

KÜLTÜR EVRENİ

UNIVERSE CULTURE - ВСЕЛЕННАЯ КУЛЬТУРЫ

Kış/Winter// Зима 2026 • Yıl / Year / Год 18 • Sayı / Number / Число 61

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
Sosyal Bilimler

QUARTERLY INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL
Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ
общественные науки

ISSN: 1308-6197

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA
Tel: 0090.312 4259353 – kulturevreni@gmail.com

**Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate
Editor Ответственный секретарь**
Saliha Sinem İVGİN

**Editörler Kurulu/ Editorial Board
Руководитель работы**
Hayrettin İVGİN
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор
Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция
Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редакция

▪Prof. Dr. Celal DEMİR▪Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY▪ Dr. Yaşar KALAFAT
▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU
Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ▪ Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.
Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE
Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43
E-mail: kulturevreni@gmail.com
www.kulturevreni.com

Fiyatı / Price /

Стоимость
450 TL (Yurt içi / Domestic)
10 \$ / 10 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Стоимость подписки Abone Bedeli /

Subscription Price
1800 TL (Yurt içi / Domestic)
40 \$ / 40 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date

10 Mart 2026

Baskı / Pres / Типография

Bizim Büro Dijital Matbaası

Kapak Resmi:

18. Yüzyıl Osmanlı Tombak “Sultani” Leğen - İbrik Takımı

Temsilcilikler / Representative / Представители

■
AZERBAIJAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■
NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfaz AMANOĞLU

e-mail: ebulfazamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■
KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

e-mail: zharkyn123@mail.ru Tel: 0077057129963

■
TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■
KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■
RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Alfina SIBGATULLINA

e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■
ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@gmail.com Tel: 00998970028853

■
ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Emrulla Eşuroğlu KERİMOV

e-mail: karimov_amrullo@mail.ru Tel: 00998977778054

■
ÖZBEKİSTAN

Dr. Rustam CABBAROV

e-mail: r_jabbarov1980@mail.ru Tel: 00998901683838

■
GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Kültür Evreni dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlamak isteyenler,
Web sayfası aracılığıyla yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.
Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission
Instructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative
Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять
материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к
местным представителям журнала

Danışma Kurulu

Advisory Board

Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr.Fuad MEMMEDOV (Simurg Association of Culture/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsmail HACIYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Teymür BÜNYADOV (AMEA Etnografya Enstitüsü / AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Vasif MEMMEDALİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali DUymAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Arif MÖHSÜNOĞLU (Batman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Celal DEMİR (Afyon Kocatepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGIYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Elçin İSGENDERZADE (Bakü Teknik Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (TÜRKİYE)
Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Uluslararası İpek Yolu Turizm ve Kültürel Miras Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA (Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin ERGUN (Başkent Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Minara ALİYEVA (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muslihiddin Muhiddinov KUTBİDDİNOVİCH (Semerkant Devlet Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Prof. Dr. Mustafa SEVER (Bilkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSI (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştina Üniversitesi.Em./KOSOVA)

- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Seadet ABDULAYEVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştina Üniversitesi. Em. /KOSOVA)
Prof. Dr. Vüqar EHMED (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA (Universty Kazmpu/KAZAKHSTAN)
Prof. Dr. Zufar SEYITJANOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Azamat Kurahmedov ERKİNOVİCH (Semerkant Devlet Yabancı Diller Enstitüsü/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Habibe MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Emrulla Eşuroğlu Kerimov (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Nurlan SAGYNDYKOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Pakizat AUESBAEVA (Muhhtar Auezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Ranetta GAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Reyhan Gökben SALUK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Zülfikâr BAYRAKTAR (Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuz Eylül Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Meysen KAYA (Korkut Ata Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Halk Bilimci. Em./TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

- Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Gül Mükerrrem ÖZTÜRK (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES (TDK Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)

- Not** : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

- *Kültür Evreni Dergisi'ne T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.*
• *Ministry of Turkish Republic Culture and Tourism is a subscriber to Cultural Universe Magazine*
• *Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Kültür Evreni» («Вселенная Культуры»)*

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editörlerden/ From The Editors/ От Редакции (Prof. Dr.) Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak	7
Nasreddin Hoca Fıkralarının Sayısını Artırmak Doğru Mudur? <i>Is It Right To Increase The Number Of Nasreddin Hodja Jokes?</i> Правильно Ли Увеличивать Количество Анекдотов О Насреддине Ходже? Prof. Dr. Saim Sakaoğlu	9
Müqəddəs Quranin Ədəbiyyata Təsiri <i>Kutsal Kur'an'ın Edebiyata Etkisi</i> The Influence Of The Holy Quran On Literature Влияние Священного Корана На Литературу Prof. Dr. Vüqar Əhməd	20
Batı Trakya Türkleri Halk Edebiyatı ve Türk Dünyası Folkloruna Mukayeseli Bir Bakış <i>Folk Literature Of The Turks Of Western Thrace And A Comparative Perspective</i> <i>On Turkic World Folklore</i> Народная Литература Турок Западной Фракии И Фольклор Тюркского Мира: Сравнительный Анализ Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet Yardımcı	31
İbrahim Alâettin Gövsa'nın Kaleminden İbnülemin Mahmud Kemal İnal <i>From The Pen Of İbrahim Alâettin Gövsa İbnülemin Mahmud Kemal İnal</i> Ибнүлемиһ Махмуд Кемаль Иналь В Творчестве Ибрагима Аляэттина Гёвсы Doç. Dr. Zeki Gürel	41
Nizaminin Milli Kimliyi <i>Nizami'nin Milli Kimliği</i> <i>The National Identity Of Nizami</i> Национальная Идентичность Низами Səadiyyə Xanlarova	50
Ma'lumotlar Vizualizatsiyası Va Infografika: Rivojlanış Bosqıchlari, Farqları Va O'Ziga Xos Jihatları <i>Veri Görselleştirme ve İnfografik: Gelişim Aşamaları, Farklılıkları ve Özgün Yönleri</i> <i>Data Visualization And Infographics: Development Stages, Differences, And Unique Features</i> Визуализация Данных И Инфографика: Этапы Развития, Различия И Особенности Jasur Tojiboyev	59
Divan Şiirinde Kullanılan Kızıl Deli Tâbiri Üzerine <i>On The Term "Red Mad" Used In Divan Poetry</i> О Термине «Кызыл Дели» В Поэзии Дивана Dr. Yasin Şen	66

Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma Planlarında Eğitimle İlgili Hedeflerin Değerlendirilmesi

Evaluation Of Education-Related Goals In The Ninth And Tenth Development Plans

Девятый И Десятый Планы Развития Турции: Оценка Целей В Области Образования

Dr. Zeki Dağlı-Emine Kılıç.....80

KİTAP İNCELEME/BOOK REVIEW/РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ:

“Yıldız’ın Türküsü” Romanında Halk Bilimi Unsurları

Folklore Elements In The Novel “Yıldız’s Folk Song”

Фольклорические Элементы В Романе «Турки Ылдыз»

Prof. Dr. Eyüp Akman.....100

ANILAR/ ВОСПОМИНАНИЯ/ MEMORIES:

Kültür, Turizm ve Tanıtma Bakanlıklarının Birleştirilmesi (1981-2003) Üzerine Bazı Tespitler, Anılar

Some Observations And Memories On The Merger Of The Ministries Of Culture, Tourism, And Promotion (1981–2003)

Некоторые Выводы И Воспоминания Об Объединении Министерств Культуры, Туризма И Информации (1981–2003 Гг.)

Nail Tan.....110

Kültür Evreni Dergisi Yayın İlkeleri.....137

Universe Culture Journal Publication Princiles.....140

Ребования По Изданию.....143

EDİTÖRLERDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız,

Kültür Evreni adlı sosyal bilimler dergimizin 61. sayısıyla huzurlarınızdayız. Böylece bu dergimizin yayın hayatının 18. yılına adım atmış bulunuyoruz.

Bu sayımızda 10 yazı yer almaktadır. Yazıları bulunan akademisyen, bilim insanı, yazar ve uzmanların adları şunlardır:

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU, Prof. Dr. Vüqar EHMED, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI, Doç. Dr. Zeki GÜREL, Seadiye XANLAROVA, Jasur TOJIBOYEV, Dr. Yasin ŞEN, Dr. Zeki DAĞLI-Emine KILIÇ, Prof. Dr. Eyüp AKMAN ve Nail TAN.

Kültür Evreni dergimizde araştırmalarını, yeni çalışmalarını yayımlamak isteyenler, dergilerimizin sonunda yer alan Türkçe- İngilizce-Rusça dillerinde yazılı bulunan “Yayın İlkeleri”ne uygun biçimde hazırladıkları yazılarını (kulturevreni@gmail.com) e-postamıza gönderebilirler.

Kültür Evreni dergisinin önceki sayılarını temin etmek, okumak bu dergilerin içindeki yazılara ulaşmak isteyenler (www.kulturevreni.com) internet sitemizden ücretsiz ulaşabilirler ve yazıların çıktılarını alabilirler.

Kültür Evreni dergimizin Kış 2026 dönemi 61. Sayısının hayırlı-uğurlu olmasını diliyor, dergimizin yeni sayılarında birlikte olmayı umuyor, çalışmalarınızda kolaylıklar arzuluyor, bütün okuyucularımıza ve yazarlarımıza saygılar, sevgiler ve selâmlar iletiyoruz.

Editör

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

FROM THE EDITORS

Dear Esteemed Readers,

We are pleased to present to you the 61st issue of our social sciences journal *Universe of Culture*. With this issue, we are stepping into the 18th year of our publication life.

This issue features 10 articles. The academics, scholars, writers and experts who have contributed to this issue are:

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU, Prof. Dr. Vüqar EHMED, Dr. Assistant Professor Mehmet YARDIMCI, Assoc. Prof. Dr. Zeki GÜREL, Seadiye XANLAROVA, Jasur TOJIBOYEV, Dr. Yasin ŞEN, Dr. Zeki DAĞLI – Emine KILIÇ, Prof. Dr. Eyüp AKMAN, and Nail TAN.

Those who wish to publish their research and new studies in *Universe of Culture* may send their manuscripts, prepared in accordance with the “Publication Principles” (written in Turkish, English, and Russian and included at the end of our journal), to our email address: kulturevreni@gmail.com.

Readers who would like to obtain previous issues of *Universe of Culture*, read them, or access the articles published in them may do so free of charge via our website: www.kulturevreni.com, where they can also download and print the articles.

We wish that the Winter 2026 Issue (No. 61) of *Universe of Culture* will be beneficial and auspicious. We hope to meet again in future issues of our journal. We wish you success in your work and extend our respect, love, and greetings to all our readers and contributors.

Editor

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемые читатели!

Мы рады представить вашему вниманию 61-й выпуск нашего журнала по социальным наукам «Вселенная культуры». Этим выпуском мы вступаем в 18-й год нашей издательской жизни.

В данном номере опубликовано 10 статей. Представляем список ученых, писателей и исследователей, чьи работы вошли в этот номер: Проф. др. Саим САКАОГЛУ, Проф. др. Вюгар АХМЕД, Др. Мехмет ЯРДЫМДЖЫ, Доц. др. Зеки ГЮРЕЛЬ, Саадие ХАНЛАРОВА, Джасур ТОЖИБОЕВ, Др. Ясин ШЕН, Др. Зеки ДАГЛЫ — Эмине КЫЛЫЧ, Проф. др. Эюп АКМАН, Наиль ТАН.

Желающие опубликовать свои исследования в журнале «Вселенная культуры» могут присылать свои материалы на наш электронный адрес (kulturevreni@gmail.com). Статьи должны быть подготовлены в соответствии с «Правилами публикации» на турецком, английском и русском языках, которые приведены в конце выпуска.

Желающим приобрести или прочитать предыдущие номера журнала, а также получить доступ к отдельным статьям, могут бесплатно найти их на нашем сайте (www.kulturevreni.com) и распечатать нужные материалы.

Мы надеемся, что 61-й выпуск журнала «Вселенная культуры» за зимний период 2026 года будет полезным и благотворным. Мы рассчитываем на встречу с вами в новых номерах, желаем успехов в ваших исследованиях и передаем наше глубокое почтение, любовь и приветствия всем читателям и авторам.

Редактор

(Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН

Редактор

Проф.Др. Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК

NASREDDİN HOCA FIKRALARININ SAYISINI ARTIRMAK DOĞRU MUDUR?

IS IT RIGHT TO INCREASE THE NUMBER OF NASREDDIN HODJA JOKES?

РАВИЛЬНО ЛИ УВЕЛИЧИВАТЬ КОЛИЧЕСТВО АНЕКДОТОВ О НАСРЕДДИНЕ ХОДЖЕ?

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU*

ÖZ

Yıllardan beri üzerinde görüşlerimizi ileri sürdüğümüz bir konuyu son defa ele almayı uygun buluyoruz. Başta bazı bilim insanları olmak üzere, Nasreddin Hoca üzerinde görüş bildirenler, sanki Hoca ile ilgili olarak anlatılan fıkraların çokluğu onun değerini artıracak görüşündeler. Uydurulan, ters yüz edilerek Hoca'mızın adına bağlanan, aslında onun gerçek kimliğiyle kesinlikle bağdaşmayan nükteler üzerinden hareket edenler bir de onun hakkında hükümler ortaya koyarlar. Demek ki, aslında Hoca'yla ilgisi olmayan ancak bazen art niyetlerle onun adına bağlanan fıkralar yoluyla Hoca'nın pek çok açıdan değerlendirilmesini yaparlar.

İşin en tehlikeli yönü, kesinlikle onun gerçek kimliğiyle ilgisi olmayan, onu dünyanın en sevimsiz erkeği olarak gösteren fıkralar, zaman zaman göz ardı ediliyor, eli yüzü düzgün fıkralarından yola çıkılarak sonuçlara ulaşıyor. İşin başka bir kirliliği ise, o sevimsiz fıkraların belki de tamamı kasıtlı olarak uyduruluyor ve onun adına bağlanılıyor. Bu fıkraların kahramanını nasıl olur da örnek insan olarak değerlendirme yoluna gideriz. Asıl sorun bu.

Anahtar kelimeler: Nasreddin Hoca, fıkra, gerçek kimliği, uydurmalar

ABSTRACT

We consider it appropriate to address one last time a topic on which we have been expressing our views for years. Some scholars, in particular, who have expressed their opinions on Nasreddin Hodja, seem to believe that the abundance of jokes told about Hodja will increase his value. Those who base their arguments

* Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Emekli Öğr. Üyesi. Konya/TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-5325-1397
(saimsakaoglu42@gmail.com)

on fabricated jokes, which are twisted and attributed to our Hoca, but which are completely incompatible with his true identity, also make judgments about him. In other words, they evaluate Hoca from many angles through jokes that have nothing to do with him, but are sometimes attributed to him with malicious intent.

The most dangerous aspect of this is that jokes that have nothing to do with his true identity and portray him as the most unpleasant man in the world are sometimes ignored, and conclusions are reached based on his decent jokes. Another dirty aspect of the matter is that perhaps all of these unpleasant jokes are deliberately fabricated and attributed to him. How can we evaluate the protagonist of these jokes as an exemplary person? That is the real problem.

Key Words: Nasreddin Hoca, joke, true identity, fabrications

Ne zaman Nasreddin Hoca'mızla ilgili bir yazı kaleme almaya niyet etsek mutlaka başka bir alanın ünlüsü de aklıma geliverir: Karaca Oğlan. Oysa her ikisi de ayrı dünyaların tanınmış kişileridir. Aralarında hatırlatıcı bir bağ kurmamızın sebebin ne olabilir? Elbette yazımızı okuyanlar bu konudaki görüşümüze katılacaklardır, buna inanıyoruz.

Karaca Oğlan âşık edebiyatımızın başta gelen temsilcisidir. Hakkında yurt içinde ve yurt dışında pek çok yayın yapılmıştır. Bu yayınların küçük boyutlu makalelerden oluşanlardan ikisini sadece yazar ve makale adlarını ve yayın yılını vermekle bir konuya parmak basmış olacağız:

1. Cahit Öztelli, "Karaca Oğlan'ın Yeni Şiirleri" (1949).
2. Ömer Kaya, "Karaca Oğlan'ın Yayınlanmamış şiirleri" (2000).

Elli yıl önce yayımlanan *Karacaoğlan Bibliyografyası*'ndan yer alanlardan günümüze kadar kim bilir kaç tane bu tür 'bilinmeyen şiirler' yayımlanmıştır. Bu şiirlerin bir bölümünün gerçekten geç keşfedilmiş şiirler olduğuna inanıyoruz ama bazılarının âşığımızın adına bağlandığını da hatırlatmak isteriz. Mesela 1920'li yılların sonunda konuya ilk olarak eğilenlerden olan Sadettin Nüzhet [Ergun] için verilen şu hüküm bizi haklı çıkaracaktır:

"... Konya'da aynı yıllar içinde tabettirdiği *Halk Şairleri* de hatalarla doludur. Talebelerin getirdiği yalan yanlış malumatı lâykıyla kontrol etmeden, incelemeyen kitabına geçirmişti." (Kışmır, 1974, s. 7014. Yazının *Yeni Konya*'da yayımlanma tarihi 3 Şubat 1952'dir.)

Karaca Oğlan şiirlerinin durmadan artırılmasının yanında benzer durumu Nasreddin Hoca ile ilgili olarak da söyleyebiliriz. Son 25 yıl içinde yayımlanan iki kitabın adındaki sayıların gittikçe arttığını görüyoruz. Acaba yeni bir baskıda bu

sayı kaçta yükselecektir?

Hoca konusuna emek vermiş bir araştırmacı olarak şu noktayı vurgulamak isteriz: Bir fıkranın farklı tarihleri taşıyan mecmualarda, dönemin dil özelliklerine göre az da olsa şekil değiştirmesi asla yeni bir fıkra olmayıp daha önce yazıya geçirilenin *varyant / değişke / eę metin* adı verilen kardeş metni olmalıdır. Bir Türkçe kompozisyon dersimizde anlattığımız fıkranın öğrencilerimiz tarafından yazıya aktarılması üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü öğrencilerimiz dinledikleri o fıkrayı kendi fıkra anlayışlarına, kendi kelime dağarcıklarına göre şekillendirip bize sunmuşlardır. Biz bu tür küçük farklılıklarla karşımıza getirilen fıkraları ayrı birer numara ile mi göstereceğiz? Mesela, merhum Prof. Boratav'ın *Nasreddin Hoca* kitabında bazı fıkralar alındıkları yazmanın yılına göre aralıklarla birer defa daha numaralandırılmış olabilirler mi? Biz bu tür bir sayı vermeyeceğiz, örneklerimiz varsa araştırmacılarımız değerlendirsınler.

Küçük bir hatırlatma veya örnekleme... Eski alfabemizde yayımlanan ilk Hoca kitaplarından birini bilim dünyasına kazandıran öğrencilerimiz Mustafa Aslan ile Burhan Paçacıoğlu şöyle diyorlardı:

“Veled Çelebi tarafından hazırlanan bu eserin eski yazı ile dört, yeni yazı ile üç baskısı yapılmıştır. Bu baskıların tanıtımı Dr. Mustafa Duman tarafından daha önce yapıldığı için, biz burada sadece kitapların bir kaç özelliğini vermeyeceğiz.”

“1. baskı: 1325 (1909) tarihli, 255 sayfa, 388 fıkra, 75 resim, eski yazı. (Bizim tespitimize göre ise, eserde 393 fıkra ve 76 resim bulunmaktadır.) (s. 15)”

Biz ise sadece bu kitaplardan biriyle ilgili bu bilgileri aktarmakla yetindik.

Demek ki bir kitabın kısaca tanıtımında bile bazen küçük farklılıklar görülmektedir. Tıpkı yukarıdaki fıkra ve resim sayılarının verilmesinde olduğu gibi.

Konumuz fıkra sayısının artırılması üzerine idi. Acaba bu fıkraların sayısı nasıl artırılıyor?. Bu sayı artışını ticaret piyasasının kurallarına göre değerlendirebiliriz: Yasal kâr (artırma) hakkını kullanma, karaborsacıların fahiş zam yapması.

Hep merak ederiz. Acaba Hoca'mız hakkında kalem oynatan Türk aydınlarının kaç tanesi Prof. Boratav'ın *Opus Magnum*'unda yer alan fıkraların tamamını okumuştur? Sayı vermek zordur ve gerekli de değildir. Ancak okuyabilen araştırmacıların bu sayı karşısındaki tavırları ne olacaktır. Bahâ'î'den küçük bir alıntı ile devam edelim, bakalım bu Hoca emektarı neler söylemiş:

“Yazarın, kitabın giriş kısmında verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, müstehcen sayılabilecek fıkralar kitaba alınmamıştır. Veled Çelebi'nin, diğer nüshalarda bulunan ve açık saçık olan bazı fıkraları da, daha edepli bir hâle sokarak kitabına kaydettiği görülmektedir.” (Aslan-Paçacıoğlu, 1995, s. 13)

Burada iki nokta dikkatimizi çekiyor: Müstehcen sayılabilecek fıkraları almamak (elemek, kitap dışı bırakmak) ve diğer nüshalarda bulunan ve açık saçık olan bazı fıkraları da, daha edepli bir hâle sokarak kitabına almak (ek fıkra aktarımı yapmak).

Burada Bahâ'î'nin müstehcenlik anlayışı gündeme gelecektir. Ölçüt (kriter)

ne olacaktır. Biz size iki ünlü adın bu konudaki görüşlerini benzer fıkranın nasıl alındığını göstererek sunmak isteriz.

Önce, *Opus Magnum*'da yer alan 138 numaralı fıkrayı şöyle bir hatırlayınız. Biz elbette fıkra metnini, her zaman olduğu gibi vermeyeceğiz. Siz Hoca araştırmacıları ya bu numarayı hatırlayacaksınız veya hemen raflara uzanıp *Magnum*'a ulaşacaksınız.

Acaba bu fıkra, Bahâ'i'nin dediği gibi, nasıl olacak da *daha edepli bir hâle* getirilecek? Yirmi yıl kadar önce gündeme gelen *100 Temel Eser* adı altında yayımlanacak olan eserlerin seçimi konusunda kamuoyunu aydınlatmak üzere çok satan bir gazetemizin kupon karşılığında verdiği kitabın Nasreddin Hoca'mızla ilgili sayfalarına bir göz atalım. Kitabın hazırlayıcısı bize, daha doğrusu velilere birkaç kitap öneriyor. Bu kitaplardan biri de Prof. Başgöz'ün *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca* (İstanbul 1999) adlı kitabıdır. Kitabın *Nasreddin Hoca ve Eşeği* başlıklı bölümünde verilen (s. 91-94) örneğimiz Prof. Boratav'daki 138 numaralı fıkradır. Ama burada, Bahâ'i'nin dediği gibi, fıkra azıcık edepli hâle getirilmiş. Ama siz yazının devamını okumayı sürdürünüz. Hemen arkasındaki eşek fıkrası ile kedi fıkrası da midenizi bulandırmaya devam edecektir.

Fıkra sayısı niçin artırılır? İlgi gördüğü veya göreceği sanılarak... Türk yayıncılık tarihinden küçük bir örnek... İstanbul'da Kurulu bulunan *Çağlayan Yayınevi* 1950'li yılların ortalarında ülkemizde bir cep kitapları dizisi yayımlamaya başlar. İlk yayınlardan biri de Amerikalı polis hafiyesi Mayk Hammer'in maceralarıyla ilgilidir. Dizinin yazarı Frank Morris'in ise bu ad altında sadece yedi kitabı vardır. Ve bu dizi yedinci haftada okur kaybedeğe benzemektedir. Bunun üzerine aralarında Kemal Tahir'in de bulunduğu bazı Türk yazarları alelacele az sayfalı iri puntolu kitaplar yazmaya başlarlar. Yazar ise *F. M. İkinci* olarak belirtilir. FM, Frank Morris'in ilk harfleridir. Kitap sayısı 72'ye kadar uzatılır.

Nasreddin Hoca fıkraları niçin artırılmasın? Hele hele onunla hiç ilgisi olmayan konularda uydurulmuş fıkralarla yola çıkılırsa... *Magnum*'un Bahâ'i'ye kadar olanlarını dikkatle okumamız gerekir. O hâlde olaya başka bir açıdan eğilmemiz gerekecek. Bazı fıkra araştırmacıları da fıkralardaki olayların gerçekten Hoca'mızın başından geçmiş olaylar olarak anlatırlar. Âdeta hocamız bir fıkra üreticisidir. Oysa nüktedan üst başlığı altında ele aldığımız bütün bu güzel insanlar fıkra üretmezler, ancak olayların akışına uygun olarak konuşur, cevap verir ve açıklama yaparlar. Bu sözler ise onun vaz geçilmez özelliğinin izlerini taşır, yani birer nüktenin patlatılması ile sonuçlanır.

Fıkraları sadece birer gülme unsuru olarak ele alanlar, hemen hepsi ünlü olan, belki bir ikisi de hemşehrisi olan nüktedanların ötesine geçememiş araştırmacılar neredeyse yakın bir gelecekte, Nasreddin Hoca'yı yeni fıkralarıyla / nükteleriyle fıkra piyasasına süreceklerdir. Fıkra dünyasının sığ köşelerinde dolaşanlara bir konuyu hatırlatmak isteriz. Yıllarca önceydi. Trabzon ilimizde iki fıkra kitabı yayımlanmıştı. Bunlardan birini ilin valiliği, öbürünü ise belediye başkanlığı düzenlemişti. Bu yarışmalar halk arasında dolaşan en güzel Temel fıkrasını yazanlar için

değil, Temel esaslı yeni fıkra yazımıyla ilgiliydi. Basılan kitaplarda da biz bu durumu yakından görüyorduk. O hâlde iki tür Temel fikrası oluşmuş oluyor: Geleneğe bağlı olarak yıllardır anlatılan Temel fıkraları, yarışma sonucu değerlendirilen, kitaplarda yerini alan yapma / yapay / sun'î Temel fıkraları.

Ancak şurası unutulmasın ki bu sonuncu guruptaki fıkralar da gelecekte birinci guruptaki fıkralar gibi algılanacaktır.

İlgi göreceği, dinleyenleri güldüreceği konusunda ısrarlı olan kişiler yeni yeni fıkralar ortaya koymuşlar ve böylece Hoca fıkralarının sayısı iki bine yaklaşmıştır. Ancak, bu güzel insanı bir yandan başımızın tacı ederken öbür yandan yerin dibine batırdığımızın farkında olamıyoruz. Bu tür fıkraların ortaya atılmasında elbette Hoca'nın Türk toplumundaki kimliğini zayıflatma söz konusunu oluyor. Biz, fıkraların oluşum aşamasında Hoca'mızın yeri gelince olayların akışına uygun olarak farklı bir kimliğe bürünebileceğini kabul ediyoruz da acaba *Magnum*'daki fıkralardan sadece şu ikisinin hangi sebeple kabul göreceğini bir türlü anlayamıyoruz: Bu sayılardan ilki, artık sizler de öğrendiniz, 138 numaralı... Öbürü mü? O da en az ilki kadar tehlikeli bir anlatıdır: 156... O güzel halk tabiriyle, al birini vur öbürüne...

20 yıl kadar önceydi. Hoca konusunda bizimle bir görüşme yapan genç bir meslektaşımızın sorularından birine aşağıdaki cevabı vermiştik.

“Nasreddin Hoca fıkralarının oluşumu, meydana gelişi ile ilgili olarak bizleri bilgilendirebilir misiniz?”

“Nasreddin Hoca, çoklarının sandığı gibi, güzel fıkra anlatan biri değildir. O, yaşadığı olayların akışına göre “nükte patlatan” biridir. Ayrıca Hocamız oturup da “Biraz daha fıkra üreteyim.” diyen biri de değildir. O, şiirlerini ölçüp biçerek kaleme alan ne bir Fuzûlî'dir, ne de bir Nedim... O, bana göre girdiği her ortamda hazırlıksız şiir söyleyen bir âşık gibidir; mesela bir Karaca Oğlan'dır. O hiçbir zaman, “olayları nasıl nükteli bir dille aktarayım?” hesabında olmamıştır. Ünlü nüktedan Bal Mahmut (Mahmut Baler) “Nükte tükürük gibidir, ne zaman tükürüleceği belli değildir; gelince de bekletilmez.” derdi. Nükte de böyledir; birdenbire gelişir. Nasreddin Hoca ile mizah yazarlarımızı ve güzel fıkra anlatanları karıştırmamak gerekir.” (Arioğlu 2012: 6)

O hâlde nüktedanlarım oturup fıkra yazan veya fıkra kurgulayan sanatkarlar olmayıp yaşadıkları anların gereği olarak nüktelerini patlatıveren kişilerdir. Ama unutulmamalıdır ki çevremizde başka fıkra tiplerine bağlı olarak anlatılan fıkraları ters yüz ederek Nasreddin Hoca adına bağlayıveren fıkra uzmanlarıyla (!) doludur. Bu tür fıkraların bazıları Hoca'mızın adına uygun olabilir ama bir defa ak sakallımızı yerine dibine batıran, dünyanın en olumsuz fıkra tipi olarak gösteren örnekler de vardır, hem de sayılamayacak kadar çok... Hatırlatalım, *OPUS MAGNUM*'un başlarında bu tür örnekleri bolca bulup okuyabilirsiniz.

Hoca fıkralarının sayısının durmadan arttığını biliyoruz. Gün ışığına çıkarılan yazmalarda bilinenlere eklenebilecek yeni örneklerin olma ihtimali oldukça zayıftır. O hâlde Hoca fıkralarının artması yazmalar aracılığıyla değil fıkra üretme

yeteneği olan insanların eliyle / diliyle olacaktır. Bizim bu konudaki görüşümüzü anlayamayan Nasreddin Hoca kitabı yazarlarını da bilimsel bir dille uyarmak istiyoruz. Bilin kurallarına ve Nasreddin Hoca'nın kimliğine uymayan fıkra üretmek kültürümüze hizmet değil ihanettir. Büyük hocamız Prof. Dr. Pertev Naili Boratav'ın. *OPUS MAGNUM*'undaki 138 ve 156 numaralı fıkraların öyle bir eserin kaynaklarına hangi amaçla alındığını bilemeyiz! Ama günümüzde onlara yenilerinin eklenmesinin sebeplerini araştırmamıza gerek yoktur, biliniyor.

Bu 'fıkra üretme' işi sadece Hoca'mızla ilgili değildir. Aşağıdaki iki örnek bu işlerin nasıl yürütüldüğünü açıkça ortaya koymaktadır. 1992 yılında Konya'da düzenlediğimiz bir bilim toplantısında bölgece bilinen bir fıkra tipine bağlı olarak anlatılan fıkranın beş yıl sonra Trabzon Valiliği'nin yayımladığı bir kitapta Temel'e bağlanması elbette yadırgatıcı olmayacaktır. Böyle bir kitaba derlediği fıkranın girmesini isteyen birileri elbette başka ünlü tiplerin nüktelerini Temel'e bağlanabilecek fıkrasını kolaylıkla ilgililere sunacaktır.

19-21 Ekim 1992 tarihleri arasında Konya'da düzenlediğimiz II. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi'nin üç ana konusundan biri de *Mahalli Fıkra Tipleri* idi. Dr. Mustafa Duman da toplantımıza "Maçkalı Fıkra Tipi Cemal Ağa" başlıklı bir bildiri ile katılmıştı. Cemal Ağa'nın o toplantıda anlatılan fıkralarından birini bildiri metninden alınarak yazımıza eklenmiştir. İşte o fikramız:

Meksikalı (Trabzon) Cemal Ağa VERDUN Mİ DA İSTEYSUN?

Cemal Ağa henüz şoför ehliyetini almadığı günlerde sarı otobüse şoför tutmuştu. Zaman zaman kendisi de aracı kullanıyordu. Bu günlerden birinde Cemal Ağa'nın yolunu kesen trafik polisleri ehliyetini göstermesini isterler. Cemal Ağa gayet sakin bir şekilde şu cevabı verir:

"Babam, ehliyeti verdun mi de isteysun?"

VERMEDUNUZ Kİ İSTEYSUNUZ

Temel, sürücü ehliyetlerinin Emniyet Müdürlüklerince verildiği dönemde ehliyetten önce araba almıştı. Bu nedenle de ehliyetsiz araba kullanıyordu. Bir gün trafik kontrolünde yakalanır ve polis evrakını ister:

- Lütfen ehliyetinizi veriniz.

Temel cezayı yiyecektir, bunu bilir ama derdini de söylemeden edemez.

- Eee ha bu olmadı memur bey. Baa ne zaman ehliyet verdunuz da isteysunuz?

(*Temel'li Fıkralar*, Yayın kurulu, 1997, 60. Trabzon Valiliği. Aynı yıl Trabzon Belediyesi de *Bizim Temel* adlı bir kitap yayımlar.)

Bu tür fıkra transferleri gelecekte yerel tiplerin fıkrasız kalmasına yol açacaktır. Bu karşılık tanınmış tiplere hangi niyetle olursa olsun yeni fıkralar monte edilecektir!

Şunu açıkça ortaya koymalıyız ki Hoca'mızın adına bağlanarak anlatılan fıkraların çokluğu değil onun konumuna uygun olanların sayısı önemlidir. Burada 'konum' olarak dile getirdiğimiz kavram, Hoca'mızın taşıdığı özellikleri içine almaktadır. Merhum Şükrü Kurgan 70 yıl kadar önce Hoca fıkralarının taşınması gereken özellikleri maddeler hâlinde ortaya koymuştu. Bize göre sadece bu maddelere uyup uymadığından daha çok Hoca'mızın belirli özelliklerine uyup uymadığına bakılması gerekmektedir. Bizim Hoca ile ilgili birkaç kitabımız vardır. Bunlardan ikisinde bazı belirlemelere gidilmiş, sonra da fıkraların sınıflandırılması yapılmıştır.

Burada öncelikli olarak şu konuyu gündeme getirmek zorundayız. Nasreddin Hoca'nın yeri Türk toplumunda nedir; onun vaz geçilmez özellikleri nelerdir? İşte burada ortaya konulacak konular:

1. Hoca'mız bir din bilginidir, değişik zaman ve ortamlarda kendisinin bilgisine başvurulur.

2. Hoca'mız hukuk adamıdır; kadı'nın bulunmadığı sürelerde *gölge kadısı* olarak görev yapmaktadır.

3. Hoca'mız bir vâiz olup camilerde bazen kadın cemaate, bazen de erkek cemaate vaaz vermektedir.

Hocamızın bu özelliklerine uymayan fıkralar onun adına anlatılamaz. Eğer anlatılıyorsa (ve de yayın organlarında yer veriliyorsa) iki sebebi vardır:

1. Hoca'mızı toplumun gözünden düşürmek,

2. Hoca'mızı yeterince tanımadıkları için dinledikleri veya okudukları her Hoca fıkrasının ona ait olduğunu sanmaktır.

Bizim bilim dünyasına sunduğumuz *Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler* (2005 ve 2011) ile meslektaşımız merhum Prof. Dr. Ali Berat Alptekin ile sunduğumuz *Nasreddin Hoca* (2009, 2014 ve 2018) iki özel değerlendirmenin yer aldığı kitaplarımız vardır. Her iki kitabımızda benzer adlarla yer alan bu değerlendirmelerimizin son şeklini aşağıdaki gibi sınıflandırmıştık:

1. Nasreddin Hoca'ya ait olduğunu düşündüğümüz fıkralar

2. Mantık açısından Hoca'ya uymayan fıkralar

3. Din açısından Hoca'ya uymayan fıkralar

4. Nasreddin Hoca-Timur ilişkisini konu alan fıkralar

5. Nasreddin Hoca'dan önce de anlatılan fıkralar

6. Ahlak açısından Nasreddin Hoca'ya uymayan fıkralar

Biz, ilk beş dalın örneklerine sayfalarımızda yer verdik, ancak son dal için örnek vermeyip Prof. Boratav'ın *OPUS MAGNUM* adıyla yüceltilen *Nasreddin Hoca* (1996) adlı kitabındaki örneklerin numaralarını vererek göndermede bulduk. Çünkü bu fıkralar Hoca'yı yüceltmek şöyle dursun tam anlamıyla yerin dibine batıracak örneklerdir. Bu fıkraların, Hoca'mızın söyleyişiyle 'suyunun suyunu' bile kaleme alsak hem Hoca'mıza hem okuyucularımıza hem de kültürümüze saygısızlık etmiş olacaktık.

Şurası unutulmamalıdır, pek çok okuyucunun elinde Prof. Boratav'ın yayıncı kuruluş tarafından piyasaya sunulmayıp depoya kaldırılan 1995 baskısı yoktur. Ancak o baskı ertesi yıl Ankara'da başka bir yayınevi tarafından okuyucularına sunulmuş, daha sonra yeni baskıları yapılmıştır. Bu kitabı kısaca değerlendirmek istiyoruz: Pertev Naili Boratav, *Nasreddin Hoca*, Ankara Haziran 1996, 292 s, Edebiyatçılar Derneği Yayınları 8, Kurtuluş Matbaası.

Eser, iki bölümden oluşuyor. Birinci bölümde merhum Boratav'ın önceki yıllarda bildiri olarak sunulmuş, makale olarak yayımlanmış dokuz yazısına (s. 9-88) yer verilmiştir. Bu dokuz yazıyı bütün Hoca araştırmacılarının dikkatle okumaları gerekir. İkinci bölümde ise 594 fıkra metni yer almaktadır. Bunun da 216'sı (378-594) Bahâî'nin (Velet Çelebi İzbudak) *Letâ'if-i Hâce Nasreddin* (1926) adlı eserinden alınmıştır. Bu kaynak eser üzerine yapılmış ve bütün baskılarının tanıtılıp fıkra metinlerinin verildiği bir çalışmayı da yeri gelmişken hemen hatırlatıverelim: Mehmet Aslan-Burhan Paçacıoğlu, *Letâ'if-i Hâce Nasreddin*, Sivas, 1996, VI+199 [8] s.

Kitaptaki fıkraların sayıyı 594 olmakla birlikte bazı numaraların iki benzer metinli olduğu görülmektedir. İkinci metinler, numaranın sonuna eklenen *bis* ibaresi ile belirtilmiştir. İşte onlardan bazıları: 20 ve 20 bis, 21 ve 21 bis, 100 ve 100 bis, 101 ve 101 bis, 157 ve 157 bis, 178 ve 178 bis, 187 ve 187 bis, 201 ve 202 bis, 207 ve 207 bis, 299 ve 299 bis. vb.

Bahâî'den alınanların dışında kalan 377 fıkra ile ilgili bazı konuları ele almak isteriz. Acaba tarih sırasına göre sıralanan bu fıkralar arasında âdetâ bir varyant / eşmetin olarak algılanılabilecek fıkralar nasıl sunulmuştur? O hâlde merhum Boratav'ın sıralamasına bu gözle de yaklaşılması da gerekecektir.

Ömrünün önemli bir bölümünü Hoca çalışmalarına ayırmış bir emekli öğretim üyesi olarak şöyle bir soru aklımıza gelecektir: Acaba kaç ailemiz merhum Boratav'ın anılan eserini alıp da çocuklarına, hatta belli yaştaki gençlerine okuması için verebilir? Kural dışı olan aileleri bu sınıflamanın dışında bırakacağız. Bu kitabın yayımlanması ile ilgili, belki de pek çoklarının bilgisinin olmadığı olayı ortaya koyalım.

Günümüz tarihçilerinden yazar ve gazeteci Murat Bardakçı o yıllarda *Hürriyet* gazetesinde pazar günleri farklı bir sayfa yapısı içinde tarih olaylarını ele alıyordu. Bu arada eğildiği olayların bir bölümünün ise tarih yazarlarının intihalleriyle ilgili olduğunu da unutmamız gerekecektir. O pazar bir sütun olarak ele alınan konu *Opus Magnum* idi. Başlangıçta kitap hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra kitaptaki onlarca yüz kısaltıcı fıkradan geriye kalanlar arasında birkaç da örnek veriliyordu. Yazının altındaki notta ise şu anlama gelecek bir bölüm vardı. Anılan kitap basımcı Yapı Kredi'nin depolarına kaldırılmış, bize kadar ulaşabilen bir kopyası elimizdedir. İsteyen okuyucularımıza kitabın tamamının fotokopisi gönderilecektir.

O yıllarda Sayın Bardakçı ile bazı toplantılarda karşılaşmamız söz konusu... Bu durumu da dile getirerek bir kopyaya talip olduk, Sağ olsun, bir aya kalmadan sayfalardan oluşan bir *Opus Magnum* 'umuz olmuştu.

Kitabın ertesi yıl içinde Ankara'da basılmasının özel bir yanı vardı. Meraklılar bu esere kolayca ulaşabileceklerdi.

Kitapta yer alan fıkraların âdeta birileri tarafından Hoca'yı ve onun şahsında temsil ettiği toplumu aşağılamak için özel olarak oluşturulduğu anlamı çıkacaktır. Bu tür fıkralarla ilgili olarak edebiyat dünyasının küçük notları vardır.

Lamiî Çelebi'nin yazmaya başladığı, daha sonra da oğlu Abdullah'ın ele aldığı *Mecma'ü- letâif* adlı eserin hazırlanması aşamasında baba Çelebi, kitabın akışının kendi ağırbaşlılığı ile bağdaşmayacağını anlayınca işi oğluna devreder.

Deli Birader adıyla da tanınan *Mehmed Gazalî*'nin *Daftü'l-gumûm Raftü'l-humûm*'u (1511), adlı eserinin ilk yazmasından sonra istinsah edilmiş birkaç kopyası daha vardır. Bu kitapta nedense Hoca ilgili nükteler eşeklerle ilgili bölümde yer almaktadır. Uzun aralıklarla yapılan iki istinsahı ise eserin aynısıdır. Ancak daha sonra üçüncü kopyası ki asıl nüshayla birlikte dördüncü kaynak oluyor, müstensih eseri kopyalama sırasında Hoca ile ilgili bölümdeki nüktelerin ona yakışmayanlarının alınmadığı görülmektedir.

Bu konuda Sayın Boratav'ın tavrı ne olmuştur? O yazmalardaki fıkraları herhangi bir değerlendirmeye ele almamış, yazmaları aynen yayımlamıştır. Evet, aynı zamanda birer dil metni de olan bu fıkralar yayımlanmalı veya derlenmeli ama nasıl değerlendirilmelidir? Eski Avrupalı derleyiciler de her şeyi derlemişlerdir ama hepsini yayımlamamışlardır. Onları. *Saklı hazine* kavramı altında birleştikleri nokta ise şöyle işletilmiştir: Derleyelim, her şeyleri derlemeliyiz ama toplum özellikle çocukların huzuruna çıkarılamayacak olanları bu *saklı hazinede* koruma altına alalım ve oradan bilim insanlarının bilgi sahibi olmalarını sağlayalım.

Konuyla ilgili uzmanların hatırlayacakları bir 1996 olayı vardır. Olayı daha yakından bilen birisi olarak bilgimize başvuran bir genç araştırmacıya olayın temeline inilmesini söylemiş ve arkasından şöyle demiştik:

“Konuşmamızın bitiminden sonra *Opus Magnum*'u açımız, mesela 138 numaralı fıkrayı bir okuyunuz.”

Genç araştırmacımız kitabın o anda elinin altında olduğunu söyleyince ilgili numarayı okumasını söyledik. Okudu ve galiba soruların arkası kesilmişti.

Toparlamak gerekirse *Opus Magnum*'un özellikle belki de ilk yarısı diyebileceğimiz bölümü âdeta küçük çapta bir *müstehtecen fıkralar antolojisi* gibidir. Biz bu tür fıkraların bazılarının numaralarını kitaplarımızın ilgili bölümlerinde verdik. Bunun sebebi ise kitaptaki bu fıkraların hangileri olduğunu merak eden, hatta ilgi duyan okuyucularımıza bir kolaylık sağlamak içindir.

Kısaca bir daha hatırlatalım. Yirmi yıldan fazla oluyor, bir *100 Temel Eser* macerası yaşanılmıştı. Biz de eğer belli konularda eser hazırlatılacaksa ilgilenmek istemiştik. Derken bir günlük gazetemiz kupon karşılığı bir kitap hazırlatmıştı, adı da, *100 Temel Eser*, (İstanbul 2004) idi. Bu kitapta yayıncı kuruluş kendi dünya

görüşüne uygun basılı eserleri tanıtmaya yoluna gitmişti. Biz de Nasreddin Hoca üzerine çalışıyorduk. İstedik ki sunulacak şartlara göre bir kitap hazırlayalım. Nitekim bir süre sonra, *Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler* (2005) adlı bir kitabımız yayımlandı. Ancak anılan kuponlu kitap Hoca bahsinde bazı kitapları kapaklarıyla birlikte tanıtıyordu. İşte bu adlar: Mehmet Önder, Alpay Kabacalı, Hikmet Altınkaynak ve İlhan Başgöz. Bu adlar arasında alanın uzmanı olarak kabul görecek ilk kişi Prof. Başgöz idi. Onun *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca* (İstanbul 1991) adlı eseri idi. Oysa biz burada Bakanlık yayınları arasında yer alan Erdoğan Tokmakçıoğlu'nun *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* (1981) adlı eserini de görmek isterdik.

Burada dikkati çeken kitap Prof. Başgöz imzasını taşıyanı idi. Bu kitap tam anlamıyla bir bilimsel çalışma idi ve belki de biraz *100 Temel Eser*'in sınırlarını aşıyordu. Yazarımız bu kitabının ilgili bölümünde bize karşı olan duygularını ikinci elden aktarıyordu. Önce o kitaptan bazı alıntılar yapacak, sonra da gerçeği sizlerle paylaşacağız.

“Saim Sakaoğlu müstehcenlikle ilgili görüşlerini Türk Edebiyatı Dergisine yazdığı bir makalede açıklamış. Ben bu makaleyi bulamadım. Ancak onun görüşlerini özetleyen bir alıntıyı Toplumbilim Nasreddin Hoca özel sayısında okudum. Sayın Sakaoğlu şöyle diyor: ” (Başgöz, 1999, s. 104.) O hâlde olayın girişini şöyle bir toparlayıverelim: Prof. Başgöz bizim görüşlerimizi özetleyen bir dostunun kaleminden çıkan şekliyle değerlendiriyor. Bu doğru bir davranış biçimi değildir. Yeri gelmişken Hoca'mızı anıverelim: Suyunun suyu... O yazıyı biz de okuduk, Başgöz'ü de okuduk. Sonuç, bizim söylediğimiz ileri sürülen görüşlerin bir bölümü bize bile ait değildir ve genelde salonda esen hava aktarıcının kelime dağarcığına göre şekillendirilmiştir.

Ancak Sayın Başgöz bizim bir özelliğimizi daha ortaya atıveriyor. Dayanaksız, eskilerin söyleyişiyle bu indî görüşleri de şöyle bir değerlendiriverelim. İşte layık bulunduğumuz iltifatlar:

“Sakaoğlu bu görüşü ile Nasreddin Hoca hikâyelerinin Nasreddin Hoca tarafından yaratılmış olduğunu veya onun gerçek kişiliğini yansıttığını sanıyor. Çok yanlış bir anlama bu. Folklor öğretim üyeleri daha ilk derste, öğrencilerine masal gibi, fıkra gibi, türkü gibi halk edebiyatı ürünlerinin anonim olduğunu, yani kişisel yaratı olmadığını öğretirler. Bu halk biliminin abc'sidir. Bunu öğrenmemiş olanlar sınıfta bırakılır. Bu demektir ki bir fıkrada Nasreddin Hoca adının geçmesi onun Hoca'nın yarattığı veya ilkin Hoca'nın dilinden söylendiği anlamına gelmez. Onun Hoca'nın söylediği bir hikaye olduğunu göstermez. Hele fıkrada anlatılanların Hoca'nın başından geçen olaylar olduğunu hiç mi hiç göstermez.” (Başgöz, 1999, s. 104)

Eyvah, sınıfta kaldık galiba! Merhum Başgöz bizimle ilgili bu görüşüne hangi yazımızı okuyarak ulaşmıştır? Doğrusu merak bile etmiyoruz. Buradaki kerametın sahibi merhumdur. Anılan kitabında bize yüklediği yıllarda bizim kitaplarımız, makalelerimiz, bildirilerimiz ve derlemelerimiz vardı. Sayın Başgöz bunların

hiç birini okumamış, başkalarının özetlediği görüşlerden yola çıkarak hükmünü vermiştir. Buradaki ‘hükmünü vermiştir’ sözü, bize ister istemez verdiği hükümlerle bilinen bir fıkra tipini hatırlatmıştır. Ancak bu konularda rahmetliye yanlış veya yanlış bilgiler verenleri de hatırlamak gerekecektir.

Hoca, başkalarının adına anlatılan fıkraların sığınak yeri değildir, Onun adının güldürme oranından yararlanmak isteyenlerin dinleyici/okuyucu tavlama alanı hiç değildir. Dahası onun fıkralarını anlatırken göz çıkarma yeri de değildir. Hocamızı gerçek fıkralarıyla baş başa bırakmak en anlamlı görev olacaktır. Bir de ona ait olmadığını hepimizin bildiği fıkralardan yola çıkarak Hoca’mız hakkında hükümler vermeyelim. Rahmetli Başgöz hakkımızda bunca incitici hükme (!) ulaşmadan önce ikinci el bilgilerden yola çıkmayıp bilimin vaz geçilmezi olan hakikati arama yoluna girebilseydi.

Hocamız, rahat uyuyunuz.

KAYNAKÇA

Arıoğlu, İbrahim Etem (2012), “Prof. Dr. Saim Sakaoğlu ile Konuşma: Nasreddin Hoca’yı Yeniden Değerlendirmek”, *eskiyeni* (Eskişehir), 4 (43), Eylül, 4-11 ve oradan *Nasreddin Hoca Üzerine Yazılar*, Konya 2013, 298-307.

Başgöz, İlhan (1999). *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca*, İstanbul, Pan Yayıncılık.

Kişmir, Celâleddin (1974), “Karacaoğlan’a Ait İlk Araştırmalara Dair Mektuplar”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 15 (299), Haziran, 7013-7014, (Yazının *Yeni Konya*’da yayımlanma tarihi 3 Şubat 1952’dir.)

Aslan, Mustafa – Burhan Paçacıoğlu (1996), *Letâ’if-i Hâce Nasreddin*, Sivas, Dilek Ofset Matbaacılık

MÜQƏDDƏS QURANIN ƏDƏBİYYATA TƏSİRİ

KUTSAL KUR'AN'IN EDEBİYATA ETKİSİ

THE INFLUENCE OF THE HOLY QURAN ON LITERATURE

ВЛИЯНИЕ СВЯЩЕННОГО КОРАНА НА ЛИТЕРАТУРУ

Prof. Dr. Vüqar ƏHMƏD*

XÜLASƏ

Müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan klassik şeiri öz bədii təsvir sistemini, poetik qəliblərini və ideya istiqamətini birbaşa Qurani-Kərimin i'caz (ecazkarlıq), fəsaḥət və bəlağət prinsipləri üzərində qurmuşdur. Klassik irsimizdə rast gəlinən peyğəmbər qissələri (Yusif, Musa, İbrahim və s.) və irfani rəmzlər (saqi, mey, ney) sadəcə bədii vasitə deyil, ilahi hikməti və “ədəb” (nəfsi paklıq) fəlsəfəsini çatdıran vasitələrdir. Xüsusilə, Nizami Gəncəvinin tövhidləri və “İskəndərnamə”dəki Zülqərnəyn obrazının Quran məntiqi ilə bağlılığı məqalədə geniş yer tutur. Həmçinin, məqalədə Azərbaycan ədəbi fikrinin Qərb poetikasından (Aristotel, Bualo) asılı olmayaraq, Şərq-müsəlman intibahının spesifik qanunauyğunluqları və “Qəvaidi-Ədəbiyyə” təlimi əsasında təşəkkül tapdığı elmi arqumentlərlə əsaslandırılır.

Məqsəd və Metodologiya: Məqalədə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının nəzəri kökləri təhlil edilir və onun Qərb mənşəli poetikadan deyil, Şərq-müsəlman düşüncə sistemi olan “Qəvaidi-Ədəbiyyə”dən qaynaqlandığı elmi faktlarla əsaslandırılır. Tədqiqat zamanı Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli və Seyid Əzim Şirvani kimi klassiklərin yaradıcılığı müqayisəli-tipoloji metodla araşdırılır. Bundan başqa Quran bəlağəti ilə klassik poeziyanın təsvir vasitələri arasındakı genetik bağlılıq filoloji və ilahiyyat kontekstində araşdırılmışdır.

Açar Sözlər: Müqəddəs Quran, mübarək ayələr, ədəbiyyat, klassik şairlər, bilik, mədəniyyət, əxlaq.

* Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi (AMEA) Edebiyat Enstitüsü Ögretim Üyesi.
Bakü/AZERBAYCAN
Vugar Ahmad, *Doctor of Philological Sciences, Professor*.
Вугар Ахмед, *доктор филологических наук, профессор*.
(vuqar.ehmed.63@mail.ru)

ÖZ

Edebi edebiyatın mahiyetini, özelliklerini, toplumsal hayattaki konumunu, rolünü ve önemini inceleyen; onu analiz edip kapsamlı biçimde değerlendirme ilkelerini belirleyen, sanatsal yaratıcılığın gelişimine yön veren yasaları araştıran bilim dalına edebiyat teorisi denir. Ancak mesele şudur ki, bu öğreti Batı’da Aristoteles’le başlayıp yukarıda belirtildiği gibi Boileau’ya kadar uzansa da, Müslüman Doğu’nun bu konuda kendine özgü bir öğretisi vardı ve buna “Kavâid-i Edebiyye” deniliyordu. Bu alanla ilgilenen âlimler, ne Aristoteles’e ne de başka birine dayanarak; Doğu edebi düşüncesinin kanunauygun gelişimini ve özgün özelliklerini ele almış, edebi eserin bilimsel bağlamını, tipolojik yönünü, konu ve problem bütünü, fikir-estetik düzeyini, renk ve zenginliğini, her sanatçının kendine özgü bireysel katkısını ve edebi üslubunu incelemişlerdir.

Tam da bu nedenle artık herkes bilmelidir ki, Azerbaycan edebiyatı, Doğu-İslam edebiyatının bir kolu olarak ne Aristoteles’ten ne de Boileau’dan kaynaklanmıştır. Azerbaycan şairleri, zaten Müslüman oldukları için, seleflerinin yolunu izleyerek Kutsal Kur’an-ı Kerim’in belagatinden ve fesahatinden faydalanmış, şiirsel kalıplarını ve sanatsal anlatım araçlarını, Kutsal Kur’an-ı Kerim’in hiçbir şeyle kıyaslanamayacak cazibesi üzerine kurmuşlardır. Zaman zaman yüzlerce Müslüman olmayan âlim ve filozof da Kur’an-ı Kerim’in ne kadar mucizevi olduğunu dile getirmiştir.

Kutsal Kur’an-ı Kerim’den kaynaklanan belagat ve bediiyat ilimleri, Azerbaycan klasik edebiyatını son derece süslemiş ve zenginleştirmiştir. Azerbaycan şairlerinin ilmî idraki ve şiirsel hayal gücü, doğrudan Kutsal Kur’an-ı Kerim’in mübarek ayetlerinin etkisiyle olağanüstü derecede aydınlanmış; bu da onları tüm insanlığa örnek olabilecek derecede görkemli eserler yaratmaya sevk etmiştir. Bu durum, şairlerin edebi mirasında sanatsal tasvir sisteminin kurulmasına da son derece olumlu bir etki yapmıştır. İşte bu sebeple, şiirsel hayal gücünün gerçekleşmesi için kullanılan sanatsal tasvir sistemi, aynı zamanda bu ifade araçlarından oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kutsal Kur’an, mübarek ayetler, edebiyat, klasik şairler, bilgi, kültür, ahlak.

ABSTRACT

It has been established that classical Azerbaijani poetry constructed its system of artistic imagery, poetic forms, and ideological direction directly upon the principles of i’jaz (inimitability), fasahah (eloquence), and balaghah (rhetoric) found in the Holy Quran. The prophetic narratives encountered in our classical heritage (such as the stories of Joseph, Moses, Abraham, etc.) and mystical symbols (saqi, mey, ney) are not merely artistic devices; they are mediums conveying divine wisdom and the philosophy of adab (purity of the soul).

In particular, the connection between Nizami Ganjavi’s tawhids (poems on the unity of God), the portrayal of the Dhul-Qarnayn character in the “Iskandarna-

ma” and Quranic logic occupies an extensive place in this article. Furthermore, the paper provides scholarly arguments demonstrating that Azerbaijani literary thought developed independently of Western poetics (Aristotle, Boileau), emerging instead from the specific patterns of the East-Islamic Renaissance and the teachings of “Qavaid-i Adabiyah” (Rules of Literature).

Purpose and Methodology. The article analyzes the theoretical roots of Azerbaijani literary criticism and substantiates, with scientific facts, that it originates from the “Qavaid-i Adabiyah” – an East-Islamic thought system – rather than Western-oriented poetics. During the research, the works of classics such as Nizami Ganjavi, Muhammad Fuzuli, and Seyid Azim Shirvani are investigated using the comparative-typological method. Additionally, the genetic link between Quranic eloquence and the descriptive tools of classical poetry is examined within both philological and theological contexts.

Key Words: Holy Quran, blessed verses, literature, classical poets, knowledge, culture, ethics.

АННОТАЦИЯ

В статье установлено, что классическая азербайджанская поэзия выстроила свою систему художественно-изобразительных средств, поэтические каноны и идеологическую направленность непосредственно на принципах и’джаз (неподражаемость), фасакат (красноречие) и балагат (риторика) Священного Корана. Встречающиеся в нашем классическом наследии повествования о пророках (Юсиф, Муса, Ибрахим и др.) и ирфанские (суфийские) символы (саки, мей, ней) являются не просто художественными приемами, а средствами передачи божественной мудрости и философии «адаба» (чистоты души).

Особое место в статье уделено связи разделов таухид в творчестве Низами Гянджеви и образа Зуль-Карнайна в «Искандер-наме» с коранической логикой. Также в работе на основе научных аргументов обосновывается, что азербайджанская литературная мысль формировалась независимо от западной поэтики (Аристотель, Буало), опираясь на специфические закономерности Восточно-мусульманского Ренессанса и учение «Каваиди-адабиййа» (Правила литературы).

Цель и методология. В статье анализируются теоретические корни азербайджанского литературоведения и на основе научных фактов доказывается, что оно берет свое начало не в поэтике западного происхождения, а в системе восточно-мусульманского мышления – «Каваиди-адабиййа». В ходе исследования творчество таких классиков, как Низами Гянджеви, Мухаммед Физули и Сеид Азим Ширвани, изучается с использованием сравнительно-типологического метода. Кроме того, генетическая связь между кораническим красноречием (балагат) и

изобразительными средствами классической поэзии исследована в филологическом и теологическом контекстах.

Ключевые Слова: Священный Коран, благословенные аяты, литература, классические поэты, знание, культура, нравственность

Bədii ədəbiyyatın mahiyyətini, xüsusiyyətini, ictimai həyatdakı mövqeyini, rolunu və əhəmiyyətini təhlil edən və hərtərəfli qiymətləndirmək prinsiplərini müəyyənləşdirən, bədii yaradıcılığın inkişafına istiqamətləndirən qanunları öyrənən elmə ədəbiyyat nəzəriyyəsi deyilir. Lakin məsələ burasındadır ki, bu təlim Qərbdə Aristoteldən başlayıb yuxarıda qeyd edildiyi kimi Bualoya keçsə də, müsəlman Şərfinin bu barədə öz təlimi var idi ki, buna da “Qəvaidi-Ədəbiyyə” deyirdilər və bu sahəylə məşğul olan alimlər nə Aristotelə, nə də başqasına əsaslanmayaraq Şərq ədəbi fikrinin qanunauyğun inkişafı və spesifik xüsusiyyətlərindən bəhs edən bədii əsərin elmi kontekstini, tipoloji səpgisini, mövzu və problemlər kompleksini, ideya-bədii səviyyəsini, əlvanlıq və zənginliyini, hər bir sənətkarın spesifik bir fərdi əlavəni, bədii ədanı təhlil edirdilər.

Məhz buna görə də artıq hamı bilməlidir ki, Azərbaycan ədəbiyyatı Şərq-müsəlman ədəbiyyatının bir qolu kimi nə Aristoteldən, nə də Bualodan qaynaqlanmamışlar, Azərbaycan şairləri zətən müsəlman olduqları üçün öz sələflərinin yolu ilə gedərək müqəddəs Qurani-Kərimin bəlağətindən, fəsahtətindən faydalanmış və poetik qəliblərini, bədii ifadə vasitələri müqəddəs Qurani-Kərimin heç bir şeylə müqayisə olunmayan cazibəsi üzərində kökləmişlər. Zaman-zaman yüzlərlə müsəlman olmayan alimlər, filosoflar müqəddəs Qurani-Kərimin nə qədər ecazkar olduğunu söyləmişlər.

Müqəddəs Qurani-Kərimdən qaynaqlanan bəlağət, bədiyyat elmləri Azərbaycan klassik ədəbiyyatını həddindən artıq zinətləndirmiş və zənginləşdirmişdir. Azərbaycan şairlərinin elmi fəhmi, poetik təxəyyülü bilavasitə müqəddəs Qurani-Kərimin mübarək ayələrinin təsiri ilə inanılmaz dərəcədə işıqlanmış və bütün bəşəriyyətə örnək olacaq səviyyədə olduqca möhtəşəm əsərlər yaratmağa vadar etmişdir. Bu da öz növbəsində şairlərin ədəbi irsində bədii təsvir sisteminin qurulmasına öz olduqca müsbət təsirini göstərmişdir. Məhz bu səbəbdən də poetik təxəyyülün gerçəkləşməsi üçün işlənən bədii təsvir sistemi həm də bu ifadə vasitələrindən ibarətdir.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində də Qurani-Kərimin yeri ölçülməz dərəcədə böyükdür. Klassik şair və yazıçılarımızın demək olar ki, hamısı bu müqəddəs, qutsal kitaba dönə-dönə üz tutmuş, ondan bəhrələnmişlər. Klassik ədəbiyyatımızda bol-bol işlənən "Nuhun gəmisini", "İbrahimin dəyanəti", "Nəmrud odu", "Yaqub həsrəti", "Yusif gözəlliyi", "Süleyman hikməti", "Qarun sərvəti", "Əyyub dözümlü",

"Musanın əsası", "Zəməm suyu", "İsgəndər səddi" kimi ifadələr Quranda olan hekayətlərlə bağlıdır.

Görkəmli İran alimi Sədrəddin Bəlağinin "Quran qissələri" – "Quran hekayətləri" kitabı çağdaş oxucularda bu müqəddəs kitabdakı hekayətlər haqqında düzgün və dolğun təsəvvür yaratmaq məqsədilə qələmə alınmışdır.

Kitab iki hissədən ibarətdir. Onun həcmcə daha böyük olan birinci hissəsini Quran hekayətləri təşkil edir. Müəllif Qurandakı məlum süjetləri yazıçı təxəyyülü ilə oxunaqlı, maraqlı bir şəkildə, yüksək bədii üslubda, qısa və yığcam qələmə almışdır. Hekayətlər tarixilik baxımından böyük bir dövrü əhatə edir: Bəşərin ulu babası Adəm peyğəmbərin macərəsi ilə başlayır və dünyanın sonuncu peyğəmbəri Həzrət Məhəmmədin (s.) doğum ilində baş vermiş "Əshabı-fil" hadisəsi ilə bitir. Hər bir hekayətin başlanğıcında onun Qurani-Kərimin hansı surəsindən götürüldüyü qeyd olunur və ayələrin sıra sayları ilə göstərilir. Hekayətlərin böyük bir qismini ulu peyğəmbərlərdən İbrahim peyğəmbərin, Yusif peyğəmbərin və Musa peyğəmbərin başına gələn əhvalatlar təşkil edir.

(Möhşün Nağısoylu <https://litres.az/book/s-dr-ddin-b-lagi/quran-hekay-tl-ri-68386534/read/2022>).

"Müqəddəs Qurani Kərimin məntiqi ilə desək, şairlər realizmi və etikanı şeirlərinin tərkib hissəsinə hopdurmağı məqsəda uyğundur. Deməli, şairlər düzgün dəyərləri və səbəbləri təbliğ edən şeirlər yazırlarsa, İslam baxımından şairlər və ya ümumilikdə ədəbiyyatı qəbul etməmək üçün heç bir əsas yoxdur. Quranda bir çox hekayə (qasas) nəql edilir. Bu, təhsil məqsədini güdür. Quran mesajlarının uşaqlara, gənclərə və Quranla birbaşa tanışlığı olmayanlara daha çox açıq dildə çatdırılması lazımdır. Bu şəkildə ədəbi sənə İslam sivilizasiyasının yenidən canlanmasına kömək edə bilər. Ədəbi məziyyət məzmunu və mesajı ilə ölçülməlidir. Yaxşı və ya pis bir məqsədə xidmət etməsi İslam baxımından həlledici meyardır.

Qurani-Kərim, özlüyündə bir şah əsər olduğu kimi, yazıçılara yol göstərmək üçün çox uyğundur. Bunu Quranın özü, xüsusən də öz bənərsizliyinə (i'caz) diqqət çəkən ayələri də təsdiqləyir. Quranın dili, ritmi, mesajı, povesti, oxucu üzərində yaratdığı ümumi psixoloji təsir, emosional cazibəsi və psixoloji təsiri birlikdə icazın təcəssümü olur. Ümumi etirafla, Quran ərəb ədəbiyyatının inkişafına böyük təsir göstərdi. Qurani-Kərim ədəbi qurğuların istifadəsi, təsvirlər və metaforaların istifadəsi ilə zəngindir, beləliklə, sadə sözlərə gözəllik, həyat və rəng qatır. Quran, şübhəsiz ki, ərəb dili tarixində misilsiz bir dilçilik mükəmməlliyi təmin etmişdir.

Səyyad Aran Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi sədrinin I. müavini, Filologiya elmlər namizədi 525-ci qəzet.- 2021.- 4 dekabr.- S.18.

Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrinin daşıyıcıları da şübhəsiz ki, müqəddəs Qurani-Kərimin mübarək ayələrindəki hikmətlərdən, möcüzələrdən, tarixi mətnlərdən, kosmosla, kəhkəşanlarla əlaqədar dəqiq məlumatlardan, peyğəmbərlərin və bir sıra tarixi şəxsiyyətlərin həyatından, başlarına gələn əhvalatlardan, riyaziyyat, fizika, embrologiya və nücum elmləri və s. ilə bağlı, bir qismi artıq kəşf olunmuş, əksər qismi isə hələ kəşf olunmamış xəbərlərdən, eyni zamanda

insanın əxlaqının gözəlləşməsi, şəxsiyyətinin kamilləşməsi üçün ən düzgün yol göstərən ibrətəməz ifadələrdən qaynaqlanaraq heyvətəməz sənət abidələri yaratmışlar və gələcək nəsillər, o cümlədən bizlər üçün qiyməti heç bir şeylə ölçülməyən miras qoymuşlar.

(Mahirə Quliyeva “Quran bələğəti və Azərbaycan ədəbiyyatı” 2019. 492 səh. səh 138).

Məhz Qurani-Kərimin dili, qeyri-adi ifadə tərzii və üslubu ərəblərin bir çox söz sahiblərini və bələğət əhlini İslamı qəbul etməyə məcbur etmiş və bəzi hallarda onlardan ən həssas və gözəl zövqə malik olanlarının ölümünə səbəb olmuşdur. Onlar ilk dəfə Quran dinlədikləri zaman bu gün ərəblərin itirdikləri “üzri”, yəni “saf dinləmə”, imkanına malik olmuş və belə bir şəraitdə “səma dili”nə qulaq asmış, ilahi kəlamın ecazını bütün mahiyyəti, rəngarəngliyi və çalarları ilə həzm edə bilməmişlər. Bütün bunlar da saf bir ədəbi zövq, incə duyğu və dilin paklığı əsasında Quranın ecazını duymağa səbəb olmuş və beləliklə, Allah kəlamınınin bəşəri ifadəninin fəvqündə duran bir kəlam olduğu qəbul olunmuşdur.

(Nəsrulla Məmmədov, Bakı Dövlət Universiteti, Ərəb filologiyası kafedrasının müəllimi. “Quran dilinin yeniliyi və filoloqların fikir müxtəliflikləri” “Din araşdırmaları jurnalı” 2018-ci il. səh 7)

Müqəddəs Qurani-Kərim bizim klassiklərimizin hər birinin yaradıcılığında məxsusi yer tutmuşdur. Hər bir klassikimiz müqəddəs Qurani-Kərimi bəşəriyyətin inkişaf proqramı, hidayət qaynağı hesab etmişdir. Buna həddindən çox misallar gətirmək olar. Məsələn XIX. əsrdə Azərbaycan şeirində xariqələr yaratmış, eyni zamanda tək Şamaxı şairlərinin deyil, bir çox başqa bölgələrin, o cümlədən Bakı şairlərinin bir şair kimi məziyyətlərə nail olmasında müstəsna xidmətləri olan dahi Seyid Əzim Şirvani (1835-1888) müqəddəs Qurani-Kərimin bir həyat kitabı olması barədə yazır:

“Gərçi mənası qeyri-asandır,
Kağızı, xətti, cildi Qurandır.
Harada görsən kəlamı-sübhani,
Öpübən qoy göz üstündə ani.
Möcüzi-həqdü batini-zahir,
Məss etməz məgər onu tahir?”

(Seyid Əzim Şirvani. “Seçilmiş əsərləri”. Üç cildə III. cild Bakı, Avrasiya Press, 2005, səh 109).

Müqəddəs Qurani-Kərimdəki “Yusuf” surəsi Həzrəti Yusif əleyhəssalamın timsalında insanları nəfsinə uymamağa, mənəvi təmizliyə, əxlaqi gözəlliyə, “Sıratıl-müstəqim”lə (Allahın hidayət etdiyi yol) yaşamağa, şəhvətdən uzaq olmağa, ülvilik göstəricisi iffəti özünə meyar etməyə çağırır. Tədqiqatçı alim Ataəmi Mirzəyev bütün bu ana dilli əsərlərin müqəddəs Qurani-Kərimin “Yusuf” surəsilə səsələməsinə özünün dərs vəsaiti kimi qələmə aldığı “XIII-XVI əsrlər Azərbaycan epik şeiri” kitabında Suli Fəqihin “Yusuf və Züleyxa” poemasınınin məzmununu əsasında buna aydınlıq gətirir:

“Yusif” hekayəti böyük tərbiyəvi, ibrətamiz mahiyyətə malik olub, səbrə, dözümə, düzlük və paklığa, daxili zənginlik və mənəvi ucalığa çağırış ifadə edir. Bu mövzu ibrət və hikmət dolu məzmunu və bəşəri keyfiyyətləri ilə seçilmiş, çoxsaylı ədəbi əsərlərin qaynağına çevrilmişdir. Hekayətin əsasında xeyirlə-şərin mübarizəsi dayanır. Bu mübarizədə Yusif xeyri, qardaşları isə şər qüvvələri təmsil edir. Yusif öz ləyaqəti, mənəvi təmizliyi, inam və imanı ilə kin-küdurət, paxıllıq, həsəd, nəfs, zülm və xəyanətin əsiri olan qardaşları üzərində qələbə çalır. Bu əsərlərdə gözəlliyin, məhəbbətin, insanlığın, şərəf və ləyaqətin qələbəsidir.

Qurani-Kərimin “Ali-İmran surəsinin 161-ci ayəsində buyrulur: “Əmanətə xəyanət eləyən şəxs, qiyamət günü xəyanət etdiyi şeylə (boynuna yüklənmiş halda) gələr”.

(Atəmi Mirzəyev “XIII-XVI. Əsrlər Anadilli Azərbaycan epik şeiri” AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Bakı-2017. səh 54-55).

“Hurufi-Müqəttə” hərfəri yuxarıda qeyd olunduğu kimi sirri-Xudadır, Uca Allahla Həzrəti Muhəmməd əleyhəssatu vəssəlləm arasında olan rəmzlərdir və Allah Rəsulu bu hərfərlərin mənasını kimsəyə anlatmamışdır. Belə ki, daim Quran təfsirçiləri bu hərfələrə cürbəcür izahlar versələr də, bunlar sadəcə olaraq fərziyyələrdir, çünki yuxarıda deyildiyi kimi bu Allahla Rəsulu arasında olan bir sirrdir, əsil həqiqətdə isə indiyə qədər bu sirri açmaq kimsəyə qismət olmamışdır.

Ədəbiyyatşünaslara yaxşı məlumdur ki, Azərbaycanın klassik şairləri əsərlərini türk, yəni Azərbaycan dilində yaradarkən “Türk divan ənənəsi”ndən istifadə etmişlər. Türk divan ənənəsi isə hər bir əsərin “Tövhid”, “Minacət”, “Nət”, “Meracnamə”, “Nübuvvət”, “İmamət”, “Saqinamə”dən ibarət olmuşdur.

Şeyx Nizaminin məşhur “Xəmsə”sindəki beş əsərinin beşi də Uca Allaha xitabla başlayır və dahi mütəfəkkir bütün yaradıcılığını İslam dininin nuru ilə bərqiləndirir:

“Klassiklərimizin Allaha ardıcıl olaraq izlədikləri əsas mövzulardan biri tövhiddir. Bu baxımdan çox təbiidir ki, Nizami “Xosrov və Şirin” poemasında bu məsələyə xüsusi parka həsr etmiş və ona izlədiyi məqsədinə uyğun olaraq belə aydın və konkret bir ad vermişdi: “Yaradanın təkliyi haqqında”. Burada Qurani-Kərimin 112-ci, “İxlas” surəsinin “Qulhuvəllahu əhəd. Allahussəməd. Ləm yəlid və ləm yuləd və ləm yəkunlahu kufuvən əhəd” ayələrindəki hökmlər çox incəliklə izlənilir, bu poetik təqdimatda isə tam təsdiq olunur:

“Dilimdə hər şeydən uca bir ad var,
Bu ada bağlıdır bütün varlıqlar,
Təkdir, misilsizdir - kim deyil agah?
Ulular deyirlər Ona tək Allah.
...İdrakın çatırsa vahid Allaha,
Nədir? Və necədir? Soruşma daha!”
(Bəkir Nəbiyev “Xəzan vurmasın” Bakı-“Elm”-2006. səh 27).

Allahı mədh edən bu poetik lövhələrin təsdiqini Şeyx Nizami Gəncəvi dühasının dəsti-xəttindəki Uca Allaha ünvanlanan “tövhidlər”ində görürük:

“Minacat, nət və tövhidlər bədii yaradıcılıq sahəsində fundamental bir niyyətin icrasına başlamaq ərafəsində Allahın şəninə təriflər deməklə öz nəcib, müqəddəs borcunu yerinə yetirmək, bu yolda Yaradandan kömək diləmək məqsədini daşımışdır.

Əvvəllər də bizdə bu sahədə qələm çalmış şairlər olduğuna baxmayaraq, məsələni yerli-yataqlı qoyub fundamental tərzdə həll etmək baxımından ədəbiyyatımızda birincilik çələngi Nizami Gəncəviyə məxsusdur. O hələ öz “Xəmsə”sinin ilk bahar qaranquşu olan “Sırlar xəzinəsi”ndəki “Allaha xitab”ında 830 ilin arxasından biza vəsiyyət edirdi ki, hər birimiz bütün nəcib, xeyirxah, alicənab işlərimizi hökmən Allahın adı ilə başlayıb, elə Onun da əzəli və əbədi adı ilə qurtaraq:

*“Şərəfli, ədalətli Tanrının adı ki, var,
Hikmət xəzinəsini açan açardır, açar.
Hər sözün, düşüncənin Odur əvvəli, sonu,
Nə söyləsən Tanrının adıyla qurtar onu.”*

Bu əhdinə sadıq qalan şair ikinci böyük məsnəvisi olan “Xosrov və Şirin”i də Allaha ünvanladığı beytlə başlayır:

*“Kömək qapısını aç ey Yaradan!
Göstər Nizamiyə düz yolu hər an!”*

(Bəkir Nəbiyev “Xəzan vurmasın” Bakı-“Elm”-2006. səh 26-27).

Müqəddəs Qurani-Kərimdə İskəndər ifadəsi işlədilmir, lakin İskəndərin keçdiyi yol, eyni zamanda Çin səddini saldırması Nizami Gəncəvinin İskəndər-naməsindəki İskəndərin məhz müqəddəs Qurani-Kərimdə vurğulanan Zülqərneynin obrazı kimi yaratması kimsədə şübhə doğurmur. Müqəddəs Qurani-Kərimdə Zülqərneyn “dirilik suyu” axtarmağa gedir və yolda müqəddəs Qurani-Kərimdə kərəmətli bir insan kimi vurğulanan Həzrəti Xızır əleyhəssalamla rastlaşır. Dirilik suyu içmək isə Həzrəti Xızır əleyhəssalama nəşib olur, İskəndər isə səhvən parıltısı göz qamaşdıran adı su içir və ordan qayıdarkən dünyasını dəyişir.

Müqəddəs Qurani-Kərimin 18-ci surəsi “Kəhf” surəsinin 93-98-ci ayələrində Uca Allah buyurur:

“Nəhayət, iki dağ arasına çatdığı zaman onların önündə demək olar ki, heç bir sözü anlamayan bir tayfa gördü.94Onlar dedilər: “Ey Zülqərneyn! Həqiqətən, Yəcuc və Məcuc (tayfaları) bu ərazidə fitnə-fasad törədirlər. Bizimlə onların arasında bir sədd çəkəsən deyə sənə müəyyən məbləğ verəkmi?”

O dedi: “Rəbbimin mənə verdiyi səltənət və qüdrət daha yaxşıdır. Siz (iş) qüvvənizlə mənə kömək edin, mən də sizinlə onlar arasında möhkəm bir sədd çəkim.

Mənə dəmir parçaları gətirin!” Nəhayət, iki dağın arasını eyni səviyyəyə gətirdiyi zaman o: “(Körükləri) üfürün!” - dedi. Onu od halına saldığı zaman:

“Mənə gətirin, onun üzərinə ərimiş mis töküm!” – dedi. Beləcə (Yəcuc-Məcuc tayfaları) nə o səddi aşdı bildilər, nə də onu deşib keçə bildilər.

(Zülqərneyn) dedi: “Bu, Rəbbimdən gələn bir mərhəmətdir. Ancaq Rəbbimin vədi gəldiyi zaman O, bu səddi yerlə yeksan edəcəkdir. Rəbbimin vədi haqdır”

Bu da öz növbəsində Nizami Gəncəvinin “İskəndər”inin məhz müqəddəs Qurani-Kərimdəki “Zülqərneyn” olduğu danılmaz şəkildə subuta yetir.

Nizami kimi Füzuli də yaradıcılığı boyu müqəddəs Qurani-Kərimdən qaynaqlanmış, əsərlərini Quran işığı altında qələmə almışdır.

Məşhur Füzulışünas-alim Lalə Əlizadə yazır: “Füzuli “Quran” qissələrinə mlüxtəlif yönərdən toxunmuş - onların vasitəsilə çox dərin hikmətamiz fikirlər vermiş, misilsiz bədii təsvir vasitələri yaratmış və öz poetik irsini əlçatmaz bir yüksəkliyə qaldırmışdır.”

(Lalə Əlizadə. “Azərbaycan ədəbiyyatında alleqoriya” Bakı-“Elm və təhsil”-2020. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. səh 126).

Lalə Əlizadə bu kitabında filologiya elmləri doktoru Mahirə Quliyevanın “Füzuli yaradıcılığı: “Quran”dan Azərbaycanda istifadə poetikası və İslami dəyərlər” və “Quran” və “Füzuli” məqalələrinə müraciət etdiyini bildirərək Mahirə Quliyevadan sitat gətirir: “Füzulinin sənət dünyasının orta əsr poetikasının bütün qanun və kateqoriyalarını özündə əks etdirən zəngin bir xəzinədir. Bu xəzinə həm forma, həm də məzmun dəyəri baxımından təkrarolunmaz incilərlə zəngindir. Klassik Şərq poetikasına məxsus olan bədii ifadə vasitələrinin ən gözəl nümunələri Füzuli yaradıcılığında öz tam əksini tapmışdır.”

(Mahirə Quliyeva “Şərq poetikasının əsas kateqoriyaları” Bakı-“Maarif”-2010. səh 348).

Tədqiqatçı Aida Qasımova V.Feyzullayevin “Füzulinin qəsidələri” əsərində Mövlanə Füzulinin əsərlərindəki ecazkarlığın məhz Quran qissələri ilə bağlı olduğuna bir aydınlıq gətirir:

“Son dövrlərin tədqiqat işlərindən V.Feyzullayevanın "Füzulinin qəsidələri" əsərində şairin yaradıcılığında dini rəvayətlərlə bağlı təlimlər olduğu göstərilir. "Onun hər üç dildə yazılmış qəsidələrində Qurandan gətirilmiş bəzi ayələrə, İsa peyğəmbərin öz nəfəsilə ölü diriltməsi rəvayətinə, Musanın öz əsası ilə Nil çayını ikiyə bölməsi, İbrahim Xəlil peyğəmbərin oda atılması, Xızırın abı-həyata çatması rəvayətinə, Yusif-Züleyxa əhvalatına və s. dini-əfsanəvi şəxsiyyətlərlə əlaqədar işarələrə tez-tez rast gəlirik"deyən V.Feyzullayeva əsərində Yusif-Züleyxa rəvayəti və İsa peyğəmbərin ölü diriltməsi ilə bağlı misallar gətirməklə dini rəvayətlərin Füzuli poeziyasına gətirdiyi bədiiyi açıb göstərmişdir”

Aida Qasımova Quran qissələri XIV-XVI. əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının ideyabədii qaynaqlarından biri kimi (Qazi Bürhanəddin, Nəsimi, Xətai və Füzulinin ana dilində olan əsərləri əsasında.səh 28

“İslam dünyasından poetika və bəlağət elmi də Quranın məna incəliklərini öyrənmək istəyindən yaranmış, lakin sonrakı tarixi inkişaf dövründə müstəqil elm sahəsi kimi seçilmişdir. Quran bəlağəti, Quran mətninin yüksək bədii-estetik dəyəri

araşdırıcıların, təfsirçilərin, kəlam mütəxəssislərinin, filoloqların diqqətini həmişə cəlb etmiş, həmin maraq zəminində bəlağət elminin əsasları qoyulmuşdur.”

(Vüqar Əhməd “Ədəbiyyatşünaslıq” (Filologiya fakültəsinin tələbələri üçün dərslik) “Müəllim” nəşriyyatı Bakı-2008. səh 53).

Tədqiqatçı-alim Yaqub Babayev klassik şairlərimiz yaradıcılıqlarında ki, rəmzlərin də qaynağının məhz müqəddəs Qurani-Kərim olduğunu sadə şəkildə bəyan edir:

“Klassik şairlərin hamısı rəmzlərdən istifadə etmişdir, çünki rəmzlər şeirdə hər bir beytin bədii-estetik və ritmik emosional təsirini gücləndirməklə yanaşı mənə çalarları baxımından şeirə xüsusi bir zənginlik gətirir.. “Saqi” irşad sahibi, mürşidi-kamil, pir, şeyxdir ki, müridə-Haqq yolçu “Məşuq”, “yar”, “canan”, “dildar”, “sevgili” bilavasitə Allaha ünvanlanır, “gül”, “saqi”, “mey” “badə”, “şərab”, “piyalə” “ney”, “ay” (mah), “busə”, “qaş” (əbru), “günəş” (aftab), “göz” (çəşm) və başqa rəmzlər Allah rəhmətindən insan qəlbində yaranan fərəh və sevinci bildirir usuna İlahi elm və hikmət, mərifət öyrədir. Mey, badə, şərab, piyalə - İlahi eşq, vacibül-vücudə bəslənən eşqdır. “Ney” vücudi-külldən ayrılıb cüzv aləmində düşən, öz əslindən ayrıldığı üçün fəryad qoparan, “ay” (mah) İlahi varlığın camal sifətlərinin nişanəsi və həqiqi gözəllik simvolu, “busə” söz və kəlam, Haqqın varlığından və bilgisindən alınan zövq və nəşə, “qaş” (əbru) qiblə və məhrab, eyni zamanda Həzrəti Məhəmmədin (s) Merac zamanı Uca Allaha yaxınlaşdığını ifadə edən “qabi-qövseyin” anlamı, “günəş” (aftab) həm vəhdət, birlik, həqiqət, həm də gözəllik, üz və camal, “göz” (çəşm) isə bəsinət rəmzidir.”

(Babayev Yaqub “Təriqət Ədəbiyyatı sufizm-hurufizm” Bakı-“Nurlan”-2006. səh 130).

NƏTİCƏ

Deyildiyi kimi müqəddəs Qurani-Kərimdən qaynaqlanan müsəlman-Şərfinin ədəbiyyatı “ədəb” nəfsi paklıq və əxlaqi gözəllik təlimi üzrə köklənmişdir ki, Azərbaycan şairləri daim öz yaradıcılıqlarını əxlaq normaları üstündə kökləmişlər və yaşadıkları dövr nə qədər təlatümlü, fırtınalı, qasırğalı, sarsıntılı olsa da, onların yaradıcılığının kökünü, qayəsini, mayəsini gözəl, zəngin əxlaq təşkil etmiş və müqəddəs Qurani-Kərimin mübarək ayələrinin işığı ilə yazıb-yaratmışlar.

ƏDƏBİYYAT

1.Möhsün Nağısoylu <https://litres.az/book/s-dr-ddin-b-lagi/quran-hekay-tl-ri-68386534/read/> 2022.

2.Səyyad Aran Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi sədrinin I. müavini, Filologiya elmlər namizədi 525-ci qəzet.- 2021.- 4 dekabr.- S.18.

3.Mahirə Quliyeva “Şərq poetikasının əsas kateqoriyaları” Bakı-“Maarif”-2010. səh 348).

4.Mahirə Quliyeva “Quran bəlağəti və Azərbaycan ədəbiyyatı” 2019. 492. səh 138).

- 5.Nəsrulla Məmmədov, Bakı Dövlət Universiteti, Ərəb filologiyası kafedrasının müəllimi. “Quran dilinin yeniliyi və filoloqların fikir müxtəliflikləri” “Din Araşdırmaları Jurnalı” 2018-ci il.
- 6.Seyid Əzim Şirvani. “Seçilmiş əsərləri”. Üç cildə III cild Bakı, Avrasiya Press, 2005.
- 7.Ataəmi Mirzəyev “XIII-XVI. Əsrlər Anadilli Azərbaycan epik şeiri” AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Bakı-2017.
- 8.Yaqub Babayev “Təriqət ədəbiyyatı” Bakı-“Nurlan”-2007.
- 9.Bəkir Nəbiyev “Xəzan vürməsin” Bakı-“Elm”-2006.
- 10.Lalə Əlizadə. “Azərbaycan ədəbiyyatında alleqoriya” Bakı-“Elm və təhsil”-2020. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. səh 126.
11. Mahirə Quliyeva “Şərq poetikasının əsas kateqoriyaları” Bakı-“Maarif”-2010. səh 348
- 12.Aida Qasımoğlu Quran qissələri XIV-XVI. əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının ideyabədii qaynaqlarından biri kimi (Qazi Bürhanəddin, Nəsimi, Xətai və Füzulinin ana dilində olan əsərləri əsasında. 452 səh. 2019.
- 13.Vüqar Əhməd “Ədəbiyyatşünaslıq” (Filologiya fakültəsinin tələbələri üçün dərslik) “Müəllim” nəşriyyatı Bakı-2008.
- 14.Babayev Yaqub “Təriqət Ədəbiyyatı sufizm-hurufizm” Bakı-“Nurlan”-2006.

BATI TRAKYA TÜRKLERİ HALK EDEBİYATI VE TÜRK DÜNYASI FOLKLORUNA MUKAYESELİ BİR BAKIŞ

FOLK LITERATURE OF THE TURKS OF WESTERN THRACE AND A COMPARATIVE PERSPECTIVE ON TURKIC WORLD FOLKLORE

НАРОДНАЯ ЛИТЕРАТУРА ТУРОК ЗАПАДНОЙ ФРАКИИ И ФОЛЬКЛОР ТЮРКСКОГО МИРА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

Dünyada 300 milyona yakın insan Türkçe konuşmaktadır. Bu kitle, değişik coğrafi yörelerde yaşamalarına rağmen, binlerce yıllık ortak geçmişleri vardır. Bunlar ortak değerlerini paylaşmakta, ortak kültür geleneklerini yaşamaktadırlar. Batı Trakya'da Mübadele sonrası büyük bir Türk topluluğu mübadele dışında tutulanlar, yüzyıllardır kendi coğrafyalarında yaşamaktadırlar. Türkiye topraklarının dışında çok geniş bir coğrafyada, Batı Trakya Türkleri, Gagauz Türkleri, Romanya Türkleri, Azerbaycan Türkleri, Kazak Türkleri, Tuva Türkleri, Kerkük Türkleri, Özbek Türkleri, KKTC Türkleri, Türkmenistan Türkleri, Kırgız Türkleri, Altay ve Tuna Türkleri, Uygur Türkleri, Çuvaş Türkleri vb. Türk boylarının arasında; halk hikâyeleri, masallar, efsaneler, maniler, ninniler, ağıtlar, atasözleri, bilmece ve türküler bütün canlılığı ile varlığını korumaktadır.

Bu yazımızda; saydığımız bu Türk topluluklarının, Batı Trakya Türklerinin halk edebiyatı ve halk bilimi, diğer Türk dünyasının Türkçe konuşan Türk toplumlarının halk edebiyatı ve folklor ürünleri kısa kısa karşılaştırılmaktadır. Bu mukayeseli çalışmada; halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin benzerlikleri ve ayrı tarafları ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Batı Trakya Türkleri, halk edebiyatı, Türk folkloru, karşılaştırma.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Em. Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE
(zileli.yardimci@gmail.com)

ABSTRACT

Nearly 300 million people around the world speak Turkish. Despite living in different geographical regions, they share a common history spanning thousands of years. These communities maintain shared values and cultural traditions. In Western Thrace, a large Turkish community has lived for centuries in their region, including those excluded from the population exchange (*Mübadele*). Outside the territory of Turkey, Turkish communities such as the Western Thrace Turks, Gagauz Turks, Romanian Turks, Azerbaijani Turks, Kazakh Turks, Tuvan Turks, Kirkuk Turks, Uzbek Turks, Turkish Cypriots (TRNC), Turkmen Turks, Kyrgyz Turks, Altai and Danube Turks, Uighur Turks, Chuvash Turks, and others continue to preserve their folk literature in full vitality. This includes folk tales, legends, proverbs, riddles, lullabies, laments, *manis* (a type of short, traditional folk poem or quatrain), and folk songs.

This study provides a comparative overview of the folk literature and ethnography of the Western Thrace Turks with the folk literature and folklore products of other Turkish-speaking communities across the Turkic world. The comparative analysis highlights both the similarities and the differences between these folk traditions.

Key Words: Western Thrace Turks, folk literature, Turkish folklore, comparison.

Metin

İskeçeli şair Asım Haliloğlu bir şiirinde :

*Şehriyar'a benden selam
Türk'ten Türk'e budur kelâm
Anlaşılır elbet meram
Hangisine yas tutarsın*

biçiminde seslenirken, Tayyar Selamoğlu da:

*Eyler dili Çin Seddi'ne dek hükmünü icra
Bir ucudur Altay bu yerin, bir ucu Sahra*

diyerek Türk ve Türklük âleminin azametini gözler önüne serer.

Biz de bir şiirimizde:

*Kaşgar'da yazılır lügatim
Sesim Yenisey'den gelir
Uzak iklim türküleri söyler dilim
Uygur gibi sakin
Göktürk gibi mert*

Göç yolları boyu yaratılır destanım

Ben dünya haritasında böyle yatarım

biçimindeki söylemlerimizle dünya haritasında Türk varlığının anamızın oyları gibi işli olduğunu gösteririz.

Bugün Balkanlar coğrafyasında üç milyona yakın Türk yaşamaktadır.

Osmanlılardan önce Balkanlar'a inen bazı Türk kavimleri kendi kültürlerini bu yeni yurtlarına taşımışlardır. Komanlar, Peçenekler, Vardarlar, Uzlar Balkanlar'a inen ilk Türk kavimlerindendir.

Osmanlı Türkleri Batı Trakya'yı feth ettikten sonra buralara Yörük Türkleri'ni iskân ettirip yöreyi Türk bölgesi konumuna sokmuştur1923'te Batı Trakya Yunanistan'a terk edildiği halde türlü baskı ve asimile eylemlerine karşın Türk varlığı silinememiş; kültürleri, gelenek ve görenekleri, giyim-kuşamlarıyla bu topraklarda yaşamaya devam etmişlerdir.

Bir toplumun yaşattığı, paylaştığı ve geliştirdiği gelenekler o toplumun kültürünü yansıtır.

Bütün Türk dünyası içinde coğrafya farklılıklarına karşın, duyma, düşünme ve bunları ifade etmede belirgin bir beraberlik vardır. Bu beraberlik yüzyıllar ötesine dayanan özdeki beraberliğin, ana kökün uzantılarının bir sonucudur.

Halâ Anadolu dışındaki Türk ülkelerinde soydaşlarımız Türk kültürünü, Türk kimliğini muhafaza etmekte, masallar, efsaneler, halk hikâyeleri, mâniler, ninniler, ağıtlar, atasözleri, bilmece ve türkülerde bütün canlılığı ile varlığını korumaktadırlar.

Dünya coğrafyası üzerinde 300 milyona yakın Türk'ün konuştuğu Türkçe'de halkın söz değerleri büyük ölçüde ortak özellikler göstermektedir. Değişik coğrafi yörelerde yaşamalarına rağmen, binlerce yıllık ortak geçmişleri olan, ortak değerleri paylaşan, belirli kültürel gelenekleri bulunan Türk halkları geleneksel halk kültürünün ana ögesi olan atasözlerini ödünsüz kullanmışlardır.

Aynı ırkın, aynı kültürün insanları olduğumuzun en belirgin özelliklerinden olan bu ortak söz ürünleri her türlü bölme, parçalama ve asimile etme politikalarına rağmen yüzyıllar boyu varlıklarını koruyabilmişlerdir.

Divanü Lügati't Türk'te rastlanan: "Birin birin ming bolar, tama tama köl tolar." biçimindeki atasözü çeşitli Türk boyları arasında "Damlaya damlaya göl olur" biçiminde halâ varlığını korumaktadır.

Atasözlerinin en önemli özelliklerinden birisi uzun hayat tecrübelerini ve insanların özleşmiş görüşlerini yansıtmalarıdır.

Üç kıtada bir birinden binlerce kilometre uzaklıkta varlıklarını sürdüren Türk boyları arasındaki ortak atasözlerinde anlam birliği büyük ölçüde korunurken sözcüklerde bazı değişikliklere rastlanmaktadır. Bunları şu şekilde belirlemek mümkündür:

Aynı atasözü Asya'da yaşayan bir Türk kavmi olan Nogay Türkleri arasında: "Acele eden su denize ulaşmaz." biçiminde, Dobruca-Kırım Tatar Türkleri

arasında da: "Acele edip konuşma, dilini dışlersin." biçiminde bazı farklılıklarla söylenmektedir.

Batı Trakya'da, pek değerli olmayanlara bir zarar gelmeyeceğini belirtmek için şaka yollu söylenen: "Acı patlicanı kırığı vurmas." biçimindeki atasözü Anadolu'da: "Acı patlicanı kırığı çalmaz." şeklinde söylenirken aynı atasözü Kosova'da: "Acı paprikayı kırığı yakmas." biçiminde, sentaks farkı ile söylenmekte, Bulgaristan Türkleri arasında: "Acı patlicana kırığı düşmez." biçiminde, Gagauz Türkleri arasında da: "Acı patlicanı kraa haşlamaz." olarak kullanılmaktadır.

Batı Trakya'da, acı sözün insan belleğinde unutulmayacak izler bırakacağını vurgulamak için kullanılan: "Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez." biçimindeki atasözü Anadolu'da da Batı Trakya'da olduğu gibi: "Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez." biçiminde kullanılmaktadır.

Önceden tasarlanan bir işin umulduğu gibi yürümediğini, çoğu kez tersi olduğunu anlatan "Evdeki hesap pazarda uymaz" biçiminde Batı Trakya'da söylenen atasözü;

Anadolu'da ve Gagauzlar'da: "Evdeki hesap çarşıya uymaz." biçiminde söylenirken;

Kerkük Türkleri arasında: "Evdeki hesap bazarda çıkmaz."

Kıbrıs'ta: "Evdeki hesap çarşıya uymaz."

Kosova'da: "Evdeki bazar çarşıda uymas." biçiminde aynı anlamda kullanılmaktadır.

Batı Trakya'da bir kişiyi karşısına alıp doğrudan söylemeden dolaylı olarak uyarı için kullanılan: "Kızım sana söylüyorum gelinim sen işit." biçimindeki Atasözü de yaygın olarak diğer Türk yurtlarında:

Dobruca'da : "Kızım sana aytemam, kelinim sin tıngla."

Anadolu ve Kıbrıs'ta: "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit."

Türkmenistan'da: "Gızım sanga aydayıng gelinim sen düş."

biçiminde benzer şekilde kullanılmaktadır.

Tüm Türk halkları tarafından ortak yaşam biçiminin canlı ifadeleri olarak kullanılan benzer sözlü kültür ürünlerinin öz değerlerinden bir şey kaybetmeksizin varlıklarını koruma ve geliştirmelerinin önemi büyüktür.

Destanlarında ve Dede Korkut Hikâyelerinde çocuk önemli bir yer tutar. Çocuğu olmayanlar sevilmez. Çocuk doğduktan sonra hemen isim verilmez. Çünkü çocuk kahramanlığını ispat etmelidir.

Bütün Türk boylarında olduğu gibi Batı Trakya folkloru içerisinde ninnilerin büyük yer tuttuğu görülmektedir. Türkiye Türkçesi'nde, Batı Trakya'da ve Kıbrıs'ta ninni sözü kullanılırken bu kavram için; Azerbaycan Türkçesi'nde: Layla, Çağatay Türkçesi'nde: Elle, Çuvaş Türkçesi'nde: Nenne, Kazak Türkçesi'nde: Eldiy, beşik cırı, Kırgız Türkçesi'nde: Alday alday, Özbek Türkçesi'nde: Allo, Uyгур Türkçesi'nde: Altay terimleri kullanılmıştır.

Ninnilerde bebeğin gelecekteki hayatının iyi olması, yüksek mevkilerde bulunması, zengin olması gibi istek ve hayaller dile getirilir.

Genellikle dört dizelik bir bütün oluşturan ninniler, hece ölçüsü ve sade bir dille söylenirler. Ninnilerin sonu bir bakıma nakarat olan: Ee, eee, eh, Ninni yavrum ninni vb. müzikalite yüklü, uyku getirici sözlerle bitmektedir. Türkiye dışındaki Türkler her türlü zorluğa rağmen yine de geleneklerini en güzel şekilde yaşatmaktadırlar. Çocuk folkloru da bu geleneğin en vaz geçilmez öğelerinden biridir. Türk anneleri çocuklarına her zaman:

Anadolu'da

*Nenni oğluma yaraşır
Mahalleyi dolaşır
Mahallenin kızları
Oğlum ile oynaşır
Ninni yavrum ninni*

Kosova'da

*Nenni çocuğum uyusun
Uyusun da büyüsün
Pıtır pıtır yürüsün
Babasımın düçanına çitsin*

Kerkük'te

*Leylev yavruma ucadan
Sesi geldi bacadan
Babov sefere gedip
Ağlama can acıdan*

Azerbaycan'da

*Laylay dedim yatasan
Gızıl güle batasan
Gızıl gülün içinde
Şirin yuhu tapasan
Ee eee yavruma nenn*

Kıbrıs'ta

*Nenni oğlum edasına
Gızlar gelsin odasına
Oğlum benzer babasına
Nenni oğluma nenni*

Makedonya'da

*Ninni oğlum uyusun
Kuzu gibi büyüsün
Pati pati yürüsün
Babasına gitsin ninni*

biçiminde ninniler söylemişler ve söylemeye devam edeceklerdir.

Tekerlemeler de küçük yaştan itibaren çocukların hayatına giren anonim halk şiiri ürünleridir. Ahenkli oldukları için çocukların manzum eserlere karşı ilgi duymalarında önemli rol oynar.

Tekerlemelerde bulunan karmaşık düşünceler beklenmedik hayal oyunları, basit ve ilkel söyleyiş biçimleri, mantık dışı oluşan uyaklı ses oyunları nedeniyle çocuk oyunları ve masallarda sıkça baş vurulur. Bazı türler gibi bütün Türk yurtlarında varlığı bilinen tekerlemeler de çeşitlilik göstermektedir.

Sayısmaca tekerlemeleri:

Oyunlarda ebe olacak çocuğu saptamak amacı ile her hece ayrı ayrı ve her hece bir çocukla eşlenecek biçimde söylenir. Son hece kimde biterse o genelde ebe olur. Sayısmaca tekerlemelerinin çeşitli Türk yurtlarındaki benzerlerini şöyle belirlemek mümkündür:

Anadolu'da

*Avalama tavalama
Tan tan tavalama
Ev kuşu
Dev kuşu
Aslan gelir
Garıl gurul
Çık da kurtul*

Kıbrıs'ta

*İnnik minnik
Tatar innik
İstavrozla urum kızı
İnce dizi
İncesinden
Daha güzel kimdir
Duma duma dum
Kırmızı mum*

Kosova'da

*Edinene bedinene
Tuta beni kadinene
Entum bentum
Zarli zurli
Zupacak
Çıkacak
Maleye kaçacak*

Bağımsız söz cambazlığı tekerlemeleri:

Zor söyleme tekerlemeleri de denilen bu tekerlemelere bütün Türk yurtlarında rastlanmaktadır.

Anadolu'da	Kıbrıs'ta	Gagauzlar'da	Türkmenistan'da
<i>Bir dalda</i>	<i>Bom bom bodabi</i>	<i>Köşe kütee</i>	<i>Hanım atı kişneyer</i>
<i>Bir kartal</i>	<i>Badi dabi ruzzi</i>	<i>Kötü kayıp</i>	<i>Neme diyip kişneyer</i>
<i>Kartal kalkar</i>	<i>Bom bom bodabi</i>	<i>Köşe kütük</i>	<i>Arpa diyip kişneyer</i>
<i>Dal sarkar</i>	<i>Badi dabi grik</i>	<i>Küçük çürük</i>	<i>Arpanı nirden alçak</i>
<i>Dal sarkar</i>	<i>Çürüe köpük</i>		<i>Çayın düybü çokca gül</i>
<i>Kartal kalkar</i>	<i>Köpürttü</i>		<i>Bizim yaren akçağul</i>
<i>Kütee kükürt</i>			
<i>Tükürttü</i>			

Masal tekerlemeleri:

Masal tekerlemeleri bütünüyle kelime oyunlarından, bir biriyle pek ilgisi olmayan ama dinleyicinin ilgisini masala çekmek için bir araya getirilmiş sözlerden meydana gelir.

Olayın anlatıldığı masala tekerlemeden sonra başlanır. Bütün Türk dünyasında var olan masalarda üç çeşit tekerleme bulunur. Bunlar; masal başı tekerlemesi, masal içi tekerlemeleri ve dua niteliğinde masal sonu tekerlemeleridir.

Anadolu'da

Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, develer tellal iken, pireler berber iken, ben anamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken...

Kosova'da

Dünyada sen ve ben yogiçen, yeryüzündeki otlar bitişirçen, derelerde süt akarçen, o zamanlarda bir...

İkincisi masal içi tekerlemeleri olup masal içinde konuyu canlı tutmak için söylenen ve zaman değişimindeki çabukluğu anlatan "Manisa'dan Tire'den geldi geçti buradan..., Tepelerden yel gibi, derelerden sel gibi, az gittik uz gittik altı ay bir güz gittik, bir de baktık ki bir arpa boyu yol gitmişiz vb." ifadeler olup tüm Türk yurtlarında anlatılan masalarda benzerleri bulunmaktadır.

Üçüncüsü ise masal sonu tekerlemeleri olup "Gökten üç elma düştü, biri bana, biri dinleyenlere, diğeri de dünyadaki bütün iyi insanlara olsun. vb." dir.

Atalarımız bilmeceleri bir eğlence ve zekâ unsuru olarak bilmek fiilinden türetmişlerdir.

Bilmecelerin çoğunun ölçülü ve kafiyeli oluşu ise halkımızda şiir zevkinin küçük yaşta kazanılmasına neden olmuştur. Bilmece sözü yerine mesel, metal gibi sözcükler de kullanılmıştır.

Cevabı (baston) olan ve Anadolu'da « Ben giderim o gider / Para kadar iz eder » biçiminde söylenen bilmece Batı Trakya'da « Ben gederim o gider / Para

para iz eder » biçiminde söylenirken Gagauz Türkleri arasında « Ben giderim o gider / Kopeyka kadar iz eder » biçiminde varlığını korumaktadır.

Cevabı (diş) olan ve Anadolu'da « Biz biz idik biz idik / Otuz iki kız idik
Ezildik büzüldük / Bir sıraya dizildik »

biçiminde söylenen bilmece Batı Trakya'da « Biz biz biz idik / Otuz iki kız idik
Ezildik büzüldük / Bir duvara dizildik »

biçiminde olduğu gibi korunmuş, diğer Türk yurtlarında da az farklılıklarla varlığını sürdürmüştür.

Türk halk kültürünün ortak ürünlerinden olan mâni Anadolu halk şiirinin en kısa nazım şekillerinden olup doğa, sevgi, nefret gibi konular yanında dinleyeni yürekten sarsan , umulmadık bir sürprizle sonuçlanan küçük ve bağımsız bir şiir türüdür.

İlk örneğini Dede Korkut'ta gördüğümüz mâniler bize göre sadece Türk'e özgü bir şiir biçimidir.

Genellikle kadınlar arasında söylenerek Türk kadınının yaşam felsefesini, acılarını, umutlarını genel anlamda dünya görüşünü dile getirmektedir.

Bütün Türk yurtlarında olduğu gibi Batı Trakya'da da delikanlı sevgilisine çoğu kez mânilerin dili ile açılır, sevdalısının davranışlarını da yine bir mâniden öğrenir.

Yapıları bakımından; düz mâni, cınaslı mâni, ayaklı mâni, konuşmalı mâni gibi çeşitlere ayrılan mânilerin Anadolu, Kıbrıs ve Balkan Türkleri arasında en yaygın olanı:

Mânici başı mısın

Cevahir taşı mısın

Sana name yollasam

Başında taşır mısın

biçiminde rastlanırken aynı mâniye Makedonya'nın Üsküp kentinde, Radoviç ve Manastır yörelerinde, Ohri'de aynı biçimde rastlamamız kültürel birliğimizin önemli işaretlerindedir.

Yine kültürümüzün bir parçası, Ramazan ve bayram mânileri olup halk arasında davulcu mânileri adı ile bilinen mâniler de Anadolu ve Batı Trakya Türkleri'nin mânileri arasında

Anadolu'da:

Besmeyle çıktım yola

Selam verdim sağa sola

Ver efendim bahşişimi

Ramazan mübarek ola

Batı Trakya'da

Hoşafın suyu boldur

Bir kâse daha doldur

Zühüre küfte varmış

Ne olur erken kaldır

biçiminde büyük oranda ortaklık göstermektedir.

Kahvenin Türk halkının sosyal hayatındaki yeri çok önemlidir. "Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır" sözü bu önemi belirtmeye yetmektedir. Gelinin

sözünün kesilmesine "Kahvesi içildi." denmesi de gelenektendir. Anadolu, Kıbrıs ve Balkan Türkleri arasında söylenen mânilere de:

Anadolu'da:

Kahve piştiği yerde

Pişip taşıdığı yerde

Güzel çirkin aranmaz

Gönül düştüğü yerde

Kıbrıs'ta

Kahveyi pişiririm

Korkarım taşırım

Yarı gördüğüm yerde

Aklımı şaşırırım

Makedonya'da

Davulumun ipi mercan

Sine altındadır bu can

Selim agam kahve içer

Elindeki telli fincan

biçiminde kahve kültürümüz bütün inceliğiyle girmiştir.

Anadolu'da iletişim araçlarının bugünkü gibi yaygın ve ileri düzeyde olmadığı dönemlerde gurbetteki nişanlılara ya da eşlere mektup yazılırken, mektup içine:

Mektup yazdım okuna

Vara yâre dokuna

Yâr Mevlâyı seversen

Gül yerine kokula

Hey mektubum var da gel

Haberini al da gel

Bir idik iki olduk

Üç olduk mu sor da gel

gibi, hepsi de bir birinden güzel, içli mâniler yazılırdı. Bu mâniler tek başına bir mektup, bir haber alma görevi de görürlerdi.

Şair, bir olaydan etkilenir şiir söyler. Yazar etkisinde kaldığı olayı yazıya döker, Toplumları ve halkı etkileyen olaylar ise türkü olur, yüzyıllarca halkın belleğinde yaşar. İşte Batı Trakya ve Rumeli türkülerinin oluşumu böyledir. Kimileri Osmanlı fetihlerine dayanırken, kimileri yurt topraklarının elden çıkışının acı öykülerini dile getirir.

Nemçe kâfir asker ile yürüdü

Geldi yaktı güzel şehri Seray'ı

dizeleriyle başlayan türkü,;

Gördünüz mü bize hünkâr neyledi

Budin kullarını esir eyledi

biçiminde başlayan ve Budin türküsü olarak bilinen türkü yurt topraklarının gidişini dile getiren türkülerden birkaçıdır.

Beyler Bahçesi, Poş Poş Köprüsü, Debreli Hasan Türküsü, Karaoğlan Türküsü, Tabakhane Taşları Türküsü, Yenimahalle Çeşmeleri Türküsü, Dimetoka Türküsü ve Dramanın İçinden Türküsü çeşitli konuları işleyen Batı Trakya'nın önemli türkülerindendir.

Bir doğa olayının, bir varlığın meydana gelişinin, doğa elemanlarından birinde olan değişikliğin, olağanüstü özellikler gösteren kişilerin hayatlarının halk hafızasında ve hayâlinde yaşayan biçimiyle belli bir yere ya da bir olaya bağlanarak olağanüstü olaylarla süslenip anlatıldığı hikâyelere efsane denir. Efsane karşılığı olarak söylence ve rivayet terimlerini kullananların da olduğu görülmektedir. Dini nitelikli efsanelere ise menkıbe denmektedir. Prizren'deki Karabaş Baba Efsanesi:

Malta'da esir olan bir kişinin rüyasına, Prizren'de öldüğü zaman oturduğu evin arka bahçesine gömülen sonra da mezarı üzerine demirci dükkânı yapıp me-

zarı kaybolan Mustafa efendi girer. “Yattığım yerde rahat değilim, başımın üstünde devamlı demir dövülüyor. Burada devamlı gürültü var. Senin vazifen beni Prizren’de yattığım mezardan çıkarıp kent kabristanına defnetmektir.” der.

Esir, bunu hayretle karşılayıp, sürgünler kampından nasıl çıkarım diye karşılık vermiş. Mustafa Efendi: “Sen gözlerini kapa ve yoluna koyul. Ardına hiç bakmadan yoluna devam et. Bunu yerine getirmeye başladığın andan itibaren hiçbir engelle karşılaşmayacaksın. Sana Allah yardımcı olacaktır.” demiş. Mustafa efendinin söylediğini yerine getiren hükümlü kendini Pirizren’de çeşme başındaki büyük kaya üzerinde bulmuş. Camiden çıkan müminler onunla ilgilenince başına gelen ve kendisine verilen görevi anlatmış. Rüyasında tasvir edilen yere polisleri de alarak gelmişler. Demirci dükkânındaki örsü çekip altındaki toprağı kazınca cesedi bulmuşlar. Başında kara bir nişan olduğu için ona Karabaş demişler. Hükümlünün rüyasında tasvir edilen yere götürüp bugünkü kabrine defnetmişler. Daha sonra da bir türbe yaptırmışlar.

Rüya motifinin yanı sıra; Anadolu ve Balkan Türk folklorunda kesik baş motifinin de en çok kullanıldığı tür, kahramanlık temasını işleyen, savaşları ve fetihleri konu edinen efsanelerdir.

Bu efsane kahramanları Türkler tarafından evliya gözüyle görülmüş ve hepsine birer türbe yapılmıştır.

Kosova’da; Budinli Gülbaba’nın, Kosova Savaşı’nda kendi kanı Hıristiyan kanı ile karışmasın diye kesilen kellesini koltuğuna alıp üç kilometre koştuğu anlatılan Gülbaba Efsanesi, Kosova yakınlarında Rogaçitsa köyünde bulunan Kesikbaş Türbesi ile ilgili anlatılan efsane, Prizren’deki Kesik Baş Türbesi’nde yatan Ömer Baba hakkında anlatılan efsane, Makedonya’da Kocacık Efsanesi, Anadolu’da anlatılan Sinop’taki Seyyid Bilâl Efsanesi, Anadolu’nun çeşitli yörelerinde pek çok varyantları bulunan Kesik Baş efsaneleriyle benzerlik göstermektedir.

KAYNAKÇA

1. Abdürrahim Dede, Batı Trakya Türk Folkloru, Ankara, 1978
2. Abdurrahim Dede, Batı Trakya Manileri, İstanbul, 1989
3. Prof. Dr. Nimetullah Hafız, Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri, Priştine, 1985.
6. Dr.Hamdi Hasan, Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler, Ank. 987
7. Mahmut İslamoğlu, Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı, Lefkoşe, 1994.
8. Prof. Dr. Enver Mahmut - Dr. A.Mahmut, Dobruca Türk Halk Edeb. Metinleri, Ank. 1997
9. Dr. L. Sami Akalın, Türk Mânileri, C.I,II, İstanbul, 1972.

10. Dr. Sevim Piliçkova, Makedonya Sosyalist Cum. Yaşayan Türklerin Mânileri, Skopje, 1986
11. Feyyaz Sağlam, Batı Trakya Türkleri Çocuk Edebiyatı, İstanbul 1990
14. Reşit Salim, Öyküsüyle, Notasıyla Batı Trakya Türküleri, Gümölcine 1994
16. Erdoğan Saracoğlu, Kıbrıs Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru, K.K.T.C. 1989
17. Cemali K. Tunalıgil, Mamuşa Türk Ağzının Özellikleri, Prizren, 1996.
20. Oğuz M. Yorgancıoğlu, Kıbrıs Türk Folklorundan Derlemeler, Mâniler, Mağusa,1990

İBRAHİM ALÂETTİN GÖVSA’NIN KALEMİNDEN İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL İNAL

FROM THE PEN OF İBRAHİM ALÂETTİN GÖVSA İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL İNAL

ИБНЮЛЕМИН МАХМУД КЕМАЛЬ İНАЛЬ В ТВОРЧЕСТВЕ İБРАГИМА АЛЯТТИНА ГЁВСЫ

Doç. Dr. Zeki GÜREL*

ÖZ

İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1870-1957) ve İbrahim Alâettin Gövsa (1889-1949) Osmanlı vatandaşı olarak dünyaya gelmişler ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak da vefat etmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin son yılları ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ilk yıllarında kültür ve sanat hayatında etkili şahsiyetlerden olmuşlardır. Her iki isim zaman zaman dost zaman zaman da birbirlerine rakip olmuşlardır. Bu süreçte bu iki şahsiyetin birbirleri için yazdıkları yazılar da olmuştur. İbnülemin Mahmud Kemal İnal yazdığı *Son Asır Türk Şairleri* kitabında İbrahim Alâettin Gövsa’yı da anlatmaktadır. İbrahim Alâettin Gövsa’nın, İbnülemin Mahmud Kemal İnal’ı anlatan üç şiiri ve dört yazısı bulunmaktadır. Bunlardan ikisi ansiklopedi maddesi, biri kitapta bölüm biri de Hürriyet gazetesinde “İbnülemin Âbidesi” başlıklı köşe yazısıdır. Gövsa’nın, karakalemle çizdiği portrelerden biri de bir de İbnülemin Mahmud Kemal İnal’ın portresidir. Edebiyat araştırmacılarının İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile ilgili çalışmalarında söz konusu bu yazı ve şiirleri görmüş ve bunlardan faydalanmış olmaları gerekirdi. Ancak İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile ilgili olarak yayımlanan yazı ve kitaplarda söz konusu bu yazıların sadece birkaçından faydalandığını gördük. Söz konusu bu portre de arşivimizde mevcuttur. Bu yazıda İbrahim Alâettin Gövsa’nın Hürriyet gazetesindeki “Günün Düşüncesi” köşesi için yazdığı “İbnülemin Âbidesi” başlıklı yazısı ve söz konusu portresi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Alâettin Gövsa, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, İbrahim Alâettin Gövsa’nın İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile ilgili yazıları,

* Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Bolu/TÜRKİYE

ORCID: 0000-0001-5129-7033.

(zguirel@kastamonu.edu.tr)

Kemal İnal, İbrahim Alâettin Gövsa'nın İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile ilgili şiirleri, İbrahim Alâettin Gövsa'nın çizdiği İbnülemin Mahmud Kemal İnal portresi.

ABSTRACT

Ibnulemin Mahmud Kemal Inal (1870-1957) and Ibrahim Alaettin Govsa (1889-1949) were born as Ottoman citizens and passed away as citizens of the Republic of Turkey. They were influential figures in the cultural and artistic life of the last years of the Ottoman Empire and the first years of the Republic of Turkey. Both names were sometimes friends and sometimes rivals. During this period, these two figures also wrote articles for each other. Ibnulemin Mahmud Kemal Inal also mentions Ibrahim Alaettin Govsa in his book *The Last Century of Turkish Poets*. Ibrahim Alaettin Govsa has three poems and four articles about Ibnulemin Mahmud Kemal Inal. Two of these are encyclopedia articles, one is a chapter in a book, and one is a column titled "Ibnulemin Abidesi" in the *Hürriyet* newspaper. One of the portraits that Gövsa drew with charcoal is also the portrait of İbnülemin Mahmud Kemal İnal. Literary researchers should have seen and benefited from these articles and poems in their studies on İbnülemin Mahmud Kemal İnal. However, we have seen that only a few of these articles were used in the articles and books published on İbnülemin Mahmud Kemal İnal. This portrait in question is also available in our archives. This article focuses on İbrahim Alaettin Gövsa's article titled "İbnülemin Abidesi" written for the "Gününün Düşüncesi" column in the *Hürriyet* newspaper and the portrait in question.

Key Words: Alaettin Gövsa, İbnülemin Mahmud Kemal Inal, İbrahim Alaettin Gövsa's writings about İbnülemin Mahmud Kemal Inal, İbrahim Alaettin Gövsa's poems about İbnülemin Mahmud Kemal Inal, İbrahim Alaettin Gövsa's portrait of İbnülemin Mahmud Kemal Inal.

Giriş

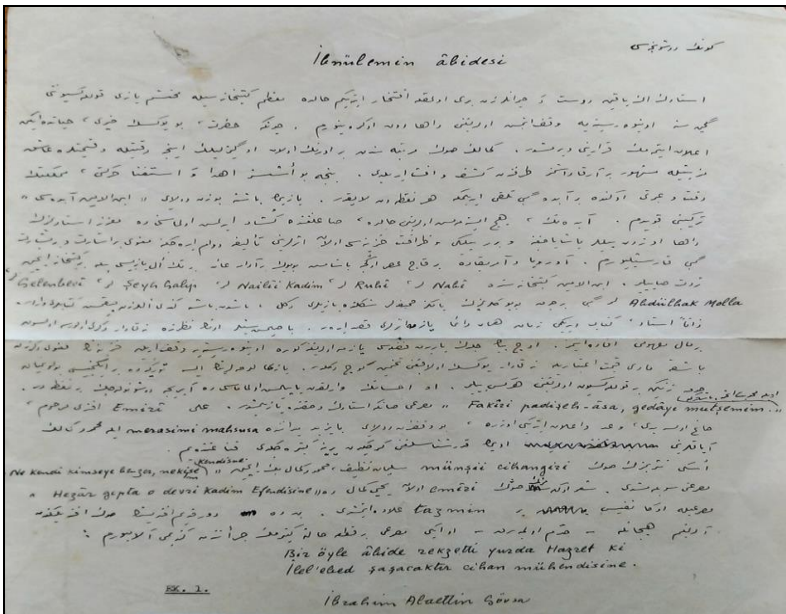
İbrahim Alâettin Gövsa (İstanbul 1889-Ankara 29 Ekim 1949) (Gürel, 1995, ss.1-4) ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal (İstanbul 17 Kasım 1870-İstanbul 24 Mayıs 1957) (Tural, 2004, ss. 186-188), çağdaş iki araştırmacı yazarımızdır. Bu iki şahsiyetin tanıştıkları, mektuplaştıkları ve hatta zaman zaman bir birlerine kızdıkları, rakip olduklarına dair bilgiler akademik çalışmalarla gündeme getirilmiştir (Sayzek, 2023, ss. 587-611). İbrahim Alâettin Gövsa'nın, İbnülemin Mahmud Kemal İnal hakkında dört yazısı ve üç de şiiri mevcuttur. İbrahim Alâettin Gövsa, İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile şahsen tanışan birisi olduğundan onunla ilgili yazdıkları da önemli olsa gerektir. Söz konusu yazılardan ilki *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*'ndeki yazısıdır (Gövsa, 1934, s. 763). İkinci yazısı da 1937 yılında

kaleme aldığı ancak 1941 yılında *Söz Oyunları* kitabında yer verdiği “Üstad İbnülemin ve Eseri” başlıklı yazısıdır (Gövsa, 1941, ss. 77-78). Üçüncü yazısı *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi* adıyla hazırladığı eserindedir (Gövsa, 1947, s. 1223). Dördüncü yazısı da *Hürriyet* gazetesindeki köşesinde 30 Ekim 1949 tarihli ”İbnülemin Âbidesi” başlıklı yazısıdır (Gövsa, 1949, s. 2). İbrahim Alâettin’in söz konusu şiirlerinin ilk ikisi *Söz Oyunları* adlı kitabında (Gövsa, 1941, s. 79), üçüncüsü de *Hürriyet* gazetesindeki yayımlanmış olan yazısındadır (Gövsa, 1949, s. 2). İbnülemin Mahmud Kemal İnal’ın İbrahim Alâettin tarafından çizilmiş bir de portresi bulunmaktadır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak onun *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan yazısı ile söz konusu portre çalışması üzerinde durulmuştur.

1. İbrahim Alâettin Gövsa’nın Kaleminden İbnülemin Mahmud Kemal İnal

İbrahim Alâettin Gövsa, *Hürriyet* gazetesinde “Günün Düşüncesi” adıyla köşe yazıları yayımlamıştır. Bu yazılarından biri de İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile ilgilidir. Bizim arşivimizde bu yazının İbrahim Alâettin Gövsa tarafından Arap harfli Türkçe ile dolma kalemle beyaz A4 kâğıda yazılmış orijinal nüshası mevcuttur.

Resim 1: İbrahim Alâettin Gövsa’nın İbnülemin Mahmud Kemal İnal Hakkındaki El Yazması Yazısı.

Bu yazıdan anlıyoruz ki İbrahim Alâettin Gövsa, *Hürriyet* gazetesindeki “Günün Düşüncesi” adlı köşesi için yazdığı yazıların önce Arap harfli Türkçe

olarak el yazısıyla yazıyor ve gazeteye gönderiyor; gazete de bu yazıları Latin harflerine aktararak yayımlıyor. Yazının aktarılmış hali şöyledir:

“Günün Düşüncesi
İbnülemin âbidesi

Üstadın en yakın dost ve hayranlarından biri olmakla iftihar ettiğim halde muazzam kütüphanesiyle muhteşem yazı koleksiyonunu geçen sene üniversiteye vakfetmiş olduğunu daha dün öğreniyorum. Çünkü hazret, bu büyük hayrı hayatta iken ilan etmemek kararını delmiştir. Kezâlik hayrın mertebesinden bir örnek olan o gizlilik ince rikkatle dakiklere âşık, meziyetle meşhur bir arkadaşımız tarafından keşf ü ifşâ edildi. Bence bir ihdâ ve istiğnâ hareketi memleketin dikkat ve ibreti önünde âbide gibi telakki edilmeye her noktadan layıktır. Yazının başına bundan dolayı “İbnülemin Âbidesi” ter kibini koydum. Âbidenin hiç istememiş olduğu halde sağlığında küşâd edilmiş olmasını da muazzez üstadımızın daha uzun yıllar yaşayacağına ve bilgi ve zarâfet hazinesi olan eserlerini te’life devam edeceğine mânevî bir işaret ve bir beşaret gibi karşılıyorum. Avrupa ve Amerika’da birkaç asır önce yaşamış büyük bir adama ait bir tek el yazısı bile bir kütüphane için servet sayılır. İbnülemin Kütüphanesinde Nabîler, Ruhîler, Nailî-i Kadimler, Şeyh Galipler, Gelenbevîler, Abdülhak Mollalar gibi birçok büyüklerimizin yalnız sahifeler şeklinde yazıları değil, baştanbaşa kendi ellerinden çıkmış kitapları vardır. Zaten üstad, kitap edindiği zaman hemân dâima yazma eserleri kast eder. Basılmış şeyler onun nazarında ne kadar değerli olursa olsun bir mal mefhumu ifade etmez. Üç bin cildin yarıdan fazlası yazma olduğuna göre üniversiteye vakf ile hazinenin mânevî değerinden başka maddî kıymet itibâriyle ne kadar yüksek olacağını tahmin güç değildir. Yazmalarının ise Türkiye’de bir ikincisi bulunmayan çok zengin bir koleksiyon olduğunu herkes bilir. O ihsanın varlıktan başlamış olmaması da ayrıca düşünülecek bir noktadır. “*Fakîr-i padişeh-âsa gedâ-yı muhteşemim*” mısraı sanki üstadın vasfında yazılmıştır. Ali Emiri Efendi merhum sağ olsaydı vad ü ilan ettiği üzere bir vakfından dolayı Bayezid Meydanı’nda merasim-i mahsusa ile Mahmud Kemal’in ayaklarını öpmek kadirşinaslığımı gereğinin yerine getirecekleri kanaatindeyim. Eski nesrimizin son mümşi-i cihangiri Süleyman Nazif, Mahmud Kemal Bey için “*Ne kendi kimseye benzer ne kimse kendisine*” mısraını söylemişti. Şiir öğemizin son emiri olan Yahya Kemal de “*Hezâr gıpta o devr-i kadîm efendisine*” mısraıyla ona nefis bir tazmin ilave etmişti. Bir de devr-i kadîm efendisinin son efendiliğinden aldığı heyecanla haddim olmayarak o iki mısraı bir kıta haline getirmek cüretinden kendimi alamıyorum:

Bir öyle âbide rezketti yurda Hazret ki
İlel’ebed şaşcaktır cihan mühendisine
İbrahim Alâettin Gövsa”

Bu yazı, 30 Ekim 1949 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yayımlanırken bazı yerlerinde değişiklikler yapılmıştır, bazı yerleri de çıkartılmıştır. Bu değişiklikleri gösterecek olursak:

Tablo 1: Yazının El Yazması Nüshası ve Yayımlanmış Nüshasının Karşılaştırması.

El Yazması Nüshada	Yayımlanmış Nüshada
daha dün öğreniyorum	yeni öğreniyorum
Âbidesi	âbidesi
delmiştir	vermiştir
Kezâlik hayrın mertebesinden bir örnek olan o gizlilik ince rikkatle dakıklere âşık, meziyetle meşhur bir arkadaşımız tarafından keşf ü ifşâ edildi	-
Bu eşsiz ihdâ	bir ihdâ
Yazının	Yazımın
Üniversiteye vakf ile	vakfedilen
mânevî değerinden başka maddî kıymet	manevî ve maddî kıymet
Yazmalarının ise	Yazı levhalarının ise
herkes bilir	hep biliriz
O ihsanın varlıktan başlamış olmaması	Şu ihsanların varlıktan yapılmış olmaması
gereğinin yerine getirecekleri	gerçekten yerine getirecekti

İbrahim Alâettin Gövsa, mizahtan ve nükte yapmaktan pek hoşlanır. O, nükteyi ve söz oyunlarını sadece yazılarında yapmaz. Günlük hayatta, bilhassa dost meclislerinde de nükteleri ve söz oyunları ile tanınır. Her biri bir zeki görüşün eseri olan ve edebî bir değer taşıyan söz oyunlarına bir örneği de bu yazısında görülmektedir.

Nev-i şahsına münhasır bir insan olan üdebadan İbnülemin Mehmud Kelal İnal, hayatta iken büyük bir kısmı yazma kitaplarını ve meşhur hattatların elinden çıkma yazı koleksiyonunu İstanbul Üniversitesi'ne bağışlayınca, İbrahim Alâettin gövsa bu asil hareketi öven bir fıkra yazar. Süleyman Nazif'in İbnül Emin Mahmud Kemal için söylemiş olduğu

“Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine.”

mısrasını tekrarlayan İbrahim Alâettin, Yahya Kemal'in İbnülemin için söylediği

“Hezâr gıpta o devr-i kadîm efendisine”

mısrından sonra “Ben de devr-i kadîm efendisinin son efendiliğinden aldığım heyecanla haddim olmayarak o iki mısraı bir kıta haline getirmek cüretinden kendimi alamıyorum” diyerek iki mısra ilâve eder:

“Bir öyle âbide rekzetti yurda Hazret ki

İlel'ebed şaşçaktır cihan mühendisine”

ve ortaya şu kıta çıkar:

“Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine
Hezâr gıpta o devr-i kadîm efendisine
Bir öyle âbide rekzetti yurda Hazret ki
İlel’ebed şaşçaktır cihan mühendisine”

İbrahim Alâettin Gövsa, pek sevdiği ve saydığı, ilmine ve irfanına hayran olduğu İbnül Emin Mahmud Kemal İnal için bu iki mısradan başka bir birinden bağımsız iki dördlük daha kaleme alır. Bunlardan ilki Soyadı Kanunu çıktığı zaman (2 Ocak 1935) İbnülemin Mahmud Kemal Bey’in “İnal” soyadını almasıyla alakalıdır:

SOYADI

“Bahri irfanü zekâ hazreti Mehmud Kemal
Nesebi pakine lâyük adı keşfetti: İnal.
O demektir ki, eğer talibi şehdane isen
K’rı deryayı kemalâtına gark ol da in, al!”

İbrahim Alâettin’in inceliğine misal teşkil edecek ikinci dördlük ise şöyledir:

YİNE ONA

“Eldiven giydi yazın ekzama ilcasıyla
Dediler: İbni zaman oldu bakın İbnülemin!
Kaltabanlar! Diye hazret veriyor şöyle cevap:
El yuduk biz, kına koymuş değiliz sizceleyin”

İbrahim Alâettin’in İbnülemin Mahmud Kemal İnal için yazdığı her iki şiiri de onun *Söz Oyunları* kitabında yer almaktadır (Gövsa, 1941, s. 79).

İbrahim Alâettin Gövsa’nın İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile ilgili bir yazısı ve iki şiiri de *Söz Oyunları* adlı kitabındadır. Gövsa, bu kitabındaki yazısında İbnülemin için “Üstad” sıfatını özellikle kullanmış ve başlığı şöyle koymuştur: “Üstad İbnülemin ve Eseri” (Gövsa, 1941, s. 71). Edebiyatı, zekânın en asil oyunu olarak tanımlayan İbrahim Alâettin Gövsa’nın *Söz Oyunları* adlı eserinde onun zekâsının bütün inceliklerini ve kıvraklığını yakalamak mümkündür. Zekî bir kalem ucunda kelimelerle nasıl oynanacağını görmek için bu kitabı okumak gerekecektir.

Halit Ziya Uşaklıgil, *Sanata Dair* adlı eserindeki “İki Kitapçık” başlıklı yazısında bu kitap için şunları yazıyor:

“Söz Oyunları, yalnız söz değil sanat ve fikir oyunlarından teşekkül ediyor. İbrahim Alâettin’in görüş ve gösteriş kabiliyetlerini bu sahifelerde en yüksek mertebeye çıkmış buluruz ve bu kabiliyetlerin nasıl çeşit çeşit inkişafı, incelikleri olduğunun manzarası karşısında hayranlıklar duyarız. Manzum ve mensur, bu sahifeler onun düşünce ve düşünmek hassasını inceleme sahasında atının üzerinde harika nev’inden maharetler, perendeler yaparak cevelanlarıyla gözleri kamaştıran, beyinleri uyuşturan bir cündî olduğunu gördükçe bu hüner üstadının marifetlerini gözler ve fikirler için bir ziyafet hükmünde telakki ederiz.

Ben bu sahifelerin hepsinde uzun uzun düşündüm, hangi faslında geciksem –gecikmek de pek zaruri oluyordu- kendi kendime nasıl bulmuş? Bunun esasını nasıl bir hususiyetten yakalamış diye hayret içinde kaldım.

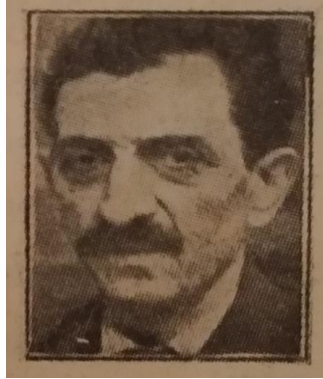
Bunlardan hangilerini zikretmelidir? Hepsini yüze yakın manzum ve mensur bu parçaların hiç biri yok ki ihmal edilebilsin.” (Uşaklıgil, 1955, ss. 136-137).

İbrahim Alâettin Gövsa'nın İbnül Emin Mahmud Kemal İnal için yazdıklarının dışında bir de çizdiği İbnül Emin Mahmud Kemal İnal portresi vardır:

Resim 2: İbrahim Alâettin Gövsa'nın İbnül Emin Mahmud Kemal İnal çizimi.

Resim 3: İbnül Emin Mahmud Kemal İnal'ın fotoğrafı.

İbrahim Alâettin Gövsa, 5x10 cm ebadında bir deftere çevresindeki şahsiyetlerin kalemle portrelerini çizmiştir. Bu defterden bizim arşivimizde bulunan portreler şunlardır: Kazım Karabekir, İsmet İnönü ve İbnül Emin Mahmud Kemal İnal. Yukardaki fotoğraf da İbrahim Alâettin'in Gövsa'nın, *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi* adlı eserinde yazdığı “İnal, İbnülemin Mahmut Kemal” maddesine koyduğu fotoğraftır (Gövsa, 1947, s. 1223). İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ı tarif edenlerin onun “esmer ve zayıf bir kişi” olduğunu yazıyorlar (Bayrak, 2014, s. 13).

Sonuç

İbrahim Alaettin Gövsa ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal, çağdaş iki araştırmacı yazarımızdır. Bu iki şahsiyetin tanıştıkları, mektuplaştıkları ve hatta zaman zaman bir birlerine kızdıkları, rakip olduklarına dair bilgiler akademik çalışmalarla gündeme getirilmiştir (Sayzek, 2023, ss. 587-611). İbrahim Alâettin Gövsa'nın, İbnülemin Mahmud Kemal İnal hakkında dört yazısı ve üç de şiiri mevcuttur. İbrahim Alâettin Gövsa, İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile şahsen tanışan birisi olarak onunla ilgili yazdıkları önemli olsa gerektir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile ilgili yazı yazacakların bu kaynakları görmemeleri veya birinci elden kaynak niteliğindeki bu yazılardan faydalanmamış olmaları ciddi bir eksiklik midir?

Ömer Faruk Akün'ün *TDV İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "İbnülemin Mahmud Kemal" maddesinde "Son devir Osmanlı devlet adamları, şairleri, mûsikişinasları ve hattatları üzerine biyografileri ve tarih bilgisiyle tanınmış âlim." diye anlattığı İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile ilgili yazısında İbrahim Alaettin Gövsa'nın söz konusu üç yazısını da kaynak olarak kullanmadığı görülmektedir (Akün, 2000, ss. 249-262). İbrahim Alâettin Gövsa'nın *Meşhur Adamlar* ansiklopedisindeki yazısından ise faydalanmıştır (Akün, 2000, s. 262).

Sadık Tural'ın da *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*'ne yazdığı "İnal, İbnülemin Mahmud Kemal" maddesinde İbrahim Alâettin'in söz konusu dört yazısının hiçbirinden faydalanmadığını yazının kaynakçasından anlıyoruz (Tural, 2004, s. 188).

Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'ne "İbnülemin Mahmut Kemal İnal" maddesini yazan Lokman Taşkesenlioğlu da İbrahim Alâettin'in yazılarından faydalanmamıştır (Taşkesenlioğlu, 2019). Taşkesenlioğlu'nun yazdığı biyografide ölüm tarihi de sehven olsa gerek yanlış yazılmıştır. 14 Mayıs 1957 olan vefat tarihinin 24 Mayıs 1957 olması gerekirdi.

Orhan Bayrak, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın biyografisini yazmış ve bu biyografi de İstanbul'da 2014 yılında yayımlanmıştır. Bayrak, bu kitabında İbnülemin'in biyografisini yazarken İbrahim Alâettin Gövsa'nın söz konusu yazılarından faydalanmışsa da kaynakçasında bunları belirtmemiştir. Ancak kitabında İbrahim Alâettin Gövsa'nın *Söz Oyunları* kitabındaki yazıyı "Onu Tanıyanların Anıları" başlığı altında iktibas etmiştir (Bayrak, 2014, ss. 80-82). Fakat, *Söz Oyunları* kitabında yer alan iki şiire eserinde yer vermemiştir. M. Orhan Bayrak, *İbrahim Alaaddin Gövsa* kitabında da aynı yazıya yer vermiştir (Bayrak, 2016, ss. 135-137). Bayrak, bu kitabında İbrahim Alâettin Gövsa'nın 30 Ekim 1949 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan "İbnülemin âbidesi" başlıklı yazısının sadece künyesini vermekle yetinmiştir (Bayrak, 2016, ss. 135-137).

Biyografiler yazılırken biyografisi yazılan şahsiyetin edebî ve sosyal muhinde bulunan şahsiyetlerin varsa onunla ilgili yazı ve hatıralarına bakılması ve onlardan istifade edilmesinde de fayda vardır.

KAYNAKÇA

- Akün, Ö. F. (2000). İbnülemin Mahmut Kemal. (C. 21, ss. 249-262). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bayrak, O. (2014). *İbnülemin Mehmut Kemal İnal*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Bayrak, O. (2016). *İbrahim Alaaddin Gövsa*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Gövsa, İ. A. (1934). *Meşhur Adamlar* (Cilt: 2). İstanbul: Sedat Simavi Neşri.
- Gövsa, İ. A. (1941). *Söz Oyunları*. İstanbul: Yenigün Neşriyatı.
- Gövsa, İ. A. (1947). İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi* içinde (C. 3, ss. 1223). İstanbul: İskit Yayını.
- Gövsa, İ. A. (1949). Günün Düşüncesi: İbnülemin Âbidesi. *Hürriyet*, 30 Ekim, 540.
- Gürlek, D. (2017). *İbnülemin Mahmud Kemal İnal Cumhuriyet Devrinde Bir Osmanlı Efendisi*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Sazyek, H. B. (2023). Muallim Cevdet ve Son Sadrazamlar Ekseninde İbrahim Alâattin Gövsa-Osman Ergin-İbnülemin Mahmud Kemal İnal Yazışması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 587-611.
- Taşkesenlioğlu, L. (2019). İbnülemin Mahmut Kemal İnal. *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 23. 07. 2024 tarihinde <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/inal-ibnulemin-mahmut-kemal> tam adresinden erişildi.
- Tural, S. (2004). İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyatçılar Ansiklopedisi* içinde (C. 5, ss. 186-188). Ankara: Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Uşaklıgil, H. Z. (1955). İki Kitapçık. *Sanata Dair* içinde (C. 3, ss. 136-137). İstanbul: Maarif Bakanlığı Yayını.

NİZAMİNİN MİLLİ KİMLİYİ
NİZAMÎ'NİN MİLLÎ KİMLİĞİ
THE NATIONAL IDENTITY OF NIZAMI
НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ НИЗАМИ

Səadiyyə XANLAROVA *

XÜLASƏ

Nizami Gəncəvi haqqında çox danışılıb, çox deyilib, yüzlərlə elmi-tədqiqat əsərləri, monoqrafiyalar, məqalələr, oçerklər yazılıb, dissertasiyalar qələmə alınıb, filmlər çəkilib, tamaşalar hazırlanıb, romanslar, hətta simfonik əsərlər bəstələnib. Nizami Gəncəvinin nüfuzu bütün dünyada əksini tapıb. Çünki bu şair ilk növbədə öz hikmətləri, aforizmləri ilə bir tərbiyə, əxlaq, insanlıq məktəbidir, eyni zamanda gələcək nəsillər üçün qiyamətə qədər solmayan güllər yetişdirən bəlkə də misilsiz bir mütəfəkkir, insan psixologiyasının dərinliklərinə nüfuz edən bir psixiolog, xeyirlə şərin mübarizəsini, həyatın ziddiyyətlərini, təlatümlərini ən sağlam formada təsvir edən bir düha, cəmiyyətin və təbiətin qanunauyğuluqlarını ədəbiyyatın ən ümdə vəzifəsi olduğunu ayna kimi göstərən qüdrətli bir filosof, eyni zamanda zəngin mənəviyyata, heyrətamiz bir əxlaqa, fəvqəladə istedadla malik bir insan idi. Əslində Nizami Gəncəvi bir fonemendir ki, bir çox insanların bilmədikləri sirlərə malik olub, bəzi mənbələrə görə qeybdən xəbər verib, eyni zamanda gələcək nəsillərə şeiriyyətin qanunlarını, poetik lövhələri, bədii ifadə vasitələrini ərməğan edən bir müəllimdir. Nizaminin divanı “tövhid”lə, “minacat”la, “nət”lə başlayır.

* AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Fondların elmi uçotu şöbəsinin müdiri. Bakı/AZERBAIJAN

Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of ANAS, Head of the Department of Scientific Accounting of Funds. Baku/AZERBAIJAN

Заведующая отделом научного учета фондов Института рукописей имени Мухаммеда Физули НАНА

(mustafayeva.seadet.sm@gmail.com)

Nizami bütün varlığı ilə Uca Allaha bağlı şairdir. Lakin Nizami türkdür, türk oğlu türkdür.

Açar Sözlər: türk, fars, hikmət, fəlsəfə, mənəviyyat, zehniyyət, təfəkkür.

ÖZ

Nizami Gencevî hakkında çok konuşuldu, çok sözler söylendi, yüzlerce ilmi araştırma eserleri, monografiler, romonlar yazıldı, hattâ senfonik eserler bestelendi. Nizami Gencevî'nin etkisi bütün dünyayı etkiledi. Çünkü bu şair ilk başlarda kendi hizmetleri ve aforizmaları ile bir eğitim, ahlâk, insanlık mektebidir. Aynı zamanda gelecek nesiller için kıyamete kadar solmayan güller yetiştiren belki de emsalsiz bir mütefekkiri, insan psikolojisinin derinliklerine nüfuz eden bir psikolog, hayırlı hayırsız çatışmasını, hayatın zıddiyetini, çatışmalarını en sağlam biçimde tasvir eden bir deha, toplumun ve doğanın uyumluluğunu edebiyatın en ilkeli görevi olduğunu aynı gibi aksettiren güçlü bir filozof, aynı zamanda zengin maneviyyata, hayret edilecek derecede bir ahlaka, fevkalâde yeteneğe malik bir insandı. Aslında Nizamî Gencevî bir fenomendir ki bir çok insanların bilmedikleri sırlara malik olup, bazı kaynaklara göre gaybdan haber verip, aynı zamanda gelecek kuşakların şiirselliğinin kanunlarını, destansı görünüşlerini, estetik ifade araçlarını armağan eden bir öğretmendir. Nizamî'nin divanı "Tevhid"le, "münacaat"la, "naat"la, başlar. Nizamî bütün varlığı ile Yüce Allah'a bağlı bir şairdir. Lâkin Nizamî, Türkdür ve Türk oğlu Türkdür.

Anahtar Kelimeler: Türk, Fars, hikmet, fessefe, maneviyyat, zihniyyət, tefekür.

ABSTRACT

Extensive discourse has surrounded Nizami Ganjavi; hundreds of scholarly research works, monographs, articles, essays, and dissertations have been written, while films, theatrical performances, romances, and even symphonic compositions have been dedicated to his legacy. The prestige of Nizami Ganjavi resonates globally. This is primarily because the poet, through his wisdom and aphorisms, represents a school of upbringing, ethics, and humanity. He is an unparalleled thinker who cultivated perennial wisdom for future generations, a "psychiatrist" capable of penetrating the depths of human psychology, and a genius who depicted the struggle between good and evil, as well as life's contradictions and turmoils, in their most profound forms. Nizami was a powerful philosopher who mirrored the laws of society and nature as the paramount duty of literature, possessing rich spirituality, astonishing morality, and extraordinary talent. In essence, Nizami Ganjavi is a phenomenon who held secrets unknown to many and, according to some sources, possessed the gift of divine foresight (ghayb). He remains a master who bequeathed the laws of prosody, poetic imagery, and artistic means of expression to posterity. Nizami's Divan commences with tawhid (the oneness of God), munajat (supplication), and na't (praise of the Prophet). While Nizami was a poet devoted

to the Almighty with his entire being, he was, fundamentally, a Turk – a Turk of Turkish descent.

Key Words: Turk, Persian, wisdom, philosophy, spirituality, mentality, cognition

АННОТАЦИЯ

О Низами Гянджеви сказано и написано немало: созданы сотни научно-исследовательских трудов, монографий, статей, очерков, защищены диссертации, сняты фильмы, поставлены спектакли, написаны романы и даже симфонические произведения. Авторитет Низами Гянджеви признан во всем мире. Этот поэт, прежде всего, является школой воспитания, морали и гуманизма благодаря своей мудрости и афоризмам. В то же ruined время, он – беспрецедентный мыслитель, возвращающий для будущих поколений «неувядающие цветы» познания; психиатр, проникающий в глубины человеческой психологии; гений, в совершенстве описывающий борьбу добра и зла, жизненные противоречия и потрясения. Он – могучий философ, зеркально отражающий закономерности общества и природы как высшую задачу литературы, и человек, обладающий богатой духовностью, поразительной нравственностью и экстраординарным талантом.

По сути, Низами Гянджеви – это феномен, обладавший тайнами, недоступными многим; согласно некоторым источникам, он обладал даром предвидения. Он – учитель, оставивший в наследство грядущим поколениям законы поэзии, художественные образы и средства выразительности. Диван Низами начинается с разделов «таухид» (единобожие), «мунаджат» (молитва) и «наат» (восхваление Пророка). Низами – поэт, всем своим существом преданный Всевышнему. Однако при этом Низами – тюрк, сын тюрка.

Ключевые Слова: тюрк, перс, мудрость, философия, духовность, менталитет, мышление

Giriş

Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı yuxarıda deyildiyi kimi təkrar-təkrar təhlil və tədqiq olunub. Onun türk olduğu haqqında bir sıra mənbələr də mövcuddur. Lakin şairin bilavasitə türk olması haqqında ayrıca monoqrafiyalar, elmi-tədqiqat əsərləri yazılmışdır, belə ki, bu tədqiqatçılar daim arxiv sənədlərinə istinad etmiş və və şair haqqında öz obyektiv fikirlərini dəlillərlə bəyana gətirmişlər.

Məlumdur ki, bir zamanlar 70 il sovetlər dövründə Azərbaycanda rus dili hökmdə idi. Nizaminin dövründə də Azərbaycan ərazisində fars dili hökmdə idi. Təbii ki, bu da dahi şairi əsərlərini fars dilində yazmağa sövq edib. Lakin yuxarıda

deyildi ki, Nizami Gəncəvi türkdür və onun bütün yaradıcılığı, dəsti-xətti, külli-yatı onun məhz türk olduunu təkzibedilməz dəlillərlə aşkara yetirir.

Əsas mətn. Son zamanlar bəzi dırnağarası tənqidçilər Azərbaycanın dahi şairi Nizami Gəncəvinin fars olması barədə mülahizələr yürüdür və onun öz “Xəmsə”sini fars dilində qələmə aldığını bəhanə gətirirlər. Lakin dahi şair əsərlərində öz kökü haqqında birbaşa məlumatlar verərək atasının və anasının türk olduğunu vurğulayıb.

Ata tərəfi: Şair “Xosrov və Şirin” poemasında “Atam, atamın atası türk idi” (və ya “Pədən bər pədən mərməra türk bud”) deyərək nəslinin türk olduğunu aydın şəkildə bəyan edib. Ana tərəfi: “Leyli və Məcnun”da anasından bəhs edərkən “Rəiseyi-qord” (igid Rəisə) ifadəsini işlədib. Bəzi mənbələr bunu yanlış olaraq “kürd” kimi oxusa da, tədqiqatçılar bu sözün o dövrdə “igid” mənasında işləndiyini və ya türk tayfası olan “Qurd” tayfasına işarə etdiyini bildirirlər. Özünü “İkdiş” adlandırması: Şair özünü türk sözü olan “ikdiş” (mələz, fərqli köklərin birləşməsi) adlandırmaqla etnik kimliyini vurğulayıb.

Professor Zəhra Allahverdiyeva Nizaminin bioqrafiyası haqqında yalnız fikirlərə kəskin cavab verərək yazır:

İlk öncə, son dövrlərdə Nizaminin bioqrafiyası ətrafında kobud səhvlər və ziddiyyətlər rus və ingilis dilində yaradılmış vikipediya yer alır. Bu vikipediyanın elmi mənbələrini əsasən köhnə ensiklopediyalar, həmçinin bəzi İran, Rusiya və Avropa alimlərinin artıq müasir dünya elminin tələblərinə cavab verməyən əsərləri və bir neçə qərəzli işlər, o cümlədən İran müəllifləri S.Lornejad və Əli Dostzadənin erməni havadarlarının dəstəyi ilə İrəvanda 2012-ci ildə nəşr olunan “Fars şairi Nizami Gəncəvinin modern siyasiləşdirilməsi haqqında” (On the Modern Politicization of the Persian Poet Nezami Ganjavi) adlı həqiqətə zidd kitab və sair bu kimi işlər təşkil edir. Bu vikipediya hətta erməni müəllifinin qərəzli təhrifinə də yer verilmişdir. Lakin təəssüf ki, burada XX əsrin görkəmli nizamişünasları – Y.E.Bertels, H.Araslı, M.Ə.Rəsulzadə, M.Mübariz, M.Rəfili, M.S.Ordubadı, M.Quluzadə, M.Cəfər, Z.Bünyadov, R.Əliyev, R.Azadə, X.Yusifli, Ə.Səfərli, N.Araslı, Ç.Sasani, T.Kərimli və başqa alimlərin doğru elmi tədqiqatlarına istinadlar yoxdur. Görkəmli şərqşünas Y.E.Bertelsin tədqiqatlarına istinadlar obyektiv şəkildə deyil, böyük Azərbaycan şairini farslaşdırmağa cəhd edən qüvvələrin maraqlarına uyğun surətdə əks olunmuşdur [1, s.5].

Nizami türk idi və türk kimi düşünürdü, lakin farsca düşünən hakim dairələr türk dilini fars dilindən sonra ikinci plana keçirdikləri üçün şair farsca yazmağa məcbur idi. Məsələ burasındadır ki, dahi şair ən məşhur əsəri “Leyli və Məcnun”u türk dilində yazmaq istəyib, lakin sifarişçi Şirvanşah Axsitan buna icazə verməyib. Şah şairə məktubunda türk dilini “aşağı” tutaraq əsəri “fars dilinin bəzəyi” ilə yazmağı əmr edib. Nizami isə buna etirazını bu misralarla bildirib:

*Torkiyəmrə dər in Həbəş nə xərənd,
Kas-e duğ-e məra nəmixonənd [8, s.36].*

(Tərcüməsi: Mənim türklüyüm bu həbəş (qara mürəkkəbli fars) mühitində satın alınmır, mənim bir kasa dovğamı (türk sözü) dadmaq istəmirəm)

Onu da deyək ki, şairin əsərlərində “Türk” sözü həm etnik mənada, həm də “gözəllik”, “igidlik”, “paklıq” rəmzi kimi işlənir. O, türk hökmdarlarını (məsələn, Sultan Səncəri) ədalətə çağırır və türklərin qətiyyətini, döyüş mədəniyyətini fəxrlə tərənnüm edir.

Hamı bilir ki, Nizami Gəncəvi təkcə Azərbaycanın, yaxud türk dünyasının şairi deyil, bütün dünyanın mütəfəkkiri, filosof-şairidir. Belə ki, dünyanın bir sıra alimləri onun haqqında yüksək fikirdə olmuş, ürəkaçan sözlər söyləmiş, eyni zamanda onun türk olduğunu təkzibolunmaz faktlarla ön plana çəkmişlər. Məsələn Alman yazıçısı İohan Şerr: *“Nizami ata tərəfdən türk idi”* [13].

Amerika tarixçisi Lev Slyozkin, 1934-cü ildə SSRİ Yazıçılar Birliyinin I Qurultayındakı çıxışında dahi şairi birmənalı olaraq “Gəncədən olan türk” kimi təqdim etmişdir.

Bunu da xatırlamaq vacibdir ki, bəzi iranlı alimlər belə etiraf ediblər ki, “Nizami farsca yazıb, amma ondan türk ətri gəlir”.

Məsələn, görkəmli İran alimi Səid Nəfisi Nizaminin dilini analiz edərkən etiraf etmişdir ki, Nizaminin fars dili klassik fars dilindən fərqlənir və bu dilin “türk xarakteri” var. Nəfisi qeyd edir ki, Nizami türkcə düşüüb, türkcə ifadələri fars qrammatikasına uyğunlaşdıraraq yazıb.

Müsəlman Şərində çox tanınmış Misir alimi İbrahim Əmin əş-Şəvari Nizami yaradıcılığını “türk ruhlu şair” adlandırmış, əsərlərindəki cəsarət və qəhrəmanlıq obrazlarının məhz türk təfəkküründən gəldiyini vurğulamışdır.

Rus şərqşünası Yevgeni Bertels Bertels “Azərbaycanın dahi şairi Nizami” (1939) adlı əsərində Nizaminin bütün yaradıcılığının Azərbaycan mühiti, tarixi və türk folkloru ilə sıx bağlı olduğunu elmi şəkildə əsaslandırır.

Dünya şöhrətli rus şərqşünası Nizaminin Azərbaycan mühitində yetişdiyini sübut edir:

“Nizamini İran ədəbiyyatı tarixinə daxil etmək böyük bir yanlışlıqdır. O, yaradıcılığı və təfəkkürü ilə Azərbaycan torpağına və türk ruhuna bağlıdır” [3, s.12-18.].

Məmmədəmin Rəsulzadənin 1951-ci ildə Ankarada nəşr olunan “Azərbaycan şairi Nizami” əsəri şairin türk mənşəyini “Xəmsə”dəki faktlarla (məsələn, “Torkiyəmrə də in Həbəş nə xərənd” – *Mənim türklüyüm bu həbəş mühitində keçmir*) sübut edən ən mükəmməl mənbələrdən biridir. Məmməd Əmin Rəsulzadə şairin öz dilindən gətirdiyi faktlara əsaslanaraq yazır: *“Nizaminin fars nasyonalizmindən uzaq, türk sevgisiylə dolğun, Qafqasya mühit və şərtlərinə bağlı olduğunu görməmək mümkün deyildir”* [11, s.43-45].

Bunu da unutmamaq olmaz ki, bu əsər Nizaminin milli kimliyi barədə yazılmış ən sistemli və fundamental əsərdir.

Şairin anası haqqında “kürd” iddiasına gəldikdə, Topqarı Sarayında saxlanılan ən qədim “Leyli və Məcnun” əlyazmasında bu beytin olmadığı aşkar edilmişdir ki, bu da həmin hissənin sonradan əlavə edildiyini göstərir.

İrənin ən görkəmli ədəbiyyatşünaslarından olan Səid Nəfisi Nizami Gəncəvinin “Divan”ı haqqında gözəl fikirlər söyləyərək onun dilindəki türkiizmləri etiraf edərək əsərlərindəki bədii təsvirlərin, məcazların və ifadə tərzinin farslara yabançı, türklərə doğma olduğunu və şairin türkcə düşüncə, farsca yazdığını göz önünə gətirmişdir.

Ukrayna şairi və ictimai xadimi Mikola Bajan – “Pravda” qəzetində (3 aprel 1939-cu il) Nizaminin kimliyini SSRİ səviyyəsində bəyan edib:

“Nizami Gəncəvi türkdür, onun bütün yaradıcılığı Azərbaycan xalqının qədim mədəniyyətinin məhsuludur” [14].

Bu faktlar Nizaminin yalnız “ədəbi dili” ilə deyil, “ədəbi ruhu” ilə də bizə aid olduğunu göstərir.

Bəzi tədqiqatçılar Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poeməsindəki Şirini erməni qızı kimi təqdim edirlər. Lakin bunun nə ədəb yalnız olduğunu “Türk gözəli” vəsfini işlətməsi: Nizami Şirindən bəhs edərkən onu dəfələrlə “Türk” və “Türkdə” adlandırır və bunu heyrətamiz poetik lövhələrə vurğulayır:

“O, bir türkdür ki, türklükdə bənzəri yoxdur, bir aydır ki, səciyyəsi türklükdür” [4, s.58-62.].

Göründüyü kimi Nizami “Xosrov və Şirin” poeməsində Şirini türk kimi təqdim edir və onun mənşəyini aydın şəkildə göstərir. Şirin Azərbaycanın qədim şəhəri olan Bərdənin hökmdarı Məhin Banunun bacısı qızıdır. Bu da çoxuna məlumdur ki, o dövrdə Bərdə və ətrafı türk-alban mədəniyyətinin mərkəzi idi.

Ermənilərin dəyirmanına su tökən tədqiqatçılar Şirinin Ərmən (Ermən) vilayətindən olduğunu əsas gətirirlər. Lakin o dövrün coğrafiyasında “Ərmən” termini indiki Ermənistan deyil, Şimali Azərbaycanın (Qarabağ və ətrafı) daxil olduğu böyük bir coğrafi ərazi idi və orada əhalinin əksəriyyəti türkdilli tayfalar (saklar, kəngərlər və s.) idi.

Nizami Şirini erməni kimi yox, məhz bir türk xanımı kimi vəsf edir. O, Şirinin gözəlliyini və mənşəyini belə təsvir edir:

Gül-e Torki ze boostan-e Ərmən,

Kolah-e torki-yəş bar sər nəhadəh [4, s.61.].

(Tərcüməsi: O, Ərmən (vilayətinin) bostanından olan bir türk gülüdür, başına türk papağı (qulağı) qoymuşdur.)

Şair öz ata-babasının türk olduğunu “Xosrov və Şirin”in sonunda, özü haqqında məlumat verərkən belə ifadə edir:

Pedər bər pedər mərməra Tork bud,

Be fərzanegi hər yeki gork bud [6, s.487].

(Tərcüməsi: Atam-babam hamısı Türk idi, bilikdə və müdriklikdə hər biri bir qurd idi.)

Qeyd: Burada “qurd” (gork) ifadəsi türklərin qədim totemi və igidlik simvoludur.

Nizami türklüyü tənqidçilərin iddia etdiyi kimi “vəhşilik” yox, paklıq və ucalıq kimi görürdü:

*Doulat-e torki be siza amədəst,
Molk-e Torki be həva amədəst [9, s.42].*

(Tərcüməsi: Türkün dövləti (izzəti) haqla gəlmişdir, Türkün mülkü (hakimiyyəti) göydən/ilahidən gəlmişdir)

Şair “Xosrov və Şirin”in sonunda öz kökünü belə ifadə edir:

*Pedər bər pedər mərməra Tork bud,
Be fərzanegi hər yeki gork bud [7, s.434].*

Tərcüməsi: Atam, atamın atası – hamısı türk idi, müdriklikdə hər biri bir qurd (igid) idi.

Nizami Şirini vəsf edərkən onun etnik mənşəyini belə göstərir:

*Gole torki ze bostane Ərməni,
Kolahe torkiyəş bər sər nəhani [6, s.61].*

Tərcüməsi: O, Ərmən (vilayətinin) bostanından yetişmiş bir türk gülüdür, başında türk papağı vardır.

Nizami Gəncəvi Türklüyü "İlahidən gələn dövlət" adlandırır:

“Yeddi Gözəl” poemasında türklərin hakimiyyət haqqı haqqında belə yazırdı:

*Doulat-e torki be siza amədəst,
Molk-e Torki be doa amədəst [5, s.42.]*

(Türkün dövləti ona layiq olduğu üçün verilmişdir, Türkün mülkü dualarla (Allahın istəyi ilə) gəlmişdir).

Filologiya elmləri doktoru İslam Sadiq Azərbaycanın görkəmli alimi və tədqiqatçısı Həmid Araslıdan misal gətirərək yazır:

“Həmid Araslı Nizami Gəncəvinin yaradıcılığını qaş üzüyü bəzəyən kimi bəzəmiş türk atalar sözü və məsəllərilə, xalq ifadələri ilə, hətta ayrı-ayrı dil vahidlərilə, nağıl və dastan, əfsanə və rəvayət, lətifə və digər folklor janrlarından süzülüb gələn örnəklərlə zənginliyini üzə çıxarandan sonra bu sözləri söyləmişdir. Onun bu sözlərinin arxasında yüzlərlə örnəklər dayanır. Bu fikri belə demək daha doğru olar ki, Nizami Gəncəvi “Xəmsə”dəki əsərin beşinin də fars dilindəki quru, cansız, çılpaq qol-budaqlarını türk dilindən seçdiyi güllərlə, çiçəklərlə, yarpaqlarla bəzəmişdir, onlara canlılıq və gözəllik vermişdir” [12, s.248].

Nizamişünaslıq elmində xüsusi məharət göstərən alimlərimizdən biri də Nüşabə Araslıdır. Nüşabə xanım yaradıcılığının böyük bir hissəsini Nizami haqqında tədqiqatlara, monoqrafiyalara, məqalələrə həsr etmişdir. Nüşabə xanım eyni zamanda Nizami Gəncəvinin türklüyünü, əsərlərinin türk etiqağı, türk ruhu ilə yazıldığını təkrar-təkrar işləmiş, yada salmış və öz dəsti-xəttində Nizaminin parlaq Türk obrazını ön plana çəkmişdir.

Nizamişünas Əzizağa Nəcəfov “Nizami Gəncəvi yaradıcılığı klassik türk ənənələri kontekstində” elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın aftoreferatında dahi şairin ümumtürk ədəbiyyatına təsirindən bir çox sitatlar gətirərək Nüşabə Araslının Nizami yaradıcılığının türkdilli xalqların ədəbi-mədəni inkişafına nə qədər faydalı olduğunu misal çəkir:

“N.Araslının “Nizami və türk ədəbiyyatı” monoqrafiyasında, şairin türk davamçıları haqqında danışıldığı, təkcə Türkiyə türklərinin deyil, digər türkdilli xalqların ədəbi-mədəni inkişafında Nizami sənətinin əvəzsiz mövqeyinin düzgün müəyyənləşdirildiyi və şairin ardıculları sırasında türk xalqlarına məxsus sənətkarların üstünlük təşkil etməsinin onun türk təfəkkürünün ifadə etməsindən qaynaqlandığı fikri təsdiq olunur” [10, s.15.].

Nizamişünaslıq elminin görkəmli nümayəndələrindən olan Zəhra xanım Allahverdiyeva Nüşabə Araslının Nizami haqqında tədqiqatlarını Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının qiymətli töhfəsi kimi dəyərləndirərək, bilavəsitə ondan sitatlar gətirir:

“Məlumdur ki, uzun illərdən bəri Nizami “Xəmsə”sinin türkdilli məsnəvi janrı və orta əsrlər tərcümə ədəbiyyatının inkişafında rolunun araşdırılması öz əksini Nüşabə xanım Araslının tədqiqlərində tapır. Onun yeni nəşr olunan monoqrafiyası türk epik şeirinin yaranması və inkişafında böyük rol oynamış Nizami Gəncəvi sənətinin Türk ədəbiyyatına təsiri, tərcümə və tədqiqi kimi aktual ədəbi əlaqə problemlərini araşdıran geniş tədqiqat işidir” [2].

Nəticə. Bir xalqın böyüklüyü onun yaşadığı ərazininin sərhədləri ilə deyil, dini, milli-mənəvi dəyərləri, adət-ənənələri, eyni zamanda zəngin mədəniyyəti, tarixi, alimləri, filosofları, mütəfəkkirləri ilə ölçülür. Azərbaycan xalqı bəşəriyyət xəzinəsinə bir çox töhfələr vermişdir. Bu töhfələr bəşər övladının əxlaqının zənginləşməsində, elminin artmasında, zehniyyətinin formalaşmasında, təfəkkürünün işıqlanmasında ölçüyəgəlməz rollar oynamışlar. Bu cür insanlardan biri də Nizami Gəncəvidir ki, təkcə xalqının deyil, bütün bəşəriyyətin rifahının yüksəlməsi, hər cəhətdən maariflənməsi üçün qiyməti heç bir şeylə ölçülməyən tövhələr gövhərlər bəxş etmişdir. Biz xoşbəxt xalqıq ki, Nizami Gəncəvi ilə eyni kökdən, eyni soydanıq.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Allahverdiyeva, Z. Müasir Azərbaycan Nizamişünaslığının Prioritet vəzifələri // – Bakı: Elmi iş (beynəlxalq elmi jurnal), – 2020. №10/59, – s.4-13.
2. Allahverdiyeva, Z. Nizamişünaslıq şöbəsi Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə // Ədəbiyyat. – 2024, 2 mart. № 8, – s.16-17.
3. Bertels, Y.E. Böyük Azərbaycan şairi Nizami / Y.E.Bertels. – Bakı: Təhsil, – 2017. – 166 s.
4. Gəncəvi, Nizami, Xosrov və Şirin / Nizami, Gəncəvi. tərc. ed. R.Rza – Bakı: Lider, – 2004. – 411 s.

5. Gəncəvi, Nizami. Həft Peykər / Nizami Gəncəvi. tər. ed. B.Zəncani – Tehran, – 1994.
6. Gəncəvi, Nizami. Xosrov və Şirin (elmi-tənqidi mətni) / Nizami Gəncəvi. – Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, – 1960. – 803 s.
7. Gəncəvi, Nizami. Xosrov və Şirin / Nizami Gəncəvi. – Tehran: Vəhid Dəstgerdi nəşri – 1313.
8. Gəncəvi, Nizami. Leyli və Məcnun / Nizami Gəncəvi. tər. ed. S.Vurğun. – Bakı: Lider, – 2004. – 288 s.
9. Gəncəvi, Nizami. Yeddi gözəl / Nizami Gəncəvi. farscadan tər. ed. M. Rahim – Bakı: Lider, – 2004. – 336 s.
10. Nəcəfov, Ə. Nizami Gəncəvi yaradıcılığı klassik türk əənələri kontekstində / elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dis. aforeferatı / – Bakı, 2023. – 56 s.
11. Rəsulzadə, M.Ə. Azərbaycan şairi Nizami / M.Ə. Rəsulzadə. çapın bilim dözənləyicisi Y. Türkel; dözəldicilər B. Osmanlı, Z. Məhəmmədöglü – Bakı: Təknur, – 2011. – 519 s.
12. Sadiq, İ. Nizami Gəncəvinin türk xalq ədəbiyyatından bəhrələnməsi və türklüyü // izami və Nəvai irsinin mif və folklor qaynaqları: Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları, – Bakı: – 2021, – 21-22 iyun, – s.245-274.
13. Scherr, J. Allgemeine Geschichte der Litteratur von ihren Anfängen bis auf die Gegenwart / J. Scherr. – Berlin: G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung, – 1881. – 823 s.
14. Баджан, М. О своих последних встречах со Сталиным // Правда. – 1939 г, 3 апреля.

MA'LUMOTLAR VIZUALIZATSIYASI VA INFOGRAFIKA: RIVOJLANISH BOSQICHLARI, FARQLARI VA O'ZIGA XOS JIHATLARI

VERİ GÖRSELLEŞTİRME VE İNFOGRAFIK: GELİŞİM AŞAMALARI, FARKLILIKLARI VE ÖZGÜN YÖNLERİ

DATA VISUALIZATION AND INFOGRAPHICS: DEVELOPMENT STAGES, DIFFERENCES, AND UNIQUE FEATURES

ВИЗУАЛИЗАЦИЯ ДАННЫХ И ИНФОГРАФИКА: ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ, РАЗЛИЧИЯ И ОСОБЕННОСТИ

Jasur TOJIBOYEV*

ANNOTATSIYA

mazkur maqolada ma'lumotlar vizualizatsiyasi va infografikaning rivojlanish bosqichlari, ularning o'zaro farqlari hamda o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Raqamli davrda axborotni tushunarli, aniq va samarali yetkazish vositasi sifatida vizualizatsiya va infografikaning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, mazkur tushunchalarning tarixiy shakllanishi, qo'llanish sohalari va ularning ilmiy hamda amaliy qiymati ochib berilgan. Tadqiqotda taqqoslash, tahlil va tizimlashtirish metodlaridan foydalanilgan bo'lib, natijada ma'lumotlar vizualizatsiyasi va infografikaning zamonaviy axborot makonida tutgan o'rni hamda istiqbollari asoslab berilgan.

Kalit So'zlar: ma'lumotlar vizualizatsiyasi, infografika, rivojlanish bosqichlari, farqlari, o'ziga xos jihatlari, axborot tahlili, vizual kommunikatsiya, raqamli axborot, ilmiy-uslubiy asoslar.

* O'zbekiston davlat jahon tillari universitetining mustaqil izlanuvchisi
(Toshkent/O'zbekiston) jims_belle@mail.ru

*Jasur TOJIBOYEV, Özbekistan Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi bağımsız araştırmacısı
(Tashkent/Özbekistan) jims_belle@mail.ru

* Jasur TOJIBOYEV, Independent Researcher Uzbek State University of World Languages
(Tashkent/Uzbekistan) jims_belle@mail.ru

* Жасур ТОЖИБОЕВ, независимый соискатель Узбекского государственного
университета мировых языков (Ташкент/Узбекистан) jims_belle@mail.ru

ÖZ

Bu makalede veri görselleştirme ve infografiğin gelişim aşamaları, farklılıkları ve özgün yönleri incelenmektedir. Dijital çağda bilgiyi açık, doğru ve etkili bir şekilde aktarma aracı olarak görselleştirme ve infografiğin önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca bu kavramların tarihsel gelişimi, kullanım alanları ve bilimsel ile pratik değerleri ele alınmıştır. Çalışmada karşılaştırma, analiz ve sistemleştirme yöntemleri kullanılmış olup, modern bilgi ortamında veri görselleştirme ve infografiğin rolü ve geleceği temellendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: veri görselleştirme, infografik, gelişim aşamaları, farklılıklar, özgün yönler, bilgi analizi, görsel iletişim, dijital bilgi, metodolojik temeller.

ABSTRACT

This article examines the development stages, differences, and unique features of data visualization and infographics. The importance of visualization and infographics as tools for delivering information in a clear, accurate, and effective way in the digital era is highlighted. Furthermore, the historical evolution of these concepts, their application areas, and their scientific and practical value are discussed. Comparative analysis, systematization, and evaluation methods were applied, resulting in a substantiated assessment of the role and prospects of data visualization and infographics in the modern information space.

Key Words: data visualization, infographics, development stages, differences, unique features, information analysis, visual communication, digital information, methodological foundations.

АННОТАЦИЯ

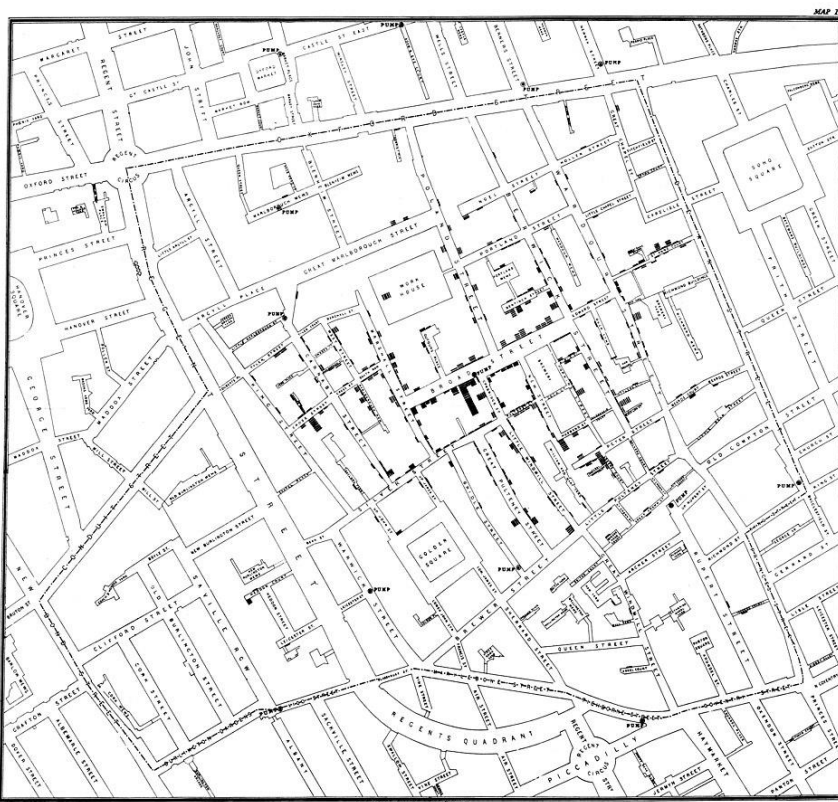
В данной статье рассматриваются этапы развития, различия и особенности визуализации данных и инфографики. Подчеркивается значение визуализации и инфографики как средств донесения информации в ясной, точной и эффективной форме в цифровую эпоху. Также анализируется историческое становление данных понятий, сферы их применения, а также их научная и практическая ценность. В исследовании использованы методы сравнения, анализа и систематизации, что позволило обосновать роль и перспективы визуализации данных и инфографики в современном информационном пространстве.

Ключевые Слова: визуализация данных, инфографика, этапы развития, различия, особенности, анализ информации, визуальная коммуникация, цифровая информация, методологические основы

Kirish

Ma'lumotlarni vizual tarzda ifodalash amaliyoti insoniyat tarixining qadimgi davrlaridan boshlangan bo'lib, dastlabki shakllari xaritalar, astronomik kuzatuvlar va geometrik tasvirlar ko'rinishida namoyon bo'lgan. Masalan, qadimgi yunon

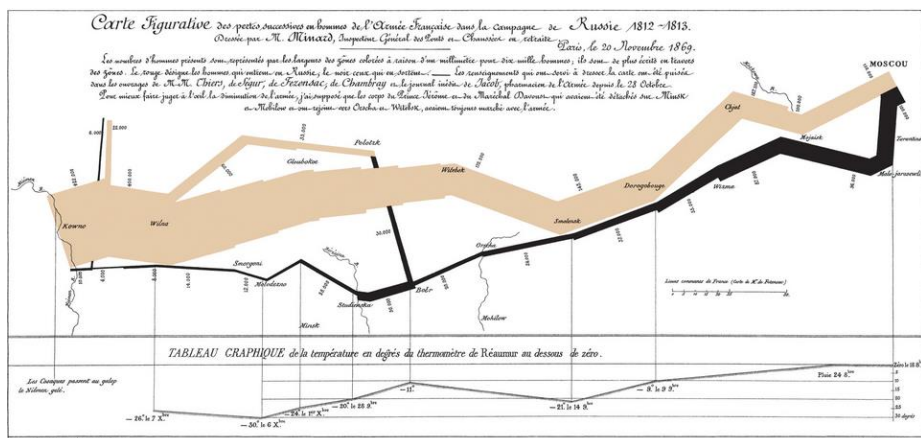
olimi Ptolemey tomonidan ishlab chiqilgan geografik xaritalar va koordinata tizimlari, shuningdek, eramizdan avvalgi davrlarga oid astronomik chizmalar bunday vizualizatsiyaning ilk namunalari. Uygʻonish davrida ilm-fan sohalarining, xususan, geografiya, astronomiya va geometriya kabi fanlarning jadal rivojlanishi maʼlumotlarni aniq va tushunarli shaklda taqdim etishga ehtiyojni keskin oshirdi. Bu davrda tasviriy vositalar, jumladan, grafik chizmalar, kompas asosidagi triangulyatsiyalar va matematik jadvallar keng qoʻllanilgan.

Asosiy qism

XVII–XVIII asrlarda statistik va ilmiy maʼlumotlarni grafik ifodalash borasida muhim oʻzgarishlar yuz berdi. Xususan, 1644-yilda Michael Florent van Langren chiziqli grafikadan foydalanib, geografik koordinatalar oʻrtasidagi farqlarni tasvirladi[1]. 1786–1801-yillarda esa Villyam Playfair bar chart, line chart, pie chart kabi statistik grafik usullarini yaratdi. U 1786-yilda ingliz savdo balansini chiziqli grafikada koʻrsatgan va 1801-yilda dunyodagi birinchi aylana (pie) diagrammadan foydalangan[2]. Bu usullar statistik maʼlumotlarni taqqoslashda muhim vosita sifatida tanildi va bugungi kunda ham oʻz ahamiyatini yoʻqotmagan.

XIX asrda vizualizatsiya “oltin davri”ni boshdan kechirdi. 1854-yilda Jon Snou tomonidan Londondagi halokatli vabo epidemiyasining xaritada ko‘rsatilishi [3] va 1861-yildagi Charles Minardning Napoleon armiyasining Rossiyadagi yurishini tasvirlovchi mashhur xaritasi [4] ma’lumotlar vizualizatsiyasining nafaqat statistik, balki ijtimoiy va tarixiy kontekstda ham kuchli vosita ekanini isbotladi.

(Exposition Universelle) namoyish etilgan. U afro-amerikalik aholining ijtimoiy-iqtisodiy holatini aks ettiruvchi 60 dan ortiq diagramma, xarita va grafik chizmalar tayyorlagan[5]. Bu holat zamonaviy infografikaga yo‘l ochgan tarixiy bosqich sifatida baholanadi.

Jurnalistikada 1982-yilda AQShda chiqarilgan “USA Today” gazetasi grafik muharrirlari infografikadan tizimli ravishda foydalanishni yo‘lga qo‘yishdi. Bir necha yildan so‘ng mazkur gazeta mamlakatdagi eng ko‘p o‘qiladigan nashrlar beshtaligiga kirdi. “USA Today” gazetasi yangiliklarni izchil infografikalar bilan yoritish uslubini ommalashtirdi. Amerikalik o‘quvchilar axborotni uzatishning ushbu shakli afzalliklarini tezda tushunib yetdilar va qabul qildilar. Ular infografika matnga nisbatan tezroq va oddiy tasvirdan ancha batafsil axborot bera olishini ta’kidlashdi. Vaqt o‘tishi bilan infografika nafaqat biznes va texnologiya sohalarida, balki san’at darajasigacha ko‘tarilgan ko‘rinishlarda ham qo‘llanila boshlandi. Shu bilan birga, bu san’at shaklining rivojlanishi nashriyot sohasi taraqqiyotiga bevosita ta’sir ko‘rsatdi.

Interfaol grafikalarini ishlab chiqishda faol bo‘lgan dizaynerlardan biri – Don Vittekind hisoblanadi. U Janubiy Florida shtatidagi “Sun-Sentinel” gazetasi dizayneri bo‘lgan. U ushbu nashr tahririyatida Adobe Director yordamida interaktiv grafikalar yaratgan. Keyinchalik bu ishlanmalar Macromedia Flash’ga o‘tkazilgan va Edge multimedia galereyasi ko‘plab dizaynerlar uchun namunaviy model bo‘lib xizmat qilgan. Aynan mana shunday interaktiv grafikalar keyinchalik boshqa ko‘plab onlayn media vositalari tomonidan ham qabul qilingan.

Infografika – bu axborotni grafik ko‘rinishda taqdim etish usulidir. Oddiy so‘z bilan aytganda, infografika murakkab ma’lumotlarni tez va tushunarli ko‘rinishda yetkazishga mo‘ljallangan vositadir.

Xo‘sh infografikadan foydalanishning ham asosiy maqsadi ma’lumotlarni tez va tushunarli taqdim qilish bo‘lsa, unda ularning ma’lumotlarni vizualizatsiya qilishdan nima farqi bor? To‘g‘ri, ko‘pincha “ma’lumotlar vizualizatsiyasi” va “infografika” atamaları bir ma’noda ishlatiladi. Faqat mutaxassislargina bu ikki tushuncha o‘rtasidagi farqlarni aniqlay oladi. Ba’zi ilmiy yondashuvlarda infografika ma’lumotlar vizualizatsiyasi tarkibiy qismi sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuvga ko‘ra, vizualizatsiya grafik elementlar, rasmlar, chizmalar va matnlar kombinatsiyasidan iborat axborot uzatish vositasidir. Boshqa yondashuvlarga ko‘ra, bu tushunchalar o‘ziga xos ishlab chiqish usuli, estetik xususiyatlari va ma’lumot hajmiga qarab farqlanadi. Unga ko‘ra, infografika inson dizaynerlari tomonidan yaratiladi va unda estetik yondashuv ustun bo‘ladi. Ma’lumotlar vizualizatsiyasida esa texnologik aniqlik va algoritmik yondashuv asos bo‘ladi. Infografika dekorativ elementlarga boy bo‘lsa, ma’lumotlar vizualizatsiyasi esa ko‘proq hajmdagi axborotni taqdim qilishga mo‘ljallangan.

Mezon	Infografika	Ma'lumotlar vizualizatsiyasi
Asosiy maqsad	Aniq bir g'oyani tushunarli va jozibador tarzda yetkazish	Katta hajmdagi ma'lumotlardan naqsh va xulosalarni aniqlash
Tarkibi	Matn, piktogramma, statistik raqamlar, grafik elementlar	Asosan raqamli ma'lumotlar asosida grafik yoki interaktiv ko'rinishlar
Dizayn roli	Yuqori. Dizayn estetikasi asosiy o'rinda turadi	Pastroq. Dizayn funksional bo'lib, ma'lumotni tahlil qilishga xizmat qiladi
Ma'lumot hajmi	Nisbatan kichik va oldindan tanlangan	Katta va murakkab – foydalanuvchi tomonidan tahlil qilinadi
Ko'p hollarda qanday bo'ladi	Statik (PDF, PNG, plakat)	Interaktiv (grafiklar, xaritalar, dasturni o'zida ishlatiladi)
Foydalanuvchining roli	Passiv – tayyor tahlilni ko'radi	Aktiv – foydalanuvchi o'zi analiz qiladi yoki ustida interaktiv ishlaydi
Tadbiq etiladigan soha	Marketing, ta'lim, ommaviy axborot vositalari	Ilmiy izlanishlar, biznes tahlili, jurnalistika, monitoring

Infografika keng doirada qo'llaniladi, xususan, yuridika, huquqshunoslik, ta'lim, geografiya, jurnalistika, pedagogika, statistika, texnik matnlar kabi sohalarda. Infografika katta hajmdagi ma'lumotni tashkil etishi bilan birga, obyektlarning vaqt va makonga nisbatlarini aniq ko'rsatadi hamda mavjud tendensiyalarni ifodalash imkonini beradi. Infografika ma'lumot va g'oyalarni vizual ko'rinishda ifodalashdir. Uning asosiy maqsadi murakkab axborotni o'quvchiga sodda va tushunarli tarzda yetkazishdan iborat. Infografika tarkibiga faqatgina rasmlar emas, balki grafikalar, diagrammalar, tizimli jadvallar, xaritalar va ro'yxatlar ham kiradi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, ma'lumotlar vizualizatsiyasi va infografika o'z rivojlanish bosqichlari davomida turli shakllar va metodlarga ega bo'lib, bugungi kunda zamonaviy axborot makonining ajralmas qismiga aylangan. Ularning asosiy farqi shundaki, vizualizatsiya katta hajmdagi ma'lumotlarni tizimli tahlil qilish va undagi naqshlarni aniqlashga xizmat qilsa, infografika aniq g'oyani sodda, jozibador va tushunarli shaklda yetkazishga qaratilgan. Shu bois, ularning ilmiy hamda amaliy qiymati beqiyos bo'lib, raqamli davrda samarali axborot uzatish va vizual kommunikatsiyaning eng muhim vositalaridan biri sifatida yanada keng qo'llanilishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Michael Florent van Langren, *La Verdadera Longitud por Mar y Tierra* (Antwerp, 1644). Quoted in Michael Friendly, Ricardo Valero-Mora, and Daniel Ibáñez Ulargui, “The First (Known) Statistical Graph: Michael Florent van Langren and the ‘Secret’ of Longitude” 2010, accessed 2013
2. https://en.wikipedia.org/wiki/William_Playfair (20.08.2025)
3. Mapping a London Epidemic.
<https://education.nationalgeographic.org/resource/mapping-a-london-epidemic/>
(20.08.2025)
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Joseph_Minard (20.08.2025)
5. Battle-Baptiste, Whitney; Rusert, Britt (2018). *W. E. B. Du Bois’s Data Portraits: Visualizing Black America*. Massachusetts: Princeton Architectural Press. ISBN 978-1-6168970-6-2
6. https://en.wikipedia.org/wiki/USA_Today (20.08.2025)

DİVAN ŞİİRİNDE KULLANILAN KIZIL DELİ TÂBİRİ ÜZERİNE

ON THE TERM "RED MAD" USED IN DIVAN POETRY

О ТЕРМИНЕ «КЫЗЫЛ ДЕЛИ» В ПОЭЗИИ ДИВАНА

Dr. Yasin ŞEN*

ÖZ

Kızıl deli kavramı Divan şiirinde kızıl iş, kızıl ağız, kızıl vâlâ, Kızılbaş, Kızılelma, kızıl yakut gibi çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Kızılın çok çeşitli kullanımlarının yanı sıra Klasik Türk şiirinde kızıl deli, kıpkızıl deli, kızıl dîvâne, kıpkızıl dîvâne ve kızıl mecnun kullanımları dikkat çekici boyuttadır. Bu yazının konusu bu tarz kullanımların Klasik Türk Şiirindeki yansımalarıdır. Kızıl deli, Divan şiirinde şarap, aşırı delilik hâli ve yelken takkesi gibi anlamlarda kullanılmıştır. Beyitlerde kızıl delinin daha çok şarap ve deliliğin aşırı hâlleri anlamlarıyla işlendiği görülmektedir. Buradan “kızıl” kelimesinin tek başına “bâde” anlamında kullanıldığını da öğreniyoruz. Bazen kavram, insan hallerini ifade etmede de kullanılır. Mesela âşıkların içkiye duydukları hasret yüzünden “kıpkızıl deli” oldukları vurgulanmıştır. Beyitlerde kızıl deli, bazen delilik emâreleri olan dağlara düşmek, öykünmek, bağı ve başı açık gezmek, sebepsiz yere gülmek gibi konularla da söz konusu edilmiştir. Bu anlam ilgileri özellikle gelincik çiçekleri, şarap ve gül gibi kelimeler etrafında dikkati çekmektedir. Bu da bize eski şiirimizin zengin deyimler dünyasında yorumlanmayı bekleyen birçok kavramın olduğunu göstermektedir. Bunlar eski sosyal hayatın bazı izlerini kendinde barındırdığı gibi eski şiirimizdeki zengin bir mecaz ve kelime dünyasının varlığına da işaret etmiş olurlar.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, kızıl deli, delilik, şarap.

ABSTRACT

The concept of red madman has been used in various ways in Divan poetry, such as red work, red mouth, red head, red apple, red ruby. In addition to the various uses of red, the use of red madman, red madman, red madman, red madman

* Bolu / Gerede Anadolu Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.Bolu/TÜRKİYE
(sen_yasin@windowslive.com)

and red madman in Classical Turkish poetry is remarkable. The subject of this article is to discuss the reflections of such uses in Classical Turkish Poetry. The subject of this article is the reflections of such uses in Classical Turkish Poetry. Red madman is used in Divan poetry to mean wine, extreme madness and sailing skull-cap. In the couplets, the word "red mad" is often used in the context of wine and extreme forms of madness. From this, we also learn that the word "red" is used alone in the sense of "wine." Bazen kavram, insan hallerini ifade etmede de kullanılır. Mesela âşıkların içkiye duydukları hasret yüzünden "kıpkızıl deli" oldukları vurgulanmıştır. In the couplets, the red madman is sometimes mentioned with the signs of madness such as falling into the mountains, imitating, walking around with one's chest and head uncovered, and laughing for no reason. These semantic relations are particularly noticeable around words such as poppy flowers, wine and rose. This shows us that there are many concepts waiting to be interpreted in the rich idiom world of our old poetry. These not only contain some traces of ancient social life but also point to the existence of a rich world of metaphors and words in our ancient poetry.

Key Words: Divan poetry, red madman, madness, wine.

Giriş:

Türk Edebiyatında renklerin kullanımı ve anlamlandırılması dikkat çekici konulardan birisidir. Halk şiiri mahsullerinden Divan şiiri mahsullerine kadar geniş bir perspektifte karşılaşacağımız renk kullanımlarının Türk Edebiyatı içinde çeşitlilik arz ettiğini, bunların edebî metnin tesirinin artmasında etkili olduğunu söylemek mümkün.

Renkler Türk kültürü içerisinde duyguların ve düşüncelerin ifadesinde söyleyişi ve anlamı kuvvetlendirmede kullanırlar. Renklerin kullanım sıklığı onların mecaz boyutlarının ortaya çıkmasını ve bunun giderek zenginleşmesini sağlamış olmalıdır. Renklerin bir kısmı ise giderek kutsal anlamlara sahip olmuş; millî ve mânevî sembol değeri kazanmışlardır.

Az önce ifade ettiğimiz gibi bazı renkler Türk kültürü içerisinde zaman zaman sembol değerleriyle öne çıkarlar. Mesela "kara"nın olumsuz şeyleri çağrıştırmaması, kırmızının el değmemişliği ifade etmesi bu hususa örnek gösterilebilir. Renklerin sahip olduğu bu temsil gücü zaman içerisinde bazı fikirlerin bunlarla ifade edilmesini de beraberinde getirmiştir.

Edebî metinlerin içerisinde kullanımı dikkat çekici boyutta olan ve anlam katmanları insanı şaşırtacak derecede zengin olan renklerden birisi kırmızıdır. Kırmızı

mızı renk, Türkçede al, kızıl gibi başka kelimelerle de ifade edilmektedir. Burada “kızıl deli” sebebiyle söz konusu etmek istediğimiz “kızıl” kelimesinin kırmızının yanı başında çok başka anlamları vardır. “Kızıl deli” tâbirinin Klasik Türk şiirindeki kullanımına geçmeden önce burada “kızıl” kelimesin bazı târihî ve edebî metinlerdeki kullanımına kısaca temas etmek istiyoruz.

Kızıl kelimesi özellikle deyim ve atasözlerinde karşımıza çıkar. “Kızıl (kızılca) kıyâmet koparmak”, bu yazının konusu olan ve “zırdeli” şeklinde anlandırılan “kızıl divane”, “iki eli (kızıl) kanda olmak”, deyimlerini burada zikredebiliriz (Aksoy 1984: 738-786). Deyim olarak “kötü sözlü, ağzı bozuk, münâfık, koğucu” (Onay 2007: 22) gibi anlamlarda kullanılan “ağzı kızıl” deyimini de burada dikkat çeker. Emri’nin aşağıdaki beytinde deyim şöyle kullanılır:

*Varma ey hatt-ı çemen gülşene kim gonca gibi
Dostuna ağız açar ağzı kızıl var hezâr* (Onay 2007: 22)

Yukarıdaki deyimlerin yanı sıra “Dibi kızıl mumla mı davet ettim” şeklinde başka bir deyim ise eve davetsiz geldiği halde ikram görmediği için huzursuz olanlar için kullanılır (Onay 2007: 281). Bu deyim vesilesiyle eskiden davetlerin bazı yerlerde ve zamanlarda dibi kızıl mumla yapıldığını öğrenmekteyiz.

Deyimlerin yanı sıra bazı ünlü şahsiyetler de “kızıl” kelimesiyle anılırlar. İran Selçuklularından Kızıl Aslan, Bektaşîliği Rumeli’de yayan Kızıldeli Sultan bunlardandır. Kızıl Aslan, zaman zaman eski şiirimizde beyitlere konu edilir (Onay 2007: 346). Bu şekilde anılan önemli isimlerden olan Kızıldeli’nin gerçek adı Seyyit Ali Sultan’dır. Onun Kızıldeli lakabını alması kaynaklarda iki sebebe bağlanır. Bunlardan birincisine göre Seyyit Ali Sultan, bir gün Emir Sultan ve Abdal Musa ile Hacı Beltaş-ı Velî hazretlerinin huzuruna giderler. Orada Seyyit Ali Sultan’a aşçılık görevi verilir. Dergâhta bir gün yemek pişerken Seyyit Ali Sultan, Kaygusuz Abdal’a odun getirmesini söyler. Fakat Kaygusuz Abdal, odunu getirmede gecikince, Seyyit Ali Sultan kazanın altına ayağını uzatır. Bunu gören Hacı Bektaş-ı Velî ona “Sen kıpkızıl deliymişsin, Kızıldeli” diye hitap eder. İkinci sebebe göre ise Dimetoka’da dergâhını kurduğu ırmağın adından dolayı Seyyit Ali Sultan, bu lakpla anılmıştır (Kaya 2002: 228).

Bedri Noyan Dedebara, Seyyid Ali Sultan’la ilgili şu bilgileri de verir: “Bir söylentiye göre 1397 M.’de Dimetoka’da dergâhını yaptırmış, cânlar uyarmıştır. Orada Hakk’a yürümüş ve bu dergâhta sırlanmıştır. Dergâh, Kızıl Deli Irmağı kenarında, güzel bir tepe üzerinde kurulmuştur. Bu ırmağın adı sonradan Seyyid Ali Sultan’a lakab (takma ad) olmuştur. Balım Sultan’ın babası Mürsel Baba da, Dimetoka’ya bu dostunun yanına gitmiş, orada kendi adına bir zaviye (ufak tekke) kurmuş ve burada post-nişîn olmuştur” (Dedebara 1998: s. 247). Yine aynı yazara göre Seyyid Ali Sultan’a ait dergâh Bektaşîliğin beş esaslı dergâhından biridir (Dedebara 1998: s. 250).

Kızıl kelimesinin kullanım alanı sadece bunlarla sınırlı değildir. Eskiden ipekli bir kumaş cinsine “kızıl vâlâ” dendiğini (Onay 2007: 28) Ahmet Talat Onay’dan öğreniyoruz. Kızıl kelimesi Kızılbaş ve Kızıllema kavramlarıyla da sık sık karşımıza çıkar.

Her yıldızın bir renginin olduğuna inanılan eski yıldız bilgisinde Mirrîh (Mars) gezegeninin rengi kızıl olarak kabul edilmiştir (Onay 2007: 190).

Kızıl kelimesinin özellikle anlamı pekiştirmek üzere kullanıldığını düşünebiliriz. Necâtî Bey’in aşağıdaki beytinde “kızıl düşmen” beyti bir zamanlar böyle bir kullanımın olduğunu gösteriyor:

*Nev-bahâr eyyâmı geldi ayş u işret çağıdır
Tövbelerle gül kızıl düşmen sucu kan yağıdır* (Tarlan 1992: 234)

Kızıl kelimesi eski şiirimizde Kızıllema şeklinde önemli bir kullanım alanına sahiptir. Bazen sevgilinin güzellik unsurları, bazen de savaş ve fetih konulu şiirler etrafında karşımıza çıkan Kızıllema, Türklerin fethetmek istedikleri şehirleri, ulaşmak istedikleri hedefleri ifade eder. Bu tâbir, Osmanlı tarihlerinde ve edebî metinlerinde genelde Roma karşılığında kullanılmakla beraber Avrupa’nın başka bazı şehirleri için de söylenmiştir. Bâkî’nin bir beytinde Kızıllema şöyle kullanılmıştır:

*Elinden ol kadar düşmen yimişdür bozdoğanı kim
Kızıllema’dan eyvâ kopdı nâ-geh işidüp anı* (Küçük 2011: 34)

Klasik şiirde kızıl kelimesi “kızıl yakut” tamlamasıyla da kullanılır. Aşağıda Ahmet Talat Onay’ın “bir yakut parçası kadar renkli” dediği Nâîlî’nin bir beytinde “kızıl yakut” şöyle kullanılmıştır:

*Görüp letâfet-i aksin sanır kızıl yâkût
Bakan tabakçe-i la’lîn-i gülde jâlelere* (Onay 2007: 408)

Kızılın başka anlamlarına “dil”le ilgili kullanımlarda rastlıyoruz. “Yalan söyleyen, ara bozucu” anlamlarına gelen “kızıl dil” tâbiri Süheyl ü Nevbahâr’da şöyle yer almıştır:

*Ve ger ni kızıl dil niçe kara baş
Kurutdı vü gözlerden akıtdı yaş
Kişinün çü hükminde olmaya dil
Sen o dili bıçağıle iki dil* (Dilçin 1991: 444)

Kızıl kelimesinin beyitlerde bazen “kızıl iş” şeklinde geçtiğini görmekteyiz. Haşmet, Hekimoğlu Ali Paşa’ya sunduğu bir kasidesinde şöyle der:

*Yok kıl kadarca dahl olunur bir kızıl işin
Ne garv-ı bâde ne heves-i mû-miyân olur* (K 9/42)

*Bir kızıl işde yed-i marifetim yok ancak
Cürmümüz var ise bir câm ile bir gonce-femim (K 22/53)*

Kızıl kelimesi, eski şiirimizde “kızılbaş” şeklinde de kullanılır. Osmanlı Devleti devrinde Şâh İsmâil taraftarları başlarına kırmızı başlık geçirdikleri için bu isimle anılmışlardır (Pala 2008: 275). Kızılbaş tâbiri, şiirlerde genelde olumsuz çağrışımlar uyandıracak şekilde, doğrudan veya dolaylı olarak işlenir. Bunun özelliikle Taşlıcalı Yahya Bey divanında böyle olduğunu söyleyebiliriz.

Kızıl kelimesinin Türkçedeki kullanımı bununla sınırlı değildir. Kelime, kızıl gül, Kızıldeniz (Bahr-i Kulzüm), kızıl bakır, kızıl mangır gibi daha birçok şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Klasik Türk Şiirinde Kızıl Deli

1. Kızıl Deli-Mey

Klasik Türk Şiirinde, kızıl delinin zaman zaman şarap yerine kullanıldığını görmekteyiz. Bu ilgi bazen beyitteki kelimelerin, içki terimleriyle kurduğu tenasüp yoluyla sağlanmıştır.

Kızıl deli tâbirinin şarap yerine kullanılması oldukça ilginçtir. Bunun şarabın kırmızı rengiyle bir ilgisi olması muhtemeldir. Ahmet Talat Onay’a göre Bektaşîler şaraba kızıl deli demektedir (Onay 2007: 28). Bedri Noyan Dedebeba Bektaşîler arasında şaraba kızıl deli dendiğini söyler.

Kızıl kelimesinin içkiyle oluşturduğu ilginin daha eskilere uzandığını söylemek mümkün. Bu ilgi renk münasebetiyle kurulmuş olmalıdır. Nitekim Süheyl ü Nevbahâr’da geçen aşağıdaki beyit şarabın “kızıl” rengine işaret eder:

*Kızıl süci iç gönlünü şâd tut
Kara kaygudan cânun âzâd tut (Dilçin 1991: 484)*

Eski şiirimizde keyif verici maddelerin renk adlarıyla isimlendirildiği olur. Bazı beyitlerde şaraba özellikle kızıl dendiğini görüyoruz. Atâyî aşağıdaki beytinde, şaraba “kızıl”, esrara “yeşil” der (Keskin 2009: 669):

*‘Aklun var ise bâde ile bengden kesil
Olmaz cünûn efendi cihânda yeşil kızıl (Keskin 2009: 669)*

Klasik şiirde kızıl kelimesi şarap terimleriyle tanâsüp oluşturur. Kızıl deli beyitlerde; bâde-i sûrh, def’-i gam, mey, leb, meclis, beng, la’l, cünûn; sahbâ, mest-i muhabbet, hevâ-yı bâde, duhter-i rez, la’l-i yâr, duhter-i engûr gibi daha pek çok kelime ve terkipler bir arada kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte ise kızıl deli, bâde-i sûrh ve def’-i gam terkipleriyle ilişkilendirilmektedir:

*Âkıl eder mi bâde-i sûrh ile def’-i gam
Görmez revâ ki sadra geçe bir kızıl deli (Onay 2007: 28)*

Kızıl delinin bazı beyitlerde doğrudan mey olduğu ifade edilir. Bu bazen “kızıl dîvâne”, “kıpkızıl deli” şekillerinde olabilmektedir. Necâtî Bey, şu beytinde “mey”i “kıpkızıl dîvâne” olarak nitelendirmektedir:

*Gül yüzüne öykünürse kendiyü bilmez deli
Mey lebine öykünürse kıpkızıl dîvânedir*

Hayretî de bir beytinde “mey”i kıpkızıl dîvâne olarak tanımlıyor. Beyte göre aşk meclisine mey ve beng getirilmemelidir. Çünkü mey “kıpkızıl dîvâne”dir, beng ise bir medhak (soytarı)tır:

*Getürmen meclis-i ‘ışka mey ile bengi âşıklar
Ki mey bir kıpkızıl dîvânedür beng ise bir medhak (G 202/2)*

Hayretî’nin başka bir beytinde mey sevgilinin kırmızı dudağını taklit etmeye çalıştığı için “kıpkızıl dîvâne” olarak anılmıştır:

*Rûh-ı sâni didüğüm ey mey harâm olsun sana
La ‘l-i yâra öykünürsün kıpkızıl dîvânesin (G 379/4)*

Hayretî bir başka beytinde şarabın kızıl deliyle ilgisi bir başka cihetten kuruyor. Beyte göre şarap âşğın gözyaşı gibi delikanlılık etmektedir. Bunun sebebi de sevgilinin kırmızı şarap renginde olan dudağının “kızıl kan delisi” olmasıdır:

*Delükanlıluğ ider miydi yaşum gibi şarâb
La ‘l-i meygünunun olmasa kızıl kan delüsi (G 437/3)*

Hayretî’nin bir başka beytinde kızıl deli, şarabın sonuçları itibariyle söz konusu edilir. Bâde arzusu onun sabrını ve kararını bırakmamıştır. Şarap sevdası kendisini kıpkızıl dîvâne etmiştir:

*Bâda virmişdür hevâ-yı bâde sabrum hirmenin
Kıpkızıl dîvâne itmişdür beni sevdâ-yı mey (G 439/3)*

Câzip Divanı’nda da kızıl deli yukarıdakine benzer bir kullanımda karşımıza çıkar. Saf şarap ile muhabbet sarhoşu olan şair, zamâne tıfillarının kendisini “kızıl deli” sanmasının bir değeri olmadığını ifade eder:

*Sahba-i la ‘l-i nâb ile mest-i muhabbetiz
Tıfl-ı zamâne bizi ko sansun kızıl deli (Yılmaz 2010: 535)*

Gelibolulu Sun‘î kızıl deli ve mey arasındaki tenâsübü kızgınlık münasebetiyle aşağıdaki beytine taşır. Üzümün kızının kıpkızıl olması onun kızmasına bağlanmıştır:

*Göz kıpar rez kızına gördüm öpüşir sâki
Duhter-i rez kıziben oldu dilâ kıpkızıl ol (Yakar 2009: 489)*

Behiştî, dağ lalesininin (gelinciğin) kıpkızıl dîvâne olmasını sevgilinin kırmızı dudağına benzemek istemesine bağlamaktadır. Beyitte yüz kızartmak, la'l-i yâr, kıpkızıl dîvâne, lâle-i kûhsâr gibi kelime ve terkipler tenasüp sanatı çerçevesinde dikkat çekmektedir:

*Kasd idermiş yüz kızardup la'l-i yâre öyküne
Kıpkızıl dîvâne olmuş lâle-i kûhsârı gör (Aydemir 2000) (G 169-6)*

Emrî de goncanın kıpkızıl dîvâne olmasını onun sevgilinin dudağına meftun olmasına bağlamaktadır. Ayrıca goncanın üzerinde duran şeyleri çiğ tanesi sanmalıdır. Bunlar sevgilinin dudağındaki ıslaklığı andırmaktadır:

*Gonca la'l-i yârun olmuş kıpkızıl dîvânese
Âb-ı şebnem sanma kim akar dehânından lü'âb (Emrî Divanı 36/4)*

Lebîb de bu münasebetle şunları söyler:
*Açık-meşreb kızıl dîvâne derken duht-i engûra
Eder rû-pûş mînâyı olur meclisde mestûre (Kurtoğlu 2004: 490) (G 127-1)*

2. Kızıl Deli-Akyazılı

Bektaşilikte içkilerin bazı özel adlandırmaları vardır. Buna göre Bektaşiler kırmızı şaraba “kızıl deli”, rakıya ise “ak yazılı” derler. Ahmet Talat Onay’ın naklettiği bir rivayete göre rakıyı tarikate sokan Ak Yazılı Sultan adlı bir Bektaşî babası nedeniyle rakıya bu ad verilmiştir (Onay 2007: 28). Bedri Noyan Ak Yazılı Sultan’la ilgili şu bilgileri verir: “16. yy.’da yaşamıştır. Asıl adı İbrahim’dir. Otman Baba’nın yol evlâdıdır. Onun Hakk’a yürümesiyle (882-883 H.) yerine geçmiş 901 H. (1495 M.)’de bir kutup olarak ünü çevreye yayılmıştır. Karadeniz kıyılarında, eski Romanya şimdiki Bulgaristan topraklarında, Varna’nın biraz kuzeyinde Balçık yakınında yatmakta olduğunu söylerler.” (Dedebaba 1998: s. 264).

Bazı beyitlerde kızıl deli ve ak yazılının birlikte geçtiğini görmekteyiz. Tırsî aşağıdaki beytinde rakıyı ve şarabı gördüğünden beri derman nedir bilmediğini söylemektedir:

*Ak yazıyla kızıl deli görelî
Kalmadı tâb n’idüğün bilmem / Tırsî (Orak: 162)*

Aşağıdaki beyitte ise ak yazılı ve kızıl deli hükümdarlık alâmeti olan fermanla kullanılır. Kânî’nin bu beytine göre ak yazılı gamın giderilmesine işaret etmiş, kızıl deli ise meclis içinde ferman vermiştir. Bu durumda beyitten şarabın meclislerin önemli bir unsuru olduğu anlaşılmaktadır:

Ak yazılı işâret idüp nefyini gamun

Fermân virür kızıl deli sultân efendimiz (Yazar 2012: 303; Onay 2007: 28)

3. Kızıl Deli-Dîvâne-Mecnûn-Abdâl

Kızıl deli, beyitlerde delilik etrafında gelişen kelimeler, kavramlar ve inançlarla kullanılır. Beyitlerde delilerin pejmürde hâlleri, başları açık gezmeleri, zihinsel engellerinin bulunması, sebepsiz yere gülmeleri, zincire vurulmaları ve zincirle gezmeleri, başkalarının onları taklit etmesi, dağlarda ve ovalarda gezmeleri, vücutlarının bazen yaralı olması, ağızları açık bir surette dolaşmaları gibi konularla işlenmiştir.

Aşağıdaki beyitte Taşlıcalı Yahya Bey, kendisinin kıpkızıl dîvâne olduğuna elbisesinin paramparça olmasının şahit olarak yeteceğini söylemektedir:

Kıpkızıl dîvâne olduğına Yahya gül gibi

Ey perî şâhid yeter çâk-i girîbânî hemân (Çavuşoğlu 1977)

Bâkî'nin aşağıdaki beytinde sevgilinin kadehe benzer dudağının hasretiyle “mey”in kıpkızıl deli, kabarcıkların da başı açık gezen abdallar olduğu belirtilmiştir.

Hasret-i câm-ı lebün şol denlü te'sir itdi kim

Kıpkızıl dîvâne mey başaçuk abdâlun habâb (Küçük 2011: 112)

Bâkî bu sefer gelincik çiçeğini kıpkızıl deli olarak ifade etmiş ve sevgilinin yüzündeki benlerin sevdası yüzünden dimağının “muhtel” olduğunu dile getirmiştir. Bu beyti okurken gelincik çiçeklerinin ortasındaki siyah noktayı hatırlayabiliriz:

Lâle çemende başı açuk kıpkızıl deli

Sevdâ-yı hâl-i yâr ile muhtel dimâğı var (Küçük 2011: 133)

Bâkî'nin şu beytinde ise “kızıl deli” geçmemekle beraber “ruh”, “lâle” ve “baş açuk deli” kelimeleri bu tâbiri çağrıştırır (Eren 2008: 58):

Ruhunun lâle baş açuk delüsi

Hâli sevdâsı var dimâğında (Küçük 2011: 363)

Hâletî'nin aşağıdaki beytinde gonca dudaklı sevgilinin gül bahçesindeki gülleri kıpkızıl deli eylediği söylenmekte ve onların sebepsiz yere güldükleri dile getirilmektedir:

Eyledi kıpkızıl deli her birini o gonca-leb

Gülleri gülşenün n'ola handeler itse bî-sebeb (Hâletî G71/1) (Keskin 2009:

380)

Cafer Çelebi'nin aşağıdaki beytinde kızıl deli, delilerin bağlanması ve taklit edilmesi sebebiyle konu edilmiştir. Beyte göre gül destesini, sevgilinin yanağına öykünmesi sebebiyle kıpkızıl mecnun diye bağlamışlardır:

*Bağladı iller tutup bu kıpkızıl mecnûn diyü
Haddüine öykündi çün gül-deste ey Leylî-cemâl (Cafer Çelebi, G. 121)*

Beyitlerde kızıl delinin deliliği çağrıştıracak kelimelerle kullanılması yaygın bir durumdur. Ferdî'nin aşağıdaki beytinde kızıl deli geçmemekle beraber bu tâbiri hatırlatacak kelimeler vardır. Beyte göre kadeh meclis içinde bir zincir ile coşar, kendinden geçer. Bu yüzden o, zapt edilmez bir dîvâne-meşrep olarak belirtilmiştir:

*Cûş ider gâhî müselsel bir kızıl zencîr ile
Elde zabt olmaz olur dîvâne-meşrebdîr kadeh (Çifçi: 335)*

Revânî, aşağıdaki beytinde deliliğin “kıpkızıl” sıfatıyla yetinmemekte ve bunların “bağlamalı” olanlarından söz etmektedir. Beyitten bu kıpkızıl dîvâneleri bağlamak gerektiğini de anlayabiliriz. Beyte göre gül, sevgiliye öykünen kıpkızıl dîvânedir. Sevgili bundan hiç incinmemelidir:

*Bağlamalı kıpkızıl dîvânedür incinme hîç
Öykünürse sana dâyim ey semen-ruhsâr gül (Avşar: 54) (K 15-17)*

Mânî de aşağıdaki beytinde kızıl deliyi, deliliği çağrıştıran kelimelerle birlikte kullanır. Buna göre âşığın vücudunda bulunan yaralar, keman kaşlı sevgilinin göndereceği okları, ağzı açık bir şekilde bekleyen kıpkızıl dîvânelerdir:

*Agız açup tîrünü gözlerler ey kaş kemân
Kıpkızıl agzı açık dîvânelerdür yâreler (Demirel 2011: 58)*

Hasan Ziyâî ise sevgilinin yanağını gördüğünden veri kıpkızıl dîvâne olduğunu söylemekte, lâle gibi dağlara düştüğünü ve mihnet dağında beklediğini dile getirmektedir:

*Görelî ruhsâr-ı yârı kıpkızıl dîvâne yüz
Lâle gibi daga düşdük kûh-ı mihnet beklerüz (Gürgendereli 2002: 199)*

Sahhaf Rüşdî de aşağıdaki beytinde aşk şarabıyla değil sevgilinin insanı büyüleyen gözlerinden dolayı kıpkızıl dîvâne olduğunu söylemektedir:

*Sanma kim gönüm şarâb-ı aşk ile mestânedür
Çeşm-i sehârın görelden kıpkızıl dîvânedür (Ekici 2006: 341)*

Seyyid Mehmed Efendi, aşağıdaki beyitte “kıpkızıl deli”yi zengin çağrışımlarla kullanır. Beyitte, ehl-i aşk, ‘aks-i rûy-ı âl, mülket-i İran, sürh gibi kelime ver terkipler kıpkızıl dîvâneyi desteklemektedir. Beyte göre sevgili, âşıklarını kıpkızıl dîvâne etmiştir. Bu kırmızı yanağının aksinin İran ülkesini kırmızıya boyaması gibi bir şeydir:

*Кıpkızıl dîvâne itmiş cümle ehl-i ‘aşkını
‘Aks-i rûy-ı âli itmiş mülket-i Îrânı sürh (Poyraz 2008: 411)*

Beyitlerde kızıl deliyle lâle olarak zikredilen gelincik çiçeğinin sık sık birlikte kullanıldığını görmekteyiz. Buradaki ilgi gelincik çiçeğinin rengi dolayısıyla olmalıdır. Bunlar arasındaki ilgiyi sağlayan bir başka husus ise gelincik çiçeklerinin kırlarda, bayırlarda, insanların pek yaşamadığı yerlerde yetişmesidir. Deliler de zaman zaman meskûn olmayan yerlerde dolaşır ve insanlardan uzak yerlere giderler. Dolayısıyla kızıl deli ve gelincik çiçeği bu tür benzerlikler sebebiyle beyitlerde birlikte işlenmektedir. Ferîdî’nin aşağıdaki beytinde yine gelincik çiçeklerinin sevgilinin aşkının dağlamasına benzeyen siyah noktası söz konusu edilmekte ve bu çiçeğin kıpkızıl bir dağ delisi olduğu dile getirilmektedir. Beyitte dâğ kelimelerinin kurduğu ihâm-ı tenasüp dikkat çekmektedir:

*Kıpkızıl dâğ delüsi oldı hele lâleye bak
Dâğ-ı ‘aşkın uralı sînesine dil-dârın (İbrahim 2010: 301)*

Behiştî Divanı’nda geçen aşağıdaki beyitte, gelincik çiçeği bu sefer de delilik sahrasında sevgilinin kızıl dîvânesi, bahçedeki gül goncası ise yakasını parçalayacak kadar kendinden geçen bir mest olarak tarif edilmiştir:

*Lâle sahrâ-yı cünûn içre kızıl dîvânen
Bâgda gonca-i gül mest-i girîbân-çâkûn (Aydemir 2000: 331)*

*Olup iy meh bir kızıl dîvâne abdâlün senün
Hançer-i hâr ile çekmiş sadrına şehnâz gül (Uzun 2011: 197)*

Beyitlerde bazı kozmik unsurlar da yörüngelerinde dönmeleri münasebetiyle kızıl deliyle ilgili kullanılmıştır. Nazîr İbrahim Efendi’nin aşağıdaki beytinde güneş, sevgilinin gün yüzünün kızıl dîvânesi olarak gösterilmiştir:

*Benzemez ol rûy-ı pür-nûrına yârun mâhtâb
Gün yüzünün bir kızıl divânesidür âfitâb (Şengün 2006: 899)*

*Kızıl dîvâne olmuşlar görenler hatt-ı hüsnün hem
Degil bir ben bütün ‘uşşâk hele memnûndur sensiz (Öztahtalı 2010: 1204)*

Âteş-i 'aşk u hevâ ile kesildi kapkara

Kıpkızıl dîvâne-i derd-i cüvânân oldu 'ûd / Nâşid (Zülfe 1998: 29) (G 14-3)

Kızıl deli tâbiri, beyitlerde bazen “gömgök deli” deyimiyle beraber geçer. Burada “kıpkızıl” ve “gömgök” kullanımı anlamın kuvvetlenmesi için olmalıdır. Pekiştirme ekleri Türkçede mânâyı vurgulamak üzere kullanılır. Kıpkızıl ve gömgök kelimelerinde bunun böyle olduğunu düşünmek mümkündür. Bu iki tâbirin beraberce kullanımı aşağıdaki gibidir:

Süsen ü gül görelî sen serv-kaddî bâğda

Birisi gömgök deli biri kızıl dîvânedir (Mengi 2014: 168)

Mesîhî söz konusu kavramı “gömgök deli” tâbiriyle birlikte değerlendirmektedir:

O servüñ zülfî zencîrin görelden bâg-ı 'âlemde

Olupdur kıpkızıl dîvâne gül gömgök delü süsen (Gürgendereli 2002: 275)

4. Kızıl Deli-Yelken Takyesi

Kızıl dîvâne önceden askerlerin giydiği önden ve arkadan dört yakası olan bir başlık çeşidi olan yelken takkesi için kullanılmıştır. Bu tâbir günümüzde artık unutulmuştur (Kafadar 2014: 118). Kızıl delinin bu kullanımı Mostarlı Ziyâî'nin bir beytinde şöyledir:

Baş koşaldan başı üzre bend-i zülf-i yâr ile

Oldı zâhir kıpkızıl dîvâne yelken takyesi (Gürgendereli 2002: 289)

Sonuç

Kızıl deli kavramı Klasik Türk şiirinde kızıl iş, kızıl ağız, kızıl vâlâ, Kızıl-baş, Kızılelma, kızıl yakut gibi çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Burada Kızıl Deli Sultan'ı da hatırlamak gerekir. Kızıl Deli daha çok Türk tasavvuf tarihinde Bektaşî büyüklerinden Seyyit Ali Sultan için kullanılmıştır. Seyit Ali Sultan, Halk Edebiyatı mahsulleri içinde hakkında birçok manzume yazılmış ve menkıbeleri teşekkül etmiş bir mutasavvıftır. Onun bir iki kaynak haricinde bizim ele aldığımız “kızıl deli” kavramıyla doğrudan bir ilgisini göremedik. Zaten araştırmacılar genel olarak Kızıl Deli'nin lakabını dergâhını kurduğu Dimetoka'da bulunan bir nehirden aldığını söylemektedirler. Fakat Ahmet Talat Onay ve Bedri Noyan Dede-baba gibi bazı araştırmacılar şarap yerine kullanılan kızıl deli deyiminin Kızıl Deli Sultan'la ilişkisine atıfta bulunurlar.

Kızılın çok çeşitli kullanımlarının yanı sıra Klasik Türk şiirinde kızıl deli, kıpkızıl deli, kızıl dîvâne, kıpkızıl dîvâne ve kızıl mecnun kullanımları dikkat çeki-

ci boyuttur. Bu yazının konusu bu tarz kullanımların Klasik Türk Şiirindeki yansımalarını ele almaktır.

Kızıl deli, Divan şiirinde şarap, aşırı delilik hâli ve yelken takkesi gibi anlamlarda kullanılmıştır. Ayrıca “ak yazılı” ve gömgök deli” tabirleriyle beraber kullanılan kızıl delinin kullanım alanının oldukça geniş olduğunu söyleyebiliriz. Beyitlerde kızıl delinin daha çok şarap ve deliliğin aşırı hâlleri anlamlarıyla işlendiği görülmektedir. Buradan “kızıl” kelimesinin tek başına “bâde” anlamında kullanıldığını da öğreniyoruz.

Bazen kavram, insan hallerini ifade etmede de kullanılır. Mesela âşıkların içkiye duydukları hasret yüzünden “kıpkızıl deli” oldukları vurgulanmıştır. Beyitlerde kızıl deli, bazen delilik emâreleri olan dağlara düşmek, öykünmek, bağı ve başı açık gezmek, sebepsiz yere gülmek gibi konularla da söz konusu edilmiştir. Bu anlam ilgileri özellikle gelincik çiçekleri, şarap ve gül gibi kelimeler etrafında dikkati çekmektedir.

Bu da bize eski şiirimizin zengin deyimler dünyasında yorumlanmayı bekleyen birçok kavramın olduğunu göstermektedir. Bunlar eski sosyal hayatın bazı izlerini kendinde barındırdığı gibi eski şiirimizdeki zengin bir mecaz ve kelime dünyasının varlığına da işaret etmiş olurlar.

KAYNAKLAR

- Onay, Ahmet Talat (2007) *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Birleşik Yayınları, Ankara.
- Aksoy, Ömer Asım (1984), *Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü 2 (Deyimler Sözlüğü)* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Avşar, Ziya. *Revânî Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
- Çavuşoğlu, Mehmed (1977), *Yahyâ Bey Dîvan –Tenkidli Basım-*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çifçi, Ömer, Fâtin Davud, *Hâtimetü 'l-Eş 'âr* (Fatin Tezkiresi), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>
- Dedebaba, Bedri Noyan (1998), *Bütün Yönleriyle Bektaşılık ve Alevilik*, 1. Cilt, Ankara: Ardıç Yayınları.
- Demir, Recep (2015), *Divan Şiirinde Kırmızı Renk*, *Türkiyat Mecmuası*, C. 25, Bahar, s. 57-91.
- Demirel, Şener (2011). *16. Yüzyıl Dîvân Şairlerinden Mânî Dîvân ve Şeh-rengîz-i Bursa (İnceleme-Metin)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
- Dilçin, Cem (1991), *Mes'ûd bin Ahmed Süheyl ü Nevbahâr İnceleme-Metin-Sözlük*, AKM Yayınları, Ankara.
- Ekici, Hatice (2006), *Sahhâf Rüşdî ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Erdoğan, Mustafa (2011), *Bursalı Rahmî Dîvânı*,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>

Eren, Abdullah (2008), *Bâkî Divanı 'nda Kırmızı Renk*, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 37, Erzurum, s. 31-69.

Gürgendereli, Müberra (2002), *Hasan Ziyâ'î Hayatı-Eserleri-Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Hayretî (1981), *Dîvan*, Tenkidli Basım, Hazırlayanlar: Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, İstanbul.

İbrahim, Mohamed L. Awad (2010), *Ferîdî ve Divânı İnceleme Metin*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Kafadar, Cemal (2014), *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, İstanbul: Metis Yayınları.

Karaköse, Saadet (1994), *Nev'izâde Atâyî Dîvânı*,

Kaya, Doğan (2002), "Sivas Kaynaklı Cönklerde Kızıldeli", *Halkbilim Araştırmaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Keskin, Neslihan İlknur (2009), *Sosyal Hayatın 17. Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçeveleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Köksal, M. Fatih (2012), *Edirneli Nazmî Mecmâ 'u'n-Nezâ'ir*,

Kurtoğlu, Orhan (2004), *Lebib Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78382/lebib-divani.html>.

Küçük, Sabahattin (2011), *Bâkî Dîvânı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı.

Mengi, Mine (2014), *Mesîhî Dîvânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara II. Baskı.

Orak, Kadriye Yılmaz. *İbrahim Tırsî ve Dîvânı İnceleme-Tenkidli Metin*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>

Orak, Kadriye Yılmaz (?), *İbrahim Tırsî ve Dîvânı İnceleme-Tenkitli Metin* Öztahtalı, İbrahim İmran (2010), *Bursalı Emrî Murad Efendi ve Divanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Pala, İskender (2008), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, Kapı Yayınları, 17. Basım.

Poyraz, Yakup (2008), *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin)*, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Samsun.

Şengün, Necdet (2006), *Nazîr İbrahim ve Dîvânı (Metin-Muhtevâ-Tahlil)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları (Türk-İslam Edebiyatı) Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir.

Tarlan, Ali Nihat (hızl.) (1992), *Necatî Beg Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Taş, Hakan (2010), *Vüsûlî Dîvân İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizi*, Ankara <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>

Uzun, Süreyya (2011), *Üsküdarlı Aşkî Divanı Tenkitli Metin*, Nesre Çeviri Ve 16. Yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yakar, Halil İbrahim (2009), *Gelibolulu Sun'î Divanı*, Gaziantep, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>

Yazar, İlyas (2012), *Kânî Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>

Yılmaz, Salih (2010), *Câzib Divanı İnceleme Metin*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Zülfe, Ömer: *Nâşid Divan*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>

Zülfe, Ömer: *Nâşid [1749-1791] Divan: İnceleme Tenkitli Metin*: Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul 1998

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>

DOKUZUNCU VE ONUNCU KALKINMA PLANLARINDA EĞİTİMLE İLGİLİ HEDEFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF EDUCATION-RELATED GOALS IN THE NINTH AND TENTH DEVELOPMENT PLANS

ДЕВЯТЫЙ И ДЕСЯТЫЙ ПЛАНЫ РАЗВИТИЯ ТУРЦИИ: ОЦЕНКА ЦЕЛЕЙ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ

Dr. Zeki DAĞLI*-Emine KILIÇ**

ÖZ

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), 30.10.1984 tarihli ve 3067 sayılı Kanun gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 01.07.2013 tarihli 127'nci Birleşiminde onaylanmıştır.

Onuncu Kalkınma Planı giriş kısmında kısaca şu ifadeler dikkat çekidir:

“Gelişmiş ekonomiler Ar-Ge ve yenilikçiliğin merkezi olarak yüksek katma değerli pek çok sektörde liderliğini korurken, işgücü maliyetlerine duyarlı sektörlerde göreceli olarak rekabet üstünlüğünü kaybetmektedir. Özellikle Çin, Hindistan ve Brezilya başta olmak üzere gelişmekte olan ülkeler de bilgiye dayalı üretim konusunda atılım içerisinde.”

“Dünyada bilim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı değişimler, diğer gelişmekte olan ülkeler için olduğu gibi ülkemiz için de hem bir fırsat hem de risk unsurudur. Türkiye, 2000’li yıllarda sağladığı kazanımlara ilave olarak; genç nüfusunu ve artan eğitim ve araştırma imkânlarını kullanarak işgücünün niteliğini ve yenilik kapasitesini artırması, bilgiye dayalı üretime yönelik dönüşümü ve ekonomide verimlilik artışını sağlaması halinde, rekabet gücünü ve büyüme hızını artırmaya bilecektir. Bu dönüşümün sağlanması halinde ülkemiz, “orta gelir tuzağına” yakalanmadan yüksek gelirli ülkeler arasına girebilecektir.”

Türkiye dünyanın onuncu büyük ekonomisi arasına girebilmeyi hedeflerken eğitimle ilgili hedeflerini; geçmişteki hatalarını, yanlışlıklarını veya talihsiz tecrü-

* Nurettin Topçu Anadolu Lisesi Müdürü, Eğitim Yöneticisi. Ankara/TÜRKİYE
(zekidagli@gmail.com)

** Nevzat Ayaz Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Müdürü, Okul Md., Eğitim Yöneticisi. Ankara/TÜRKİYE
(emine.kilic08@gmail.com)

belerini tekrar yaşamamak için özenle düzenlemek ve planlamak zorundadır. Bu zorunluluk, zira eğitim pahalı ve sonuçları uzun sürede alınabilen bir sektör olduğu için oldukça da önem arz etmektedir. Öyleyse ülkenin geleceğinin geleceğe güvenle ilerlemesi için kalkınmada eğitime özel önem verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Planı, Eğitim, Ar-Ge, Müfredat Programı.

ABSTRACT

The Tenth Development Plan (2014–2018) was approved by the Grand National Assembly of Turkey in its 127th Session on 01.07.2013, in accordance with Law No. 3067 dated 30.10.1984.

In the introduction of the Tenth Development Plan, the following statements are noteworthy:

"While developed economies maintain their leadership in many high value-added sectors as centers of R&D and innovation, they are losing relative competitive advantage in sectors sensitive to labor costs. Developing countries, particularly China, India, and Brazil, are also making strides in knowledge-based production."

"The rapid changes in the fields of science and technology in the world constitute both an opportunity and a risk for our country, as is the case for other developing countries. In addition to the gains achieved in the 2000s, Turkey can enhance the quality of its workforce and innovation capacity by utilizing its young population and expanding education and research opportunities. By ensuring a transformation toward knowledge-based production and increasing productivity in the economy, Turkey can improve its competitiveness and growth rate. If this transformation is successfully achieved, our country can enter the ranks of high-income countries without being trapped in the 'middle-income trap'."

While aiming to become one of the world's top eleven economies, Turkey must carefully organize and plan its education-related goals to avoid repeating past mistakes, errors, or unfortunate experiences. This necessity is particularly important because education is an expensive sector and its results are realized over a long period of time. Therefore, to ensure that the country's future progresses with confidence, special attention must be given to education in development planning.

Key Words: Development Plan, Education, R&D, Curriculum Program.

2. AMAÇ

Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma planlarında eğitim ile ilgili hedeflerin neler olduğunun tek tek ele alınarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Dokuzuncu Kalkınma Plâını'nda hangi hedefler vardır ve bu bunlar ne anlama gelmektedir?

2. Onuncu Kalkınma Plâını'nda hangi hedefler vardır ve bu bunlar ne anlama gelmektedir?

3. Dokuzuncu Kalkınma Plâını'nda ve Onuncu Kalkınma Planı'nda hangi hedeflere ulaşılmış, hangilerine ulaşılamamıştır?

3. YÖNTEM

Araştırma, var olan durumu ortaya koymayı amaçlayan tarama modeli ile yürütülmüştür. Betimleyici bir araştırma yöntemidir. Araştırma yapılırken kalkınma planları ile ilgili yapılan çeşitli araştırma yazıları, makaleler, kanunlar, yönetmelikler, yönergeler ve tezler incelenmiştir. Araştırmada hazırlanmış olan dokuzuncu ve onuncu kalkınma planları içerisinde eğitim ile ilgili tüm maddeler tek tek ele alınmış ve analiz edilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

“Eğitimde feda edilecek fert yoktur.” Mustafa Kemal ATATÜRK

Kalkınma planlarının nasıl yapılacağı, Bakanlar Kurulu kararlarıyla kararlaştırılıp resmi gazetede genelgelerle duyurulup uygulamaya konulmaktadır. Planlar, DPT Müsteşarlığı ile yürütüleceği, özel ihtisas komisyonları oluşturulacağı, istikrarlı ve sürdürülebilir bir gelişme ve AB ile bütünleşme amaçlanmıştır.

Planlarda, Çünkü eğitim sistemine çeşitli yönleriyle bakış söz konusudur.

Plânların Vizyonu: “İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, **bilgi toplumuna** dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye.” Burada eğitimle ilişkilendirilecek olan ifade, “bilgi toplumu”dur.

“Plânların Genel Öngörüsü: Beklenen başarının elde edilmesi için kamu kuruluşlarının, **Plân'ın vizyon ve ilkeleri, gelişme eksenleri ve politikaları çerçevesinde kendi görev alanlarına ilişkin alt politikaların ve tedbirlerin geliştirilmesinden sorumlu tutulacağı** vurgulanmaktadır. Plânın uygulama, izleme, değerlendirme ve koordinasyonun nasıl olacağını ayrıntılarına yer verilmektedir.

Düşünen; Atatürk İlkelerine bağlı, sorun çözme yeteneği gelişmiş, çağdaş, milli ve manevi değerleri özümsemiş, bilim ve teknoloji kullanımına önem veren, Bilgi çağının bir gereği olarak Türk Milli eğitimi de Atatürk'ün, **“Hayatta En hakiki mürşit ilimdir.”** düsturunu gerçekleştirmek için kendine bir rota belirlemiştir.

Talim Terbiye Kurulu'nun 02.09.2005 tarihli Genelgesi doğrultusunda, yeni ilköğretim programları hazırlanarak uygulamaya konulmuştur.

2016- 2017 yıllarında kapsamlı program değişiklikleri çalışmaları yapılmıştır. 18 Temmuz 2017 tarihinde, gerçekleştirilen bu kapsamlı değişiklikler; **‘2017 – 2018 Eğitim Öğretim Yılında 1., 5. ve 9. sınıflarda, 2018-2019 Eğitim Öğretim**

Yılından itibaren ise tüm sınıflarda uygulanmak üzere Talim ve Terbiye Kurulu tarafından basın açıklaması ile kamuoyuna duyurulmuştur.

Yapılan basın açıklamasında: «2016-2017 eğitim öğretim yılının başından bugüne ise farklı bir boyut kazanarak **51 müfredat** ekseninde kapsamlı bir şekilde bir yenileme (güncelleme, gözden geçirme, ikmal ve değişiklik) çalışması yapılmıştır.» denilmiştir.

Ezberci olmayan düşünen, araştıran, yorumlayan, proje üreten, demokratik özgürlükçü düşünmeye açık bireyler yetiştirmek için müfredatlar değiştirilerek bir adım atılmıştır. Ders kitaplarına henüz tam olarak yeni müfredat yansıtılmamıştır.

Eğer, bilgiye ulaşabilme, yani öğrenmeyi öğrenme yolları öğretilebilir, donanım ve eğitim materyalleri de bu amaca yönelik işlev gördürülebilirse hedefe ulaşılır.

Kalkınma planlarında; «Eğitim sistemi, insan kaynaklarının geliştirilmesini desteklemek üzere, yaşam boyu eğitim yaklaşımıyla ve bütüncül olarak ele alınacak; sistemin etkinliği, erişilebilirliği ve fırsat eşitliğine dayalı yapısı güçlendirilecektir.» denilmektedir.

Yaşam boyu eğitim ve sistemin etkinliği: Günümüzde, “beşikten mezara kadar eğitim”in önem ve gerekliliğine inananlar tarafından, yaşam boyu eğitim dernekleri kurulmaktadır. Çeşitli üniversiteler tarafında yaşam boyu eğitim merkezleri (Boğaziçi Üniversitesi Yaşam Boyu Eğitim Merkezi) açılmaktadır. Dünya çapında Uluslararası Yetişkin Eğitimi Konseyi (ICAE) bulunmaktadır.

“Yaygın eğitimin amacı, milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak; örgün eğitim sistemine hiç girmemiş olan veya herhangi bir kademesinde bulunan ya da bu kademedен çıkmış yurttaşlara örgün eğitimin yanında veya dışında; modern eğitim teknolojilerinden de yararlanarak;

— Okuma-yazma öğretmek, eksik eğitimlerini tamamlamaları için sürekli eğitim olanağı hazırlamak,

— Bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelere uyumlarını kolaylaştırıcı eğitim olanağı sağlamak,

— Milli kültür değerlerini koruyucu, geliştirici, tanıtıcı ve benimsetici nitelikte eğitim yapmak,

— Toplu yaşama, dayanışma, yardımlaşma, birlikte çalışma ve örgütlenme anlayış ve alışkanlıkları kazandırmak,

— Ekonominin gelişimi doğrultusunda ve istihdam politikasına uygun meslek edinmelerini sağlayıcı olanaklar hazırlamak,

— Beslenme ve sağlıklı yaşam tarzını benimsetmek,

— Çeşitli mesleklerde çalışanlara, gelişmeleri için gerekli bilgi ve becerileri kazandırmak

— Boş zamanlarını yararlı bir biçimde değerlendirme ve kullanma alışkanlıkları kazandırmaktır.”

Bu amacın gerçekleştirilmesi için;

➤ Bütçeden eğitime ayrılacak payın artırılması,

- Toplumda yaşam boyu eğitim bilincinin önem ve gerekliliğine olan inancın güçlendirilmesi,
- Sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılması,
- Uluslararası kuruluşlarla bilgi alışverişinin yapılması yararlı olacaktır.
- Buna göre eğitimin her yönüyle desteklenmesi gerekir.

Kalkınma planlarında; «Okulöncesi eğitimin yaygınlaştırılması, amacıyla öğretmen ve fiziki altyapı ihtiyacı karşılanacak, eğitim hizmetleri çeşitlendirilecek, toplumsal farkındalık düzeyi yükseltilecek, erken çocukluk ve ebeveyn eğitimleri artırılacaktır.» denilmektedir.

29 Eylül 2006 tarihinde TÜSİAD ile MEB Okul Öncesi Genel Müdürlüğü'nün iş birliği ile gerçekleştirilen Okul Öncesi Eğitimin Yaygınlaştırması Pilot Projesi sayesinde 178 anasınıfının beslenme, 17 anasınıfın donatımı hayırsever kurum ve kişiler tarafından sağlanmıştır. 1997–1998 yılından itibaren “Ana-Baba-Çocuk Eğitimi Projesi” uygulanmaya başlanmıştır. MEB’in bu projesi ile iki milyon üzerinde bireye ulaşılarak eğitim verilmiştir. (02.06.2006 tarihli Talim Terbiye Kurulu kararı) Bu proje hâlen sürdürülmektedir. Sivil toplum örgütleri de bu çalışmalarını desteklemektedir(AÇEV).

Ayrıca AÇEV (Anne Çocuk Eğitim Vakfı), 14 yıla yayılan yoğun birikimi sonucunda okulöncesi ve yetişkin eğitimi alanlarında uzmanlaştıktan sonra, şimdi de 0-6 yaş dönemi eğitimin **yaşamsal önemi** konusunda kamuoyunu bilinçlendirmek ve daha fazla çocuğa okulöncesi eğitim hizmeti sağlanabilmesi amacıyla “7 Çok Geç ” adlı bir kampanya düzenlemektedir. Örneğin çeşitli kuruluşların desteği ile **Kastamonu - Cide - Celal Ece Anaokulunda**, 2006/2007 öğretim yılında SRAP (Sosyal Riski Azaltma Projesi) kapsamında bir alt Proje hazırlanmıştır. Bu proje ile 23.000,00YTL kaynak sağlanmış ve bu para ile okulun her türlü ihtiyacı karşılanmıştır. Yine taşıma ücretleri bu kapsamda ödenerek 13 köyden 3 servis ile 40 öğrenci okula kazandırılmıştır. Bu sayede 85 olan öğrenci sayısı 130'a yükselmiştir.

Kalkınma planlarında; «İlköğretimde okul terklerinin azaltılması için başta kırsal kesime ve kız çocuklarına yönelik olmak üzere gerekli tedbirler alınacak ve ortaöğretime geçiş oranları yükseltilecektir.» denilmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı ve UNICEF işbirliğinde yürütülen MEB’in “**HAYDİ KIZLAR OKULA**” kampanyası da ilgi görmüş, kamuoyu ve özel şirketlerin de katkısı ile kısa zamanda olumlu sonuçlar vermiştir:

2003 (10 ilde)	2004 (33 ilde)	2005 (53 ilde)	2006 (Tüm Türkiye Genel)	Genel Toplam	Tespit edilen ancak okulluştırılmayan kız öğrenci çocuk sayısı
40.000	73.200	62.251	47.349	222.800	50.647

Kalkınma planlarında; «Öğretmen açığı bulunan alanlarda ihtiyacın karşılanması için üniversite kontenjanları artırılacak, öğretmenlerin bölgelere ve yerleşim yerlerine göre dengeli dağılımı sağlanacak, özlük haklarında hizmet yaptıkları yerleşim yerleri ve hizmet şartları itibarıyla farklılaşmaya gidilebilmesine imkan sağlanacaktır.» denilmektedir.

Öğretmen ihtiyacının karşılanabilmesi için yeni üniversiteler kurulmakta ve üniversitelerin kontenjanları da her yıl artırılmaktadır. 10.08.1999 tarihinde uygulanmaya başlanan norm kadro uygulaması ile Öğretmenlerin bölgelere ve yerleşim yerlerine göre dengeli dağılımının sağlanması amaçlanmıştır. Ancak bu uygulamadan yeterince olumlu sonuç alınmadığı görülmektedir. Özlük haklarında göre yapılan iyileştirmelerin hizmet alanlarına göre yeniden düzenlenmesi ve eş durumu tayinlerinde daha rasyonel standartların oluşturulması uygun olacaktır.

Kalkınma planlarında; «Eğitimin yaygınlaştırılmasında merkezi idarenin yanı sıra mahalli idareler, gönüllü kuruluşlar ve özel sektörün katkısı artırılacaktır.» denilmektedir.

Eğitime katkıda bulunan yardımseverlere tanınan %5 lik vergi indirim oranı %100'e çıkarılmıştır (24 NİSAN 2003 TARİH 25088 Resmî Gazete). Böylece devlet ve özel sektör ile üçüncü sektör olan sivil toplum kuruluşları el ele vererek eğitimin kalitesinin artırılmasına çalışılmaktadır.

Kalkınma planlarında; Ortaöğretim; program türünü esas alan, yatay ve dikey geçişlere imkan veren, etkin bir rehberlik ve yönlendirme hizmetini içeren esnek bir yapıya kavuşturulacaktır. Programlar geniş tabanlı ve modüler esasa göre düzenlenecektir.

İlköğretimde okullaşma oranı ve kalitesinde yaşanan gelişmeler ortaöğretim sisteminin yeniden yapılanmasını sağlamak için gereken alt yapının oluşturulmasının önemi ortaya çıkarmıştır. Oluşturulacak bu alt yapı üzerine hazırlıkları başlatılan Ortaöğretim Projesinin amacı şudur: Yatay-dikey geçişlere imkân vermek, etkin bir rehberlik ve yönlendirme hizmeti sunmaktır. Yapılan araştırmalar raporlaştırılarak 18 Nisan 2001 tarihinde MEB'e sunulmuş, Proje, 23 Mayıs 2001 tarihinde başlatılmıştır.

Kalkınma planlarında; « Kalabalık sınıf mevcutları düşürülecek, ikili eğitim uygulaması azaltılacaktır. Her kademedeki eğitim tesislerinin etkin kullanılabilmesi için standartlar ve ortak kullanım imkanları geliştirilecektir. Okulların bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı, eğitim yazılımları öncelikli olarak güçlendirilecek, yenilenen müfredatın gerektirdiği ortamlar ve donanım sağlanacaktır.» denilmektedir.

Şu anki sistemde kalabalık sınıf mevcutlarının düşürülmesi için ikili öğretimin uygulanması mümkün olmakla beraber eğitimde kalitenin sağlanması zor görünmektedir. MEB, EFİKAP-2 Projesi kapsamında derslik, pansiyon okul gibi yatırımlar yapmakta ve okulların fiziki donanımlarının artırılması için çalışmalar yapmaktadır.

Kalkınma planlarında; «Yeni kurulan üniversiteler başta olmak üzere, öğretim üyesi ihtiyacını karşılamak amacıyla yurtiçi ve yurtdışında öğretim üyesi yetiştirme programlarına devam edilecektir.» denilmektedir.

Yeni kurulan üniversiteler başta olmak üzere yurt içindeki üniversitelere öğretim elemanları yetiştirilmesi amacıyla Ankara ve ODTÜ üniversiteleri tarafında BİYEP ve ÖYEP projeleri yürütülmektedir:

Kalkınma planlarında; «Toplumda yaşam boyu eğitim anlayışının benimsenmesi amacıyla e-öğrenme dahil, yaygın eğitim imkanları geliştirilecek, eğitim çağı dışına çıkmış kişilerin açık öğretim fırsatlarından yararlanmaları teşvik edilecek, beceri kazandırma ve meslek edindirme faaliyetleri artırılabilecektir.» denilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığımızın toplumda yaşam boyu eğitim anlayışını desteklemesi amacıyla e-öğrenme dâhil yaygın eğitim imkânlarının geliştirilmesi için EĞİTEK'in hazırlamış olduğu yürütülmekte olan projeleri bulunmaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır: e-sınav, görme ve işitme engelliler için bilişim projesi, sanal okul projesi, uzaktan eğitim hizmetleri otomasyonu projesi, Intel gelecek için eğitim projesi, eğitim programı ve ortaöğretim projesi bu çalışmalarını destekleyen projelerdendir. Bu projelerin hâlen yürütülmekte olduğu düşünülürse bu maddenin gerçekleştirilme imkânı oldukça yüksektir.

Kalkınma planlarında; « Özel eğitim gerektiren öğrencilerin eğitiminde kaynaştırma yöntemine öncelik verilecek ve mevcut okulların fiziki koşulları uygun hale getirilecektir.» denilmiştir.

MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Danışma Müdürlüğünün 3-18 yaş grubundaki dikkat eksikliği ve hiperaktivite- aşırı hareketlilik bozukluğu olan çocukların eğitimi projesi, kaynaştırma uygulamalarına yönelik eğitim modelleri geliştirme projesi, otistik çocuklar eğitimi projesi uygulamaya başlanmış olup yeni açılmakta ve mevcut olan okulların fiziki koşulları da bu projeler doğrultusunda uygun hâle getirilmeye çalışılmaktadır:

Kalkınma planlarında; «Yükseköğretim kurumlarında finansman kaynakları geliştirilecek ve çeşitlendirilecek; öğrenci katkı paylarının, mali gücü olmayan başarılı öğrencilere burs ve kredi sağlanması şartıyla yükseköğretimin finansmanındaki payının artırılmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır. » denilmiştir.

Her yıl burs ve katkı kredilerinin hem miktarı hem de alacak öğrenci artırılmaktadır.

Kalkınma planlarında; «Eğitime ayrılan özel kaynaklar eğitimde fırsat eşitliğine imkan sağlayacak şekilde yönlendirilecektir. Bütün eğitim kademelerinde özel sektörün payı artırılacak, kamu kaynaklarının en fazla ihtiyaç duyan kesimlere yönlendirilmesi sağlanacaktır. Etkin bir kalite değerlendirme ve denetim sistemi kurulması koşuluyla özel yükseköğretim kurumlarının açılabilmesine imkan sağlanacaktır.» denilmiştir.

Eğitime ayrılan özel kaynaklar eğitimde fırsat eşitliğine fırsat sağlayacak şekilde yönlendirilmesi amacıyla eğitime yüzde yüz destek kampanyaları başlatılmış ve bu kampanya ile kamu kaynaklarından en fazla ihtiyaç duyan kesimlere yönlendirilmiştir.

dirme sağlanmıştır. Ve özel yüksek öğretim kurumları açılabilmesi için de Devlet Plânlama Teşkilâtınca her türlü destek sağlanmaktadır.

DPT'nin 2007–2009 Dönemi yatırım programı hazırlama rehberi içerisinde de genel esaslarda 9. Kalkınma Plânında yer alan bu konular değerlendirilmiş ve bir malî içerisinde uygulanmaya konulmuştur.

Kalkınma planlarında; «Eğitim sisteminin etkinliğinin artırılması, eğitime ayrılan kaynakların daha verimli kullanılması, öğrenciler ve aileleri üzerindeki mali, sosyal ve psikolojik yüklerin hafifletilmesi amacıyla eğitim sistemi, sınav odaklı yapıdan kurtarılacaktır. Yükseköğretime giriş sistemi; öğrencileri programlar hakkında yeterli düzeyde bilgilendiren, ilgi ve yeteneklerini ortaöğretim boyunca çok yönlü bir süreçle değerlendiren, okul başarısına dayalı ve müfredat programlarıyla daha uyumlu bir yapıya kavuşturulacaktır.» denilmiştir.

Eğitime ayrılan kaynakların artırılarak eğitim sisteminin sınav odaklı yapıdan çıkarılıp ilgi ve yeteneklerine ve okul başarılarına göre yüksek öğrenime geçiş çalışmaları:

Eğitim istemimizin sınav odaklı yapıdan kurtarılabilmesi amacıyla Talim Terbiye Kurulumuzun **17. Milli Eğitim Şurası**'nda görüşülmeleri yapılmış, uygulama aşamasında çalışmalara devam edilmektedir.

Kalkınma planlarında; «Eğitimde fırsat eşitliğinin artırılması ve hizmet sunumunun iyileştirilmesi kapsamında ücretsiz ders kitabı temini, şartlı eğitim yardımları, taşınabilir eğitim gibi uygulamalar gerçekleştirilmiş, öğretmenlerin istihdamında ve hizmet içi eğitimlerinde artış sağlanmış, eğitime ayrılan kamu kaynağı artırılmış, FATİH Projesi başlatılmış, 12 yıllık kademeli zorunlu eğitim sistemi tesis edilmiş ve müfredat bu doğrultuda yenilenmiştir. Eğitimde beşeri ve fiziki altyapı iyileştirilmiş, başta kız çocuklarının okullaşması olmak üzere eğitimin tüm kademelerinde okullaşma oranlarında artış sağlanmıştır » denilmiştir.

2017 yılı bütçe görüşmelerinde; Ulusal ve küresel ekonomide çocuklarımızın ve gençlerimizin rekabet gücünü artırmak, 21. yüzyıl dinamiklerini yakalamak ve bunun gerektirdiği yetenekleri geliştirebilmek amacıyla FATİH Projesi başlatılmıştır. Bu kapsamda okullarımıza etkileşimli tahta, tablet bilgisayar, çok fonksiyonlu yazıcı dağıtılmaya devam edildiği; Türkiye'nin 21. yüzyılda önüne koyduğu hedeflere ancak eğitimle ulaşabileceğinin farkında olarak bu yıl da, bütçeden en fazla pay yine eğitime ayrılmıştır. 2002 yılında 10 milyar TL olarak gerçekleşen bütçe payı, 2017 yılında 122 milyar 414 milyon TL olduğu belirlenmiştir.

Kalkınma planlarında; «2006-2007 eğitim öğretim yılında brüt okullaşma oranı okul öncesi eğitimde 4-5 yaş için yüzde 24, ilköğretimde yüzde 96,3 ve ortaöğretimde yüzde 86,6 iken, 2012-2013 eğitim öğretim yılında okul öncesi eğitimde yüzde 44, ilköğretimde yüzde 107,6 ve ortaöğretimde yüzde 96,8 olarak gerçekleşmiştir. Eğitimin çıktılarını ve dolayısıyla sistemin performansını değerlendiren uluslararası araştırmalarda elde edilen ortalama puanlarda kısmi iyileşme sağlanmıştır.» denilmiştir.

Okul öncesi eğitimi kademeli olarak zorunlu hale getirilmesi MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü 2017-2019 yıllarını kapsayan Orta Vadeli Programında yer almaktadır. Bugün itibarıyla resmi ve özel olmak üzere toplam 4.987 anaokulu, 22.635 anasınıfı, 25.211 ilkokul, 14.413 ortaokul ve 325 yatılı bölge okulu ile temel eğitim alanında, 3.277 AL, 607 fen ve sosyal bilimler lisesi, 65 SL, 79 GSL, 1.040 özel temel lise ve 1.400 AİHL ile genel ortaöğretim alanında, 2.750 MTAL, 92 MTEM ve 785 ÇPAL ile eğitim ve öğretim faaliyeti devam edilmektedir.

Kalkınma planlarında; «Yükseköğretime olan yoğun talebin karşılanması amacıyla, Dokuzuncu Kalkınma Planı dönemi başında 93 olan üniversite sayısı 2013 yılı Mayıs ayı itibarıyla 170'e ulaşarak yükseköğretim ülke geneline yaygınlaştırılmış ve kontenjanlar önemli ölçüde artırılmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda brüt okullaşma oranı örgün eğitimde yüzde 42,9'a, toplamda ise yüzde 81,6'ya ulaşmış ve Dokuzuncu Kalkınma Planı hedefleri aşılmıştır.» denilmiştir.

Yüksek Öğrenim Kurumu bugün itibarıyla 111'i devlet, 63'ü vakıf yükseköğretim kurumu ve 7'si vakıf meslek yüksekokulu olmak üzere toplam 181 yükseköğretim kurum mevcut olup öğrenci sayı 7 milyon 313 bin 403'e ulaştığını açıklamıştır. Bu öğrenci sayısı ile Avrupa Yükseköğretim alanındaki ikinci en büyük öğrenci sayısına sahip ülke konumuna gelinmiştir.

15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen başarısız darbe girişimi sonucunda 15 vakıf yükseköğretim kurumu kapatılmış.

	2006	2012	2013	2018
Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranı (%) ¹				
Örgün	29,1	42,9	47,2	55,0
Toplam	46,0	81,6	87,0	94,0
Öğretim Üyesi Başına Öğrenci Sayısı ¹	41,6	43,1	43,0	36,0
Yükseköğretimde Dünyadaki Uluslararası Öğrenci Havuzundan Alınan Pay (%)	0,54	0,64 ²	0,76	1,50

Kalkınma planlarında; «Ancak, yükseköğretim sisteminin merkeziyetçi yapısı, hizmet sunumunda çeşitliliğin yeterince sağlanamaması ile eğitim ve araştırma kalitesine ilişkin sorunlar yükseköğretim sisteminin rekabet edebilirliğini, toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilme kapasitesini ve üretkenliğini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.» denilmiştir.

Bu kapsamda gerçekleştirilen ve yapısal değişim niteliğinde olan en önemli girişim, Kalite Kurulu'nun oluşturulması ve "Misyona Farklılaşması Odaklı İhtisallaşma"dır.

18 Ekim 2016 tarihinde, 2016-2017 Yükseköğretim Akademik Yılı Açılış Töreninde;

- Bingöl Üniversitesi; tarım ve havza bazlı kalkınma alanında,
- Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi; hayvancılık alanında,
- Düzce Üniversitesi; sağlık ve çevre alanında,
- Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi; tarım ve jeotermal alanında,
- Uşak Üniversitesi; tekstil, dericilik ve seramik alanında pilot yükseköğretim kurumları olduğu açıklanmıştır.

Kalkınma planlarında; «Nüfusun eğitim düzeyi yükselmekle birlikte OECD ve AB ortalamalarına göre düşük kalmaya devam etmiştir. Ortaöğretimin zorunlu eğitim kapsamına alınması ve yükseköğretime erişimde sağlanan gelişmeler sonucunda nüfusun eğitim düzeyinin artması öngörülmektedir. Diğer yandan, eğitim sistemi, işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmış ve eğitilmiş genç bireylerin işsizlik oranlarında sağlanan düşüş sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir.» denilmiştir.

TÜİK İşgücü İstatistikleri, Nisan 2017 İşsizlik oranı %10,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı 2017 yılı Nisan döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 463 bin kişi artarak 3 milyon 287 bin kişi oldu. İşsizlik oranı ise 1,2 puanlık artış ile %10,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde; tarım dışı işsizlik oranı 1,4 puanlık artış ile %12,4 olarak tahmin edildi. Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı 3,8 puanlık artış ile %19,8 olurken, 15-64 yaş grubunda bu oran 1,2 puanlık artış ile %10,7 olarak gerçekleşti.

İstihdam oranı %47,2 olmuştur.

Kalkınma planlarında; «Eğitime erişim başta olmak üzere kaydedilen iyileşmelere rağmen, eğitim kalitesinin yükseltilmesi, bölgeler ve okul türleri arasındaki başarı düzeyi farklılıklarının azaltılması ihtiyacı önemini korumaktadır. Bu kapsamda öğrenme ortamlarının niteliğinin eşitlik ve hakkaniyet çerçevesinde artırılması, öğretmen yetiştirme ve geliştirme sisteminin yeterlilikleri esas alan bir şekilde yeniden yapılandırılması, kariyer gelişim ve performans değerlendirme sisteminin oluşturulması, izleme ve değerlendirme faaliyetlerinde etkinlik sağlanması, akademik personelin nicelik ve niteliğinin artırılması, bilgi ve iletişim teknolojilerinin müfredata entegrasyonunun sağlanması, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve eğitim ile istihdam ilişkisinin güçlendirilmesine yönelik mekanizmaların etkinliğinin artırılması ihtiyacı devam etmektedir.» denilmiştir.

Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından 2016 yılında 176 mesleki ve teknik ortaöğretim okul/kurumunda öz değerlendirme çalışmalarına devam edilmiştir. 2016 Kasım ayında Mesleki ve Teknik Eğitime bağlı tüm okulların öz değerlendirme web portalına veri girişleri yapılarak tanımlamaları yapılmış ve 2017 Haziran ayında tüm ülkeye yaygınlaştırılmıştır.

2017-2018 Eğitim ve öğretim yılında uygulanmak üzere «Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Okul ve Kurumları Performans Değerlendirme Formu» uygulama konulmuştur.

Kalkınma planlarında; «Düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, demokratik değerleri ve milli kültürü özümsemiş, paylaşıma ve iletişime açık, sanat ve estetik duyguları güçlü, özgüven ve sorumluluk duygusu ile girişimcilik ve yenilikçilik özelliklerine sahip, bilim ve teknoloji kullanımına ve üretimine yatkın, bilgi toplumunun gerektirdiği temel bilgi ve becerilerle donanmış, üretken ve mutlu bireylerin yetişmesi eğitim sisteminin temel amacıdır.» denilmiştir.

MEB bünyesinde eğitim öğretim alanlarında özgün uygulamaların, projelerin ödüllendirilmesi amaçlanmaktadır. **Eğitim Öğretimde Yenilikçilik Ödülleri** yenilikçi uygulamaların eğitim sistemine kazandırılması için teşvik niteliğindedir. **Eğitim Öğretimde Yenilikçilik Ödülleri başvurusu** ile öğretmenler, yöneticiler, çalışanlar kendilerine özgü eğitime katkı sağlayacak konularda yaptıkları çalışmalarla başvuruda bulunabilmektedir. kategoriler;

- Öğretim Yöntem ve Teknikleri
- Bilimsel ve Teknolojik Faaliyetler
- Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi
- Eğitim Öğretime Erişim ve Yönlendirme
- Olumlu Tutum ve Davranışların Geliştirilmesi, konuları yer almaktadır.

MEB «Değerler Eğitimi Yönergesi» çıkarılmıştır.

Kalkınma planlarında; «Toplumun ve ekonominin ihtiyaçlarına duyarlı, paydaşlarıyla etkileşim içerisinde olan, ürettiği bilgiyi ürüne, teknolojiye ve hizmete dönüştüren, akademik, idari ve mali açıdan özerk üniversite modeli çerçevesinde küresel ölçekte rekabetçi bir yükseköğretim sistemine ulaşılması hedeflenmektedir.» denilmiştir.

Londra merkezli yükseköğretim derecelendirme kuruluğu Times Higher Education (THE), bu yıl dördüncüsünü hazırladığı ‘BRICS ve Yükselen Ekonomilerde En İyi Üniversiteler Sıralaması 2017’yi açıklamıştır. 77 ülkeden en iyi 1000 üniversiteyi endüstri bağlantıları, öğretim kalitesi, araştırma etkisi ve uluslararası görünüm gibi kriterlere göre sıraladı. Türk üniversitelerinde 2015’ten beri devam eden sıra kaybı bu yılki listeye de yansdı. Koç Üniversitesi gerilese de 301-350 ile Türkiye’de ilk sırayı alırken, Sabancı 351-400 ve Bilkent 401-500 sıra bandına geriledi. THE uzmanlarına göre, düşüşün devam etmesinin nedeni, ‘Türkiye’de son yıllarda ortaya çıkan akademik özgürlük endişeleri’. Bu gelişmelerin akademik performansı etkilediği ve dünya çapında etkili bilim insanlarını Türkiye’ye çekmenin zorlaştığı da vurgulandı.

Kalkınma planlarında; «Eğitim sisteminde, bireylerin kişilik ve kabiliyetlerini geliştiren, hayat boyu öğrenme yaklaşımı çerçevesinde işgücü piyasasıyla uyumunu güçlendiren, fırsat eşitliğine dayalı, kalite odaklı dönüşüm sürdürülecektir.» denilmiştir.

2014-2018 yıllarını kapsayan Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi doğrultusunda, 986 halk eğitimi merkezi, 17 olgunlaşma enstitüsü, 10 turizm eğitim merkezi ve 340 mesleki eğitim merkezde 60 milyon vatandaş toplam 3.054 programla hayata ve mesleğe hazırlamaya devam edilmektedir. Kurslar e-Yaygın sistemi ile takip edilerek sertifikalandırılmaktadır.

Bu çerçevede 2015-2016 Eğitim Öğretim yılında toplam 6 milyon 550 bin vatandaş çeşitli meslek dallarında eğitim verilmiş ve Hayat Boyu Öğrenme sürecine dahil edilmiştir.

Ayrıca daha önce eğitim imkânı bulamayan toplamda 4 milyon 525 bin öğrenciye; açıköğretim orta okulu, açıköğretim lisesi, mesleki açıköğretim lisesi ve mesleki açıköğretim imam hatip lisesi ile eğitim imkanı sağlanmıştır.

Öte yandan ülkemizde geçici koruma altındaki Suriyelilerin eğitim ve diğer alanlarda desteklenmesi amacıyla Avrupa Birliği tarafından geliştirilen bir mali yönetim mekanizması olan “Türkiye’deki Sığınmacılar (Suriyeliler) için Mali İmkân” (Facility for Refugees in Turkey-FRiT) kapsamında “Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonlarının Desteklenmesi” projesi ile Türkiye’deki Suriyeli öğrencilerin acil eğitim ihtiyaçlarına yönelik 300 milyon € mali destek sağlanmıştır.

Kalkınma planlarında; «Okul türlerinin azaltıldığı, programlar arası esnek geçişlerin olduğu, öğrencilerin ruhsal ve fiziksel gelişimleri ile becerilerini artırmaya yönelik sportif, sanatsal ve kültürel aktivitelerin daha fazla yer aldığı, bilgi ve iletişim teknolojilerine entegre olmuş bir müfredatın bulunduğu, sınav odaklı olmayan, bireysel farklılıkları gözeten bir dönüşüm programı uygulanacaktır.» denilmiştir.

Öğretim programlarını güncelleme çalışmaları Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının koordinasyonunda (18 Temmuz 2017); Millî Eğitim Kalite Çerçevesi”nde temel yeterliklere sahip bireylerin yetiştirilmesi yanında, öğretim programlarının bilgi teknolojileri destekli öğretime uygun hale getirilmesi, eğitsel e-İçeriklerin genişletilmesi ve daha da geliştirilmesi çalışmaları devam etmektedir.

Yeni müfredat öncelikle, öğrencilerimiz yaşayacağı çağın gerektirdiği bilginin yanında ve daha da önemlisi beceri, yeterlilik ve değerleri kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda **176 dersin programını** yenilenmiştir. değerlendirme çalışmaları devam etmektedir. Yenilenen müfredatlar ilk olarak 2017-2018 eğitim öğretim yılında 1, 5 ve 9.sınıflarda uygulamaya konulacaktır. Tüm sınıflarda ve tüm derslerde yeni müfredat ile eğitim öğretim süreci devam edilecektir.

Sınıfları esas aldığımızda Müfredat yenileme çalışmalarında 15 Temmuz sürecine de yer verilmiştir.

Kalkınma planlarında; «Öğrencilerin sosyal, zihinsel, duygusal ve fiziksel gelişimine katkı sağlayan okul öncesi eğitim, imkânları kısıtlı hane ve bölgelerin erişimini destekleyecek şekilde yaygınlaştırılacaktır.» denilmiştir.

MEB, 2017-2018 Eğitim ve öğretim yılından itibaren 4-5 yaş grubunda yüzde 70 okullaşma hedefini yakalamak için harekete geçmiştir. İl ve ilçe Milli Eğitim

Müdürlükleri sosyo-ekonomik duruma göre belirli okullarda ücretsiz anaokulları ve anasınıfları belirlenmiştir. Tüm çocukların en az 1 yıl, okul öncesi eğitim almış olarak ilkokula başlamaları sağlanacaktır. Öncelikle bir sonraki yıl zorunlu eğitime başlayacak 54-65 aylık çocuklar okul öncesi eğitim kurumlarına kaydedilmektedir.

Bu kapsamda okul tarafından beslenme ve benzeri hizmet verilmemesi durumunda veliden ücret talep edilmemekte, talep edilmesi durumunda ise ücret, velilerin çocuklarını okula göndermelerine engel teşkil edecek düzeyde olmayacaktır. Ücret alınmayan dezavantajlı yerleşim yeri ve okullara yardımcı personel istihdamı konusunda ayrıcalık gösterilecektir. Bu okulların kırtasiye, temizlik, eğitim araç gereci zamanında karşılanacaktır.

Kalkınma planlarında; «İlk ve orta öğretimde başta engelliler ve kız çocukları olmak üzere tüm çocukların okula erişimi sağlanacak, sınıf tekrarı ve okul terki azaltılacaktır.» denilmiştir.

“Ortaöğretimde Sınıf Tekrarı, Okul Terk Sebepleri ile Örgün Eğitim Dışında Kalan Çocukların Eğitim ve Çalışma Durumları ile İhtiyaçlarının Belirlenmesi” konulu araştırma MEB tarafından UNICEF’in teknik ve finansman desteği ile 2012 yılında başlatılmıştır.

2016 Yılı verilerine göre: İlkokul, ortaokul ve liselerde özürlü ve özürsüz okula gelmeme (devamsızlık) oranları azımsanmayacak boyutlardadır. Özellikle her kademenin son yılı ilkokul 4, ortaokul 8 ve liselerin 12.Sınıflarında okula gelmeme daha yaygındır. Bakanlık raporlarında 21 gün ve üzeri ile 41 gün ve üzeri olarak izlenen devamsızlık rakamları toplam öğrenci oranının %15,70’ine ulaşmış durumdadır.

• Devamsızlık İlkokul ve ortaokullarda yoğunluğu Güneydoğu, Ortadoğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşanmaktadır. Liselerde devamsızlık yoğunluğu ise Batı Marmara, Ege ve Batı Anadolu Bölgelerinde yaşanmaktadır. Sayısal durumla ilgili veriler için ilgili mevzuattan, e-okul, Eurostat, OECD ve Dünya Bankası veri tabanlarından yararlanılmıştır

Kalkınma planlarında; «Özel eğitime gereksinim duyan engellilerin ve özel yetenekli bireylerin, bütünleştirme eğitimi doğrultusunda, uygun ortamlarda eğitimlerinin sağlanması amacıyla beşeri ve fiziki altyapı güçlendirilecektir.» denilmiştir.

2017 eğitim-öğretim yılında BİLSEM ve bu merkezlere öğrenci seçim süreci hakkında Tüm Türkiye’de 104 bin 1,2 ve 3.sınıf öğretmenlerine bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Acces Point alt yapısı oluşturulmuştur. FATİH Projesi kapsamında okullarımızda sürece dâhil edilmiştir.

Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin toplumsal uyum becerilerini geliştirmek ve mesleki yeterlilikler kazandırmak amacıyla; özel eğitim okullarının ders çizelgelerinde güncelleme çalışmaları yapılmış, hafif düzey zihinsel engelliler için özel eğitim mesleki eğitim merkezlerinde uygulanması düşünülen 3 meslek alanına yönelik modüler mesleki eğitim programlarının geliştirilmesi çalışmaları bitirilmiş olup 2016-2017 eğitim öğretim yılı itibariyle 3 alan (büro yönetimi- giyim- bilişim)

uygulamaya konulmuştur. Görme engelli öğrencilerimiz için özel eğitim mesleki eğitim merkezlerinde uygulanması düşünülen 2 meslek alanına (el sanatları, yiyecek içecek hizmetleri) yönelik modüler mesleki eğitim programlarının geliştirilmesi çalışmaları tamamlanmış olup 2016-2017 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulmuştur.

11-14 Ekim 2016 tarihlerinde Antalya da "Özel Eğitim Uygulamaları Çalıştayı, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile gerçekleştirilen iş birliği sonucu özel yetenekli bireylere "İnovasyon ve Yazılım kampı" gerçekleştirilmiştir.

Kalkınma planlarında; «Yabancı dil eğitimine erken yaşlarda başlanacak, bireylerin en az bir yabancı dili iyi derecede öğrenmesini sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır.» denilmiştir.

Öğrencilerimizin İngilizce öğrenmelerinde dil bilgisi ağırlıklı öğretim değil, etkin dinleme ve konuşma becerilerini de geliştirilmesini sağlamak amacıyla 2007-2008 eğitim ve öğretim yılından itibaren ilköğretim 4-8'inci sınıflarda uygulanan DynEd İngilizce Dil Eğitimi Sistemi, sadece ilköğretim kurumlarında değil, 2015-2016 eğitim ve öğretim yılından itibaren ortaöğretim 9-12'inci sınıf öğrencileri tarafından da kullanılmaya başlanmıştır.

Türkiye genelinde 621 okul ve yaklaşık 110 bin 5. sınıf öğrencisi bu yıl ilk kez hazırlık okuyacak. Ortaokul ve imam hatip ortaokullarının 5. sınıflarında eğitim gören öğrenciler, hazırlanan yeni müfredatla karşılaştı. Müfredatta ünite sayısı artırılan İngilizce öğretimi kapsamında, Türkçe eğitim de verilecek.

Yabancı dil (İngilizce) dersinin içeriği öğrencilerin iletişimsel dil becerilerini geliştirecek nitelikte hazırlandı ve dilbilgisi öğretimi üzerine kurgulandı. Programın sonunda öğrencilerin yabancı dil düzeylerinin 'A1' seviyesinden 'B1' seviyesine ulaştırılması hedefleniyor.

Kalkınma planlarında; «Ortaöğretim ve yükseköğretime geçiş sistemi, öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini dikkate alan etkin rehberlik ve yönlendirme hizmetleri desteğiyle, süreç odaklı bir değerlendirme yapısına kavuşturulacaktır.» denilmiştir.

MEB ve Yükseköğretim Kurulu YÖK, üniversiteye geçiş için yeni sınav modeli üzerinde çalışıyor. İki kurumun üzerinde çalıştığı sistemde lise diploma notuyla önlisans programlarına geçiş var. Lisans Yerleştirme Sınavları (LYS) puanları ise yüksek puanlı üniversiteler ile bölümlere giriş için kullanılması düşünüyor.

MEB Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, TEOG sistemi kapsamında 8. sınıf öğrencilerine yönelik düzenlenecek birinci ve ikinci dönem ortak sınavlarında 2017-2018 eğitim öğretim yılında açık uçlu soru sormak için çalışmalara başladı. Uygulamayla öğrencilerin yeni müfredat süreci ile uyumlu bir biçimde analitik düşünebilmeleri, olay ve konular arasında ilişki kurabilmeleri ve ifade yeteneklerini güçlendirmeleri hedefleniyor

Kalkınma planlarında; «Kalabalık ve birleştirilmiş sınıf ile ikili eğitim uygulamaları azaltılacak, öğrenci pansiyonları yaygınlaştırılacaktır.» denilmiştir.

Bir önceki yıla göre %15,2 artışla, 7 milyar 237 milyon TL olarak öngörül-
müş olan Bakanlığımızın 2017 yılı yatırım ödeneği de aynı hedefler doğrultusunda,
özellikle ikili eğitimin yapıldığı, yoğun göç alan şehirlerimize öncelik verilmek
suretiyle derslik yapımında kullanılacağını Bakan İsmet YILMAZ; Beşeri serma-
yemizin geliştirilmesi yanında, fiziki sermayemizin de geliştirilmesi çok büyük
önem arz etmektedir. Bütün okullarımızda tam gün eğitim öğretime geçebilmek ve
dolayısıyla ikili öğretime son verme hedefi doğrultusunda, yoğun bir şekilde de-
vam edegelen derslik yapımı çalışmaları kararlılıkla sürdürüyor.

Kalkınma planlarında; «Eğitimde alternatif finansman modelleri geliştiri-
lecek, özel sektörün eğitim kurumu açması, özel kesim ve meslek örgütlerinin mes-
leki eğitim sürecine idari ve mali yönden aktif katılımı özendirilecektir.» denilmiştir.

Özel sektörün, dinamik yatırım ve işletme kabiliyetinin eğitim sistemine
katkısını artırmak için teşvik düzenlemeleri yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi,
2012-2013 eğitim ve öğretim yılında başlayan “Öğrenci Eğitim Öğretim Desteği”
uygulamasıdır. Uygulama farklı okul türlerini de kapsayacak şekilde her eğitim
öğretim yılında geliştirilerek ve çeşitlendirilerek devam etmektedir.

Söz konusu uygulama devlet okullarındaki ikili eğitim yükünün ve derslik
başına düşen öğrenci sayısının azaltılmasına önemli derecede katkı sağlamaktadır.

2016-2017 eğitim ve öğretim yılında, yeni katılan 75 bin öğrenci ile birlikte
toplam 316 bin 199 öğrencinin eğitim öğretim desteğinden faydalanması planlan-
mıştır.

Kalkınma planlarında; «Ulusal Yeterlilik Çerçevesi oluşturularak eğitim
ve öğretim programları ulusal meslek standartlarına göre güncellenecek, önceki
öğrenmelerin tanınmasını içeren, öğrenci hareketliliğini destekleyen ulusal ve ulus-
lararası geçerliliğe sahip diploma ve sertifikasyon sistemi geliştirilecektir.» denil-
miştir.

Avrupa Birliği düzeyinde bir eğitim programına girmek isteyen veya iş ara-
yan Avrupa Birliği ülkeleri vatandaşlarının, sahip oldukları niteliklerini ve yeterli-
liklerini daha iyi göstermelerine yardımcı olmak amacıyla genel ya da mesleki ve
teknik eğitim sonunda alınan belgelerin yetkinlik ve yeterliliklerinde şeffaflığını
artırmak, söz konusu belgelerin farklı ülkelerde daha açık ve kolay şekilde anlaşılır
olmasını sağlamak ve böylece kişilerin istihdam edilebilirliklerini artırmak maksadıyla
AB ülkelerinde Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından beş EUROPASS
dokümanı kabul edilmiştir.

EUROPASS sertifika eki resmi bir belge yerine geçmeyip diplomaya açıklık
getiren ve diplomayla geçerli olan bir belgedir. Bakanlığımıza bağlı mesleki ve
teknik ortaöğretim okullarında uygulanan 60 alan 223 dalda Europass Sertifika
ekleri hazırlanmış ve öğrenimini başarı ile tamamlayan her öğrencimize diploması
ile birlikte EUROPASS sertifika eki düzenlenmeye başlanmıştır.

Hayat Boyu Öğrenmeye Katılım Oranı EUROSTAT tarafından yıllık olarak
yayımlanmakta olup 2016 yılında katılım oranı % 5.8 olarak açıklanmıştır.

Kalkınma planlarında; «Yükseköğretim Kurulu, standart belirleme, planlama ve koordinasyondan sorumlu olacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır.» denilmiştir.

Yükseköğretim sistemimdeki son 10 yılda yaşanan bu büyüme sürecinin bundan sonraki aşaması keyfiyet itibarıyla, nitelik ve kalite bakımından da büyümedir. Bu kapsamda 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen yeni ve yenilikçi girişimlerimizin bir kısmı şu şekildedir:

- Rasyonel kontenjan planlaması
- Temel bilimlere olan ilginin artırılmasına yönelik özel planlamalar ve destekler (bu planlamalar başarılı sonuç vermiştir)
- Yüksek lisans ve doktora kriterlerinin yenilenmesi
- Doçentlik Yönetmeliği ve kriterlerinin güncellenmesi
- Tıp, hukuk, mühendislik ve mimarlık taban puan uygulaması
- Üniversiteye geçiş için gerekli taban puanının yükseltilmesi, yabancı dille eğitim-öğretim yönetmeliğinin güncellenmesi
- Denklik sürecimizde iyileştirmeler, diploma denklik sürecimiz ile birlikte diploma tanınma süreçlerinin tanımlanması
- Mevlana değişim programımızın yeniden yapılandırılması
- Proje tabanlı uluslararası değişim programı
- Yönlendirilmiş Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP)'nin hayata geçirilmesi
- Şeffaflaşma (YÖK Akademik, YÖK Atlas, rektör beyanları, askıya çıkarma)
- Üniversitelere yetki devri (bütünleme sınavları vd. konularda)
- Ülkemiz için stratejik önem taşıdığını düşündüğümüz ziraat, orman ve su ürünleri alanlarına olan ilginin artırılması ve özendirilmesine yönelik burs programı

Kalkınma planlarında; «Yükseköğretimde kalite güvencesi sistemi oluşturulacaktır.» denilmiştir.

Kalite Kurulu ile ilgili olarak; yükseköğretim kurumlarımızda eğitim-öğretim, araştırma faaliyetleri ile idarî hizmetlerinin iç ve dış kalite güvencesi, akreditasyon süreçleri ve bağımsız dış değerlendirme kurumlarının yetkilendirilmesi süreçlerini ve bu kapsamda tanımlanan görev, yetki ve sorumluluklara ilişkin esasların düzenlendiği Yükseköğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliği'miz 23 Temmuz 2015 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu Yönetmelik kapsamında, çıktı süreçlerinin kontrolü ve bu süreçlerin yönetimi esas alınmış, YÖK'ün bir birimi, dairesi olarak değil YÖK ile ilişkili, ama ona bağımlı olmayan; ilgili paydaşların üye olarak yer aldığı Yükseköğretim Kalite Kurulu oluşturulmuş ve kısa bir süre içinde yapılanma sürecini tamamlayarak faaliyetlerine başlamıştır. Bu Kurul'un biri "Kurumsal Değerlendirme" diğeri "Program Akreditasyonu" olmak üzere dış değerlendirme odaklı iki ana misyonu koordine etmesi beklenmektedir.

Kalkınma planlarında; «Yükseköğretim kurumlarının sanayi ile işbirliği içerisinde teknoloji üretimine önem veren, çıktı odaklı bir yapıya dönüştürülmesi teşvik edilecek ve girişimci faaliyetler ile gelir kaynakları çeşitlendirilecektir.» denilmiştir.

21. yüzyılda yükseköğretim kurumları salt fikir piyasası olmaktan çıkmış, aynı zamanda öğrenciler, öğreticiler, kaynak ve saygınlık alanlarında rekabet eden ekonomik bir piyasa görünümüne bürünmüştür. Söz konusu piyasa, çoğu kez geleneksel ve akademik kültürle çatışan bir yönetim ve girişim kültürü oluşturarak, yükseköğretim kurumlarını daha rekabetçi ve sanayi kesimi ile daha bütünleşik kılmaktadır (Günay, 2007).

Cheng (2001), küreselleşmenin yanı sıra yerelleşme ve bireyselleşmenin de gerekli olduğunu ileri sürerek, yükseköğretim reformlarının değerlendirilmesinde “Üçlü Süreç” (“Triplization Process”) geliştirmiştir. Küreselleşmenin yükseköğretime yönelik çıkarımları, eğitim-öğretim ve araştırma konusunda dünyanın farklı bölgelerinden en iyi entelektüel kaynakların, destek ve girişimlerin bir araya getirilmesi ve küresel kalkınmaya uygun eğitimin gerçekleştirilmesidir. Yerelleşmenin yükseköğretime yönelik çıkarımları ise eğitim-öğretim ve araştırma konusunda yerel ortaklıklar ve işbirliğinin tesisi ile eğitimin yerel kalkınmanın gereklerine uygun şekilde maksimize edilmesidir.

Kalkınma planlarında; « Ortaöğretim ve yükseköğretime hazırlık dershanelerinin özel okullara dönüştürülmesine yönelik teşvikler sağlanacaktır. » denilmiştir.

Ortaöğretim ve yüksek okula hazırlık dershanelerinin özel okullara dönüştürülebilmesi ancak sınav sisteminin kalkmasıyla gerçekleştirilebilecektir. Ancak bu çalışmanın gerçekleştirilebilmesinin zor olacağı düşünülmektedir.

Kalkınma planlarında; «Milli Eğitim Bakanlığı merkez teşkilatında hizmet esasına dayalı bir yapılanmaya gidilecek, kurumsal kapasite güçlendirilecek, taşra teşkilatlarına ve eğitim kurumlarına yetki ve sorumluluk devredilmesi sağlanacaktır. » denilmiştir.

MEB Merkez teşkilâtı, e-devlet uygulamaları projesiyle hizmet esasına dayalı bir yapılanmaya gitmiş kurumsal kapasite güçlendirilmiştir. Taşra teşkilatlarına ve eğitim kurumlarına devredilen yetki ve sorumluluklar ile bu birimlerden gelen bilgiler e- Devlet uygulamaları ile merkez teşkilâtına yönlendirilmiştir.

Kalkınma planlarında; «Yükseköğretim Kurulu, standart belirleme, koordinasyon ve planlamadan sorumlu olacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır. Yükseköğretim kurumlarının, şeffaflık, hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda idari ve mali özerkliğe sahip olmaları ve yerel özelliklere uygun şekilde uzmanlaşmaları sağlanarak, sistemin rekabetçi bir yapıya kavuşması desteklenecektir. » denilmiştir.

Anayasamızın 131. maddesi gereğince üniversiteler üstü bir kurum olarak kurulan ve çok geniş yetkileri olan YÖK’ün , yönetim anlayışının baştan aşağı yenilenmesi gerektiği hükûmet tarafından ortaya konulmuş, yine bu konuda rapor hazırlayan TÜSİAD tarafından dile getirilmiştir:“.... yeni kurulacak üst kurullarda

(YÖK ve ÜAK) güvenilirlik ve verimlilik ön plânda düşünülmesi; iki kurulun görev ve yetki alanları kesin hatlarla ayrılmalıdır (YÖK, idari ve mali konular; ÜAK, akademik konular). Üniversitelerin üst kurullar nezdindeki bağımsızlığı artırılmalı ve böylece, yasal sınırlar ve ortak ölçütler çerçevesinde farklı ve özgün üniversite modellerinin birbirlerini tamamladığı ve birbiriyle rekabet ettiği yeni bir yükseköğretim sisteminin oluşmasına olanak sağlanmalıdır(TÜSİAD Raporu, TY/348/2003 Yükseköğretimin Yeniden Yapılandırılması : Temel İlkeler)”

Kalkınma planlarında; «Kaliteli eğitim imkanlarının yaygınlaştırılması amacıyla eğitim kurumlarında kalite güvence sistemi kurulacak, kalite standartları belirlenerek yaygınlaştırılacak, eğitim kurumlarının yetkileri ve kurumsal kapasiteleri artırılacak, performans ölçümüne dayalı bir model geliştirilecektir.» denilmiştir.

MEB Personel Genel Müdürlüğü, Yönetimi Değerlendirme Ve Geliştirme Dairesi Başkanlığınca çalışmaları başlatılmış olan TKY uygulamaları eğitim kurumlarında kalite güvence sisteminin oluşturmasına yön vermiştir. Kalite standartları belirlenerek yaygınlaştırılması amacıyla ödül sistemi kurulmuş olup okullar arası yarışmalarla özendirilmiş olup yaygınlaştırılması sağlanmıştır. Bu sistem ile kurumların yetkileri ve kapasiteleri kısmen artırılmıştır. Uygulanabilirliği mümkündür. Ancak fazla kırtasiyecilik içermektedir.

5.a) SONUÇLAR

1. 9. Kalkınma Planı'nda ise 738 madde başlığı vardır, 20 madde başlığı eğitim öğretimle ilgilidir. 10. Kalkınma Planı'nda ise 1025 madde başlığı vardır, 29 madde başlığı eğitim öğretimle ilgilidir. Her iki planda toplam olarak 49 madde başlığı eğitim öğretimle ilgilidir.

2. Kalkınma planlarında; ARGE, çalışmalarının hızlandırılması,
3. Bilim ve teknolojinin etkin kullanılması,
4. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi,
5. Okuma yazma oranını artırmak,
6. Okul öncesi eğitimi geliştirmek,
7. Ana baba eğitimini geliştirmek,
8. Okul terklerinin azaltılması,

9. Mahalli idare ve gönüllü kuruluşların eğitime katkısını artırmak,
10. Ortaöğretimde yatay ve dikey geçişleri esnetmek,
11. Sınıf mevcutlarını azaltmak,
12. Öğretim üyesi yetiştirmek,
13. Burs ve kredi finansmanının sağlanması,
14. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması için maddi durumu iyi olmayan öğrencilerinin desteklenmesi,

15. Eğitimin sınav odaklı yapıdan kurtarılarak yeteneklerine göre öğrencilerin üst öğrenime yönlendirilmesi,

16. Üniversiteli öğrenci sayısı çoğaltılması,

17. Eğitimde yenilikçiliğe ve rekabetçiliğe önem verilmesi,
 18. Okul türlerinin azaltılması,
 19. Yabancı dil eğitimine erken yaşta başlatılması,
 20. İkili eğitim uygulamalarının azaltılması,
 21. Ulusal yeterlilik standartlarının güncellenmesi ve Avrupa Birliği normlarına uyum sağlanması,
 22. Yükseköğretim ile Sanayi iş birliğinin sağlanması,
 23. Dershanelerinin özel okullara dönüştürülmesi,
 24. Taşra teşkilatlarına yetki ve sorumlulukların devredilmesi,
- HEDEFLENMİŞTİR.**

5 b) ÖNERİLER

1. Öğretmenlere 3600 Ek Gösterge Verilmelidir.
2. Sınıflardaki öğrenci sayıları azaltılmalıdır.
3. Öğrenciler yeteneklerine göre bir üst öğrenime yönlendirilmelidir. Meslek liselerine bu anlamda yetenekli ve istekli öğrenciler yerleştirilmelidir.
4. Lise Son Sınıflarda Devamsızlık Kaldırılmalıdır.
5. Eğitimde projelere daha fazla kaynak ayrılmalıdır.
6. Eğitimde personele daha fazla kaynak ayrılmalıdır.
7. Liselerde kredili sisteme geçilmelidir.
8. Okul Yöneticilerinin İş Yükü Yeterli Memur, Sayman, Güvenlik, Sağlık Ve Destek Personeli Verilerek Azaltılmalıdır.
9. Ders saatleri 30 dakika Olmalıdır.
10. Her okulda spor salonu olmalıdır.
11. Her okula kitap sayısına bakılmaksızın kütüphane memuru verilmelidir.
12. Öğretmen ve öğrenci kıyafetinde belli bir standart olmalıdır.
13. Mahalli idareler eğitime katkıları artırılmalıdır.
14. Sosyal, sportif ve kültürel etkinlikler için okullara bütçe ayrılmalıdır.
15. Okullarda öğretmen, öğrenci ve tüm çalışanlara düşük ücretli yemek verilmelidir.
16. Okulda tüm zümrelere oda verilmelidir. Bunun için okullarda yeterli bina olmalıdır.

KAYNAKÇA

Altbach, P.G., Reisberg, L. & Rumbley, L.E. (2009). Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. UNESCO 2009 World Conference on Higher Education, France.
Ankara Üniversitesi Bilim İnsanı Yetiştirme Projesi Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı Uygulama Yönergesi.

Cheng, Y.C. (2001). Paradigm Shift in Higher Education: Globalization, Localization, and Individualization. Ford Foundation Conference on Innovations in African Higher Education, Nairobi, Kenya.

Clark, B. (2001). The Entrepreneurial University: New Foundations for Collegiality, Autonomy, and Achievement, Higher Education Management, Journal of the Programme on Institutional Management in Higher Education, 13(2), 9 - 24.

Genelge - 2005/18, Dokuzuncu Kalkınma Plânı Konulu T.C. Başbakanlık, 5.07. 2005 Tarih ve 25866 Sayılı Resmi Gazete.

Gültan, Seçkin, Toplumsal Açından Bilgi ve İletişim Çağı, (<http://66.102.9.104/search?q=cache:5ZxA24fWB0QJ:inet-tr.org.tr/inetconf9/bildir/61.doc+bilgi+%C3%A7a%C4%9F%C4%B1&hl=tr&ct=clnk&cd=2&gl=t>)

Günay, D. (2007). Yirmibirinci Yüzyılda Üniversite, Değişim Çağında Yüksek Öğretim Global Trendler-Paradigmatal Yönelimler, (Ed: Coşkun Can Aktan), Yaşar Üniversitesi, İzmir: Birleşik Matbaacılık.

http://digm.meb.gov.tr/belge/BM_SofyaKonfrns.htm

<http://orgm.meb.gov.tr/>

<http://www.acev.org/7cokgec/index.asp>

http://www.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/biyep_yonerge.doc

<http://www.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/BP/Yontem.htm>

<http://www.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/BP/Yontem.htm>

http://www.kabataslilar.org/dergi/sayi6_recep_memis.htm

<http://www.metoddergisidersanesi.com/cgi-bin/index.pl>

<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/yuksekyok.pdf>

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf (01.10.2017)

MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü,

MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı 2015 Yılı Bütçe Sunuş Konuşması TBMM Genel Kurulu

Rinne, R. (2009). The Changing Faces of Higher Education and Inclusion and Exclusion: Nordic Tunes. SANORD 2nd International Conference Inclusion and Exclusion in Higher Education, Rhodes University, Grahamstown, South Africa. Retrieved from <http://www.sanord.uwc.ac.za>.

TBMM Karar, Dokuzuncu Kalkınma Plânı (2007–2013), 01.07.2006 Tarih ve 2621 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete.

Türk Millî Eğitiminin Amaçları,

<http://orgm.meb.gov.tr/OzelEgitimProgramlar>

KİTAP İNCELEME/BOOK REVIEW/РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ:

**“YILDIZ’IN TÜRKÜSÜ” ROMANINDA HALK BİLİMİ
UNSURLARI**

**FOLKLORE ELEMENTS IN THE NOVEL
“YILDIZ’S FOLK SONG”**

**ФОЛЬКОЛОГИЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ В РОМАНЕ
«ТУРКИ ЫЛДЫЗ»**

Prof. Dr. Eyüp AKMAN*

ÖZ

2025 yılında Mehmet Emin Hacıköylü tarafından yayınlanan Yıldız’ın Türküsü romanı post modern özellikler taşıyan bir romandır. Olay her ne kadar İstanbul’da geçse de biz roman boyunca Erzurum, Amasya, Urfa ve Tillo hakkında bilgiler ediniriz. Bir aşk romanı hüviyetindeki bu romanda yazar; halk bilimi öğelerini, özellikle türküleri ve onların hikayelerini, aşık edebiyatı unsurlarını, efsaneleri, mitolojiyi eserinde başarılı bir metinlerarasılık yöntemiyle kullanmıştır. Bu halk bilimi öğeleri zaman zaman doğrudan alıntı şeklinde olduğu gibi gönderme yapmak suretiyle de romanda işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yıldız’ın Türküsü, halk bilimi, türküler.

ABSTRACT

The novel *Yıldız’s Folk Song*, published in 2025 by Mehmet Emin Hacıköylü, is a work that carries postmodern characteristics. Although the events take place in Istanbul, throughout the novel we gain information about Erzurum, Amasya, Urfa, and Tillo. In this novel, which has the nature of a love story, the author successfully employs elements of folklore—especially folk songs and their stories, components of minstrel (aşık) literature, legends, and mythology—through an intertextual method. These folkloric elements are sometimes presented as direct quotations and at other times incorporated through various references within the novel.

Key Words: Yıldız’s Folk Song, folklore, folk songs

* Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi. Kastamonu/TÜRKİYE
(eakman@kastamonu.edu.tr)

Bu roman 2025 yılı Ocak ayında Panama yayınlarından çıkmıştır. Yazarı Mehmet Emin Hacıköylü'dür. Roman 20 bölümden oluşmaktadır ve 214 sayfadır. Romanın tahliline geçmeden önce özetini vermek yerinde olacaktır. Fakat bazı romanları özetlemek oldukça zordur. Çünkü onlarda belli bir olay sırası yoktur, sürekli geriye dönüşler vardır. Tıpkı Oğuz Atay'ın "Tutunamayanlar" romanında olduğu gibi. Yıldız'ın Türküsü romanı da bu tür romanlardandır.

Roman kahramanı Merih, İstanbul'da avukattır. Aslen Erzurumludur. Çocukluğu Erzurum'da geçmiştir. Merih'in dedesi Harun, Erzurum'da bir pastane işletmektedir. Pastanenin adı "Marifet Pastanesi"dir. Merih, dedesiyle beraber boş zamanlarında burada çalışmıştır. Harun, sıradan bir insan değildir. Musiki ile ilgilenen, bağlama çalan biridir. Defineciliğe de merakı vardır. Merih, hayata dair pek çok şeyi dedesinden öğrenmiş, dedesinin öğütlerini hafızasına kazımıştır.

Merih bir gün bir rüya görür. Boğaz kenarında gezerken boğazın ortasında bir platform olduğunu fark eder. Platformun içinde Tanrı ve Tanrıçalar (Hermes, Poseidon, Apollon, Pegasus, Hebe, Kharitler, Eros, Anteros, Erato) vardır. Poseidon Merih'e, Zeus'un tahtı Olympos'un yıkıldığını, çoğu kişinin Hera ile birlikte kaçtığını, Zeus'un, babası Kranos'un lanetine uğradığını, Atlas'ın da buna destek olduğunu ve oradan fırtınadan olan gemilerine binip buraya, boğaza yerleşmeye geldiklerini söyler. Fakat boğazın tanrıçasını bulamadıklarını, krallıklarının yarım kaldığını, bu tanrıçayı Merih'in bulabileceğini söyler. Ayrıca Merih'i Eros'un okuyla aşık eder. Bu tanrıçanın ağacının erguvan, kuşunun güvercin olduğunu da belirtir.

Bir gün Merih, Ataşehir'in sokaklarında dolaşırken “Mihri Türkü Atölyesi” yazan bir levha görür. Bu levhanın altında da “Marifet Pastanesi” yazmaktadır. İçeriye girer ve içeride Aşık Veysel'in “Güzelliğin On Para Etmez” türküsü çalmaktadır. Aklına dedesinin pastanesi gelir ve şaşırır. Masada bağlama kursu açılacağına dair bir broşür bulur ve onu okur. Kursa katılmaya karar verir. Orada kurs hocası Yıldız'a aşık olur. Yıldız, Siirt Tilloludur. Merih, yüreğine okların saplandığını hisseder, sanki rüya devam etmektedir. Merih ile Yıldız'ın aşkları gittikçe artarak kurs boyunca devam eder. Müzik atölyesinde Yıldız'dan başka Nuran ve Gökçe adında iki kadın vardır. İkisi de müzik öğretmenidir. Atölyenin idari işlerini Nuran yürütür. Ayrıca bu atölyede Gökçe, “Marifetname Konuşmaları” adı altında belli günlerde İbrahim Hakkı'nın kitabını da tefsir etmektedir.

Kursun bitmesine yakın Merih, dedesinin evinin yıkım işleriyle uğraşmak üzere Erzurum'a gider. Orada halasından dedesinin nasıl öldüğünü öğrenir ve dedesinin bazı sırlara sahip olduğunu fark eder. Fakat bu sırları halası da bilmemektedir. Merih'e halası bir not defteri verir. Defterin içinde, dedesiyle beraber içinde beş arkadaşın (Harun, Rıfat, İsmet, İbrahim, Mahir) yer aldığı Şanlıurfa'da çekilmiş bir fotoğraf vardır. Dedesinin sırrını çözmek üzere fotoğrafta yer alan Rıfat'ı bulmak için evvela Amasya'ya gider. Orada Rıfat, bu beş kişinin asker arkadaşı olduklarını, bağlama çaldıklarını ve definciliğe ilgi duyduklarını söyler. Harun'un, buldukları bir gömüyü devlete teslim ederek kendilerine ihanet ettiğini belirtir. Merih'in kafasındaki sorular tam cevaplanmamıştır. Fotoğraftaki diğer kişi İsmet'tir. İsmet, Gökçe'nin babasıdır. İsmet de Merih'e tatmin edici cevaplar vermez. Merih, daha sonra fotoğraftaki diğer kişi olan İbrahim'in memleketi Şanlı Urfa'ya gider. İbrahim'in yeğeni Murat ile görüşür. Murat, Nuran'ın yeğenidir. Murat, Merih'in derdine kısmen ilaç olur. Ona dedesi ile dört arkadaşının define aradıklarını bu yüzden sık sık buluştuklarını anlatır. Beş arkadaşın Urfa'da buluştukları bir gün, Mahir'in memleketi Tillo'dan bir telefon gelmiş, Mahir, Harun ve İbrahim acilen Tillo'ya gitmişler. Orada bir çatışma olmuş, Mahir ve İbrahim öldürülmüştür. Merih, dedesinin sırrını kısmen öğrenmiştir Murat'tan. Murat ona gizemin geride kalan kısmını başkasının anlatacağını söyler. O kişi de Yıldız'dır. Merih, Yıldız ile buluşmak üzere İstanbul'a döner. Yıldız, ona sırrın tamamını anlatır. Olaya sebep olan Mihri, Yıldız'ın halasıdır. Bu bakımdan yaşananları çok iyi bilmektedir Yıldız. Tillo'da çatışmaya sebep olan kişi, Mahir'in kız kardeşi Mihri'dir. Mihri, sevmediği bir adamla evlendirilmiştir. Sürekli baskı altındadır. Bir gün evi terk eder ve kardeşi Mahir'e sığınır. Mihri'nin bu eski ailesi, Mahir ve arkadaşları yokken onların güvercin kafeslerini yakar. Bu olay üzerine üç arkadaş Urfa'dan Tillo'ya gitmiştir. Yolda giderken bunlar bir plan yapar. Plana göre, bir gömüde buldukları Hepat heykelini Mihri'nin kocasının evine koyacaklar sonra da evi ihbar edecekler. İhbarı yapıyorlar fakat planları istedikleri gibi gitmiyor. Durumu öğrenmek için ihbar edilen evin yanına giden İbrahim ve Mahir orada görülünce evden kendilerine ateş ediliyor. Çıkan çatışmada İbrahim ve Mahir ölüyor. Harun, Mihri'nin evinde kalmıştır. Harun apar topar onları oradan kaçırıyor ve İstanbul'a

getiriyor. Onlara yardımcı oluyor. Bu arada Harun, Mihri'ye aşık oluyor. Yıldız, olayı anlattıktan sonra Merih'e halasının sandığını gösterir. Bu sandıkta Harun'un Mihri'ye gönderdiği 19 mektup vardır. Fakat bu mektuplar açılmamış, okunmamıştır. Yıldız, Merih'e okumak isterse açabileceğini söyler. Merih de yıllarca dedesinin bu sırrını gizlediğini, kendilerinin de bilmelerinin doğru olmadığını belirtir. Beraber giderek mektupları şöminede yakarlar.

Merih, Yıldız için bir türkü yazmak ve bestelemek istemektedir. Ona bu konuda Tanrı Poseidon yardımcı olacaktır. İlham perileri Müzler, bağlama çalan Rıfat ve İsmet'e rüyalarında ilham vererek bir türkü yazdırır ve besteletirler. Bu türkü, Yıldız'ın Türküsü'dür.

Merih ile Yıldız Erzurum'a, Merih'in dedesi Harun'un mezarının başına giderler. Daha sonra Yıldız'ın Türküsü'nü dinlemek için oradan ayrılırlar.

Son bölüm olan yirminci bölümde yüz yıl ileriye gidilmiştir. Çengelköy sahilinde genç bir kız ile sırtında bağlama taşıyan bir genç adam oturmuş Mihri Türkü Atölyesi hakkında konuşmaktadırlar. Genç kadın, Nuran hanımın torunudur. Erkek arkadaşına, Merih ile Yıldız'ın ve Harun ile Mihri'nin hikayelerini anlatır. Merih ile Yıldız bir kasabada bir kayalık üzerinde buluşmuşlar. Yanlarında iki bağlama ustası da varmış. Bunlar gece sabaha kadar bir türkü söylemişler. Bu türkü Yıldız'ın Türküsü'ymüş. Sabah olunca bağlama ustalarının cansız bedenleriyle karşılaşmışlar. Yıldız ile Merih ise güvercin olup uçmuş. Bu iki güvercin o gün bugündür Yıldız'ın Türküsü'nü aramaktaymış. Nerde bağlama sesi duysalar oraya gelirler, aradıkları türkü olup olmadığına bakarlar. Genç kadın erkek arkadaşına, gerçekte bu aşkın ve hikayenin Harun ile Mihri'nin olduğunu, Harun'un misal aleminde bu hikayeyi yaşadığını, sonra yazdığını, bir örneğini de mektuplarla Mihri'ye gönderdiğini, kendinde kalan mektupları da yaktığını anlatır.

ROMANIN İNCELENMESİ

A-Vak'a: Romanda asıl anlatılan, Yıldız ile Merih'in tanışmaları ve birbirlerine aşık olmalarıdır. Olay İstanbul'da geçer. Altı aylık bu tanışma ve görüşme esnasında Merih, dedesinin 1986 yılında yaşadığı bir olayı çözmek için Anadolu'ya yolculuklar yapar. Bu seyahatlerde geçmişe dönük bilgiler elde eder ve dedesinin sırrına vakıf olur. Olay, yukarıda özet kısmında ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

B-Zaman: Romanda zamanı, satır aralarında ve geriye dönüşler halinde buluyoruz. Merih müzik kursuna bir ocak ayında başlamış ve kurs hazirana kadar sürmüştür. Temmuz ayında Merih, dedesinin evinin yıkım kararı alınması üzerine Erzurum'a gider. Oradan Amasya ve Urfa'ya geçer. Bütün bunlar bir hafta içinde olur. Beş arkadaşın fotoğrafı 1984 yılında çekilmiş, arkadaşlarının ölüm olayı iki yıl sonra 1986 yılında gerçekleşmiştir. Merih Urfa'da Murat'a, dedesini görüp görmediğini sorar o da "yıllar sonra, 2013 yılında gördüğünü" söyler (s.138). Bu ifadeden Merih'in kursa gitmesi ve olayların peşine düşme tarihinin 2020'li yıllar olduğunu tahmin edebiliriz. Romanın son bölümünde yüz yıl ileriye gidilmiştir.

C-Mekan: Romanda asıl mekanı İstanbul oluşturur. Merih Ataşehir'de oturmaktadır. İşyeri Kadıköy'dedir. Müzik atölyesi de Ataşehir'dedir. Romanda

Boğaziçi'nden, Çengelköy'den, Kanlıca'dan, Suadiye'den bahisler vardır. Roman-da biz Merih ile beraber iki kez Erzurum'a, Amasya'ya ve Urfa'ya gideriz. Buralar hakkında bilgiler alırız.

D-Şahıs kadrosu: Merih, Merih'in dedesi Harun, Merih'in halası Sema; Harun'un Amasya'da bulunan arkadaşları Rıfat ve İsmet; İsmet'in eşi Ayşe ve kızları Gökçe; Harun'un Urfa'daki arkadaşı İbrahim'in yeğeni Murat, Murat'ın halası Nuran, İbrahim'in çırağı Bilal; Harun'un Tillo'daki arkadaşı Mahir'in kızı Mihri, Mahir'in torunu Yıldız, romanın ana karakterleridir. Bu kişiler hakkında yukarıda özet kısmında bilgiler verilmiştir.

E-Romanda Mitolojik Unsurlar: Romanın ikinci bölümünde Yunan mitolojisindeki Tanrı ve Tanrıçaları görürüz. Roman içinde (özellikle ikinci ve on yedinci bölümde) bunların bazılarının sadece adları geçerken bazıları hakkında da kısa bilgiler verilmiştir. Biz burada Tanrılar hakkında romanda yer almayan bilgileri de vereceğiz.

Kronos(Satürn): Zeus'un babasıdır. Hasat, bereket tanrısıdır. Sembölü bıçak, orak, tırpan.

Zeus(Jüpiter):Tanrılar tanrısıdır. Yağmur yağdırır, nimet verir, sembolü kartal ve meşe ağacıdır.

Hera: Zeus'un hem karısı hem kız kardeşidir. Evlenmenin, doğumun, ebeliğin koruyucusudur. Doğum tanrıçası **İlitiya** onun kızıdır. Sembölü inek ve tavus kuşudur. Kocası boğa, kuğu kuşu ve başka şekillere girerek onu aldatır.

Hermes: Babası Zeus, anası Atlas'ın kızı Maya'dır. Atik bir delikanlıdır. Ayağına giydiği sandalların topuklarında ve başındaki şapkada kanatlar vardır. Bir elinde sihirli değnek (kadüseos) bulunur. Bu değneğe iki yılan sarılıdır. Tanrıların en kurnazıdır, hırsızların piridir. Ticaretin tanrısıdır. Tanrıların habercisidir. Ölülerini alt dünyaya (Tartaros) götürür.

Poseidon(Neptün):Zeus'un kardeşidir. Denizlerin tanrısıdır. Huysuzdur. Karısı, Okyanus'un torunu Anfitrit'tir. İnsanlara at kullanmayı öğretmiş, depremlerin tanrısıdır. Denizde dalgaları sürdüğü gibi yeryüzünde de toprak dalgalarını yürütür.

Apollon: Zeus ile gece tanrısı Leto'dan doğar. Işık ve güneş tanrısıdır. Beyaz kanatlı dört at tarafından çekilen güneş arabasına biner. Hastalıkları iyi eder. İyi ok kullanır. Musiki ve güzel sanatlar perisinin kılavuzudur. **Altın lir** adında yedi telli bir çalgı çalar. Sembölü defne ağacı, yunus, karga, şahin, yılan, fare, yarı aslan yarı kartal olan griffon.

Artemis: Apollon'un kız kardeşidir. O da Leto'dan doğmuştur. Apollon güneş, bu da aydır. Gençlik ve doğumun tanrıçasıdır. Avcıdır. Yaban ve ücra yerlerin sahibidir. Sembölü selvi ağacı, vahşi hayvanlar ve geyiktir.

Afrodit(Venüs): Güzellik ve sevgi tanrıçasıdır. Neşelidir. Zeus ve Diyone'den doğmuştur. İki vasfı vardır: Hem temiz sevgilerin hem de fuhşun tanrıçasıdır. Demirci ve işçi tanrısı topal, çirkin **Hefestos**'un karısıdır. Kocasını Ares ile

aldadır. Esas sevgilisi **Adonis**'tir. Bu genç ilk baharda dirilir, son baharda ölür. Sembolü güvercin, kumru, gül.

Pegasus: Deniz tanrısı Poseidon ile yılan saçlı Gorgon Medusa'nın oğludur. Prenses Medusa, Poseidon tarafından baştan çıkarılınca at şeklini alır ve bu Pegasus doğar. Bu duruma kızan tanrıça Athena, onu canavara dönüştürür. Bu canavarın saçları yılan şeklindedir. Göz göze geldiği her şeyi taşa çevirir. Kanatlı at şeklinde olan Pegasus uzun yıllar Olimpos'ta Zeus'a hizmet etmiştir. Sanatçılara esin kaynağı olmuştur. Oldukça iyi niyetli ve yardımsever olan bu Pegasus'u Zeus, takım yıldızı haline getirmiş ve ölümsüz kılmıştır.

Hebe: Zeus ve Hera'nın kızıdır. Gençlik tanrıçasıdır. Olimpos'ta tanrılara içki sunmakla görevlendirilmiştir. Daha sonra Herakles ile evlenmiştir.

Kharitler: Güzellik tanrıçalarıdır. Üç güzeller olarak bilinirler. Adları Aglaie, Euphrosyne ve Thalia'dır. Zeus ile Okeanos kızı Eurynome'nin kızlarıdır. Çalgı çalarlar, oynarlar, ezgi söylerler.

Dionysos: Zeus ile ölümlü Semele'nin oğlu olarak doğmuştur. Şarap tanrıçasıdır. Dionysos (İki kere doğan) anlamındadır. Babaannesi Rhea sayesinde Hera'nın tuzaklarından kurtulmuştur.

Atlas: Tanrıların Olimpos'taki savaşında Gökubbeyi taşıma görevi ona verilmiştir. Titanomakhia iktidar savaşında Atlas, kardeşlerinden Menoitios ile birlikte Titanların safında yer almıştır. Karşı saftaki Zeus, amcaları yüz kollu devleri hapsoldükleri yer altından çıkarıp kendi yanında savaşa sokunca Titan'ları yendi ve Atlas dışında hepsini Tartaros'a gönderdi. Atlas'ı da omuzlarında Gökubbe'yi taşımakla cezalandırdı.

Ares (Mars):Savaş tanrısıdır. Zeus ve Hera'dan doğmuştur. Canidir.

Eros: Aşkın ve şehvetin tanrısıdır.

Anteros: Aşk tanrısı. Eros'un karşıtı olan varlıktır. Ares ile Afredit'in çocuğudur. Zıt sevgi anlamına da gelir.

Erato: 9 ilham perisinden (**Müzler**) biridir. Lirik ve aşk şiirlerinin ilham perisidir.

Themis: Adalet ve düzen tanrıçasıdır. Uranüs'ün kızıdır. Zeus'un karısıdır.

Phaeton(Faeton):Güneş tanrısı Helios'un oğludur.

Hephaistos(Hefestos): Ateş, demir ve sanatlar tanrısıdır. Zeus Atenayı getirince karısı Hera buna kızarak Zeus olmadan bu çocuğu doğurur. Bunun topal ve çirkin olduğunu görünce Olimpos'tan aşağıya atar. Demircidir, tanrıların saraylarını, eşyalarını, silahlarını yapar. Yanardağların altında yaşar.

Argos: Zeus ile Niobe'nin oğludur. Bir rivayete göre yüz gözlü, bir rivayete göre ikisi arkada ikisi önde olmak üzere dört gözlü bir devdir. Hera tarafından bekçi olarak görevlendirilmiştir. Hermes tarafından öldürülmüştür. Hera da Argos'un gözlerini tavus kuşunun tüylerine yerleştirmiştir.

Hepaht: Hititlerde güneş tanrıçası veya ana tanrıça olarak bilinir. Havva olarak da kabul edilir bazı toplumlarda. Şişmanlığıyla anılır. Fırtına tanrısı **Teşup**'un karısıdır.

Merih: Mars (Eski Türkçede Bakır Sokım, Merih), Güneş sisteminin Güneş'ten itibaren dördüncü gezegeni. Roma mitolojisindeki savaş tanrısı Mars'a ithafen adlandırılmıştır. Yüzeyindeki yaygın demir oksitten dolayı kızılımsı bir görünüme sahip olduğu için "Kızıl Gezegen" olarak da bilinmektedir. Burcu Koç (hanel), doğası ateş.

F-Romanda halk edebiyatı unsurları:

1-Türküler: Romanın adı “Yıldız’ın Türküsü”dür. Hal böyle olunca roman içinde pek çok türkü ve hikayesini buluyoruz. Bu türküler ve hikayeleri üzerinde “Mihri Türkü Atölyesi” adı verilen mekanda durulur. Odanın duvarlarında Aşık Veysel, Neşet Ertaş, Muzaffer Sarısözen, Mahzuni Şerif ve Musa Eroğlu’nun fotoğrafları vardır. Romanın ikinci bölümünde Aşık Veysel’in “Güzelliğin On Para Etmez” türküsünden söz edilir. Dördüncü bölümde Gesi Bağları, Kırmızı Gül Demet Demet; beşinci bölümde Tek Kapıdan Çıktım Yüzüm Peçeli; sekizinci bölümde Güvercin Uçuverdi türküleri ve hikayelerinden bahsedilir. Romanın yazarı türküler hakkında şunları söyler: “Her türkü öyküdür aynı zamanda, her türkünün acı veya tatlı bir hikayesi vardır. Türküler Anadolu’nun tarihini, insanımı, geçmişini, yaşadıklarını anlatır”. “Türküler gerçek hayat hikayelerinden çıkmıştır, hayatı yöneten de daha çok acılar, özlemlerdir maalesef” s.42-43.

2-Aşıklık geleneği: Romanda aşık adlarının anılmasından başka aşıklık geleneğinden ve bade içmeden de bahsedilir. Onuncu bölümde, günümüz aşıklarından Erzurumlu Aşık Reyhani ile yapılan bir röportajdan söz edilir. Bu konuşmada Reyhani, İbrahim Hakkı’nın oğulları hikayesini anlatmıştır. Şakir meyhaneden çıkmazken Zakir de camiden çıkmaz. Fakat kırklara karışan, Şakir olmuştur. On üçüncü bölümde Urfa’da bulunan Merih’in dedesinin arkadaşı İbrahim’in de badeli aşık olduğu söylenir. Hatta Bilal adında bir de çırağı vardır. Romanda adı geçen İsmet, uzun saçları, sürekli giydiği uzun üstlüğü, uzun boyu ve kuşlarla konuşmasıyla şamana benzetilir.

3-Efsaneler/Adak yerleri: Yedinci bölümde Merih’in Amasya’da bulunduğu günler anlatılır. Merih orada Ferhat ile Şirin hikayesini öğrenir. Dokuzuncu bölümde Amasya’nın Doğanstepe köyünde yer alan Mehmet Dede Tepesi olarak anılan yerde bulunan türbenin efsanesi anlatılır. Burası bir adak yeridir, yağmur duası burada yapılır. Her türlü ihtiyacı olanlar buraya gelip dua eder, adak adar, kurban keser. Dua sonrası olan çocuğa Mehmet adı verilmelidir. Aynı bölgede bir de “kutsal su” adı verilen bir yer vardır. Su, bir kayanın içinden akar. Suyun yanında kökü kayada olan bir de ağaç vardır. Bu ağaç her mevsim yeşildir. Burası da bir adak yeridir. On birinci bölümde Urfa’da Balıklıgöl efsanesini okuyoruz. Buna göre İbrahim Peygamber Nemrut tarafından ateşe atılmış, ateş suya, odunlar da balığa dönüşmüştür.

On üçüncü bölümde kehribarın mitolojik hikayesi anlatılmıştır. On beşinci bölümde yine Urfa anlatılır. Burada çiğköftenin bulunuş hikayesine yer verilmiştir.

4-Şekil/Don değiştirme/Güvercin donuna girme: Halk edebiyatı ürünlerimizde özellikle menkabe ve efsanelerde şekil değiştirme motifi yaygındır. Yeni

dönüşülen şekil taş, kuş veya başka bir hayvan olabilir. Bu romanda sık sık güvercinlerden söz edilir. Romanın sonunda Merih ve Yıldız'ın güvercine dönüştükleri anlatılmaktadır. Dede Korkut hikayelerinden Deli Dumrul hikayesinde Azrail, güvercin olup bacadan kaçır. Güvercin donuna girme motifini biz menakıpnamelerde de görüyoruz. Mesela Hacı Bektaş-ı Veli zaman zaman güvercin kılığına girebilmektedir. Halk oyunlarında da güvercin figürüne rastlanır. Erzurum kadın barlarında kadınların güvercin taklidi yaptığı bilinmektedir. Güvercin, masumiyeti, barışı sembolize eder.

5.Vav harfi: Romanda sık sık Arapça “vav” harfine, şeklinden dolayı manalar yüklendiğini görüyoruz. Tasavvufta vav harfi için, “Küldeki mutlak vech, her şeydeki mutlak zat. Ebced hesabıyla vavın değeri altı olduğundan bu durum Allah'ın her yönde bulunduğuna işaret eder. “V” nereye yönelirseniz yönelin Allah'ın yüzü oradadır” denilmektedir (Uludağ, 1999:560).Romanın birinci bölümünde yazar altı rakamı için şunları söyler: “İnsanoğlu bağımlı olduğu güneşe göre bir zaman matematiği kurmuştur kendine, her şey altı ve katlarıyla ölçülür, yirmi dört saat bir gün. On iki burçla on iki ay, altmış dakika ile altmış saniye ama sadece dünyada böyle. Oysa evrenin zamanı vav gibi” (s.6). Bu bilgilere biz, dünyanın altı günde yaratıldığını da ilave edebiliriz.

G- Romanda adı geçen eserler:

1-Marifetname: 1757 yılında Erzurumlu İbrahim hakkı tarafından yazılan bir kitaptır. Kitabın baş taraflarında Allah'ın varlığı, birliği anlatıldıktan sonra cisimler, madenler, bitkiler ve insan anlatılır. Sonra geometri, astronomi ve takvim üzerinde durulur. Romanda sık sık bu eserden söz edilir. Roman kahramanı Gökçe belli günlerde müzik atölyesinde Marifetname okumaları yapar. Konular, “Marifetname’de burçlar ve felekler ile günümüz astronomisi”, “Marifetname’de evrim düşüncesi”, “Marifetname’de besinlerin özellikleri” adlarını taşır.

2-Mihri Hatun Divanı: XV. yüzyılda Amasya’da yaşamış kadın şairlerdendir. Yazar onun bazı şiirlerini Divan’dan olduğu gibi iktibas etmiş ve açıklamıştır. Bu şiirler genelde aşk üzerine yazılmış olanlardır. Romanda şairin “Olasın” ve “döne döne” redifli şiirleri üzerinde durulmuştur.

H-Romanın tahlili: Her şeyden evvel post modern bir romanla karşı karşıya olduğumuzu belirtelim. “Postmodern, gelenekselin bir ters yüz edilmesi değil, yeneden kullanıma sokulmasıdır, bunu da genel olarak metinlerarasılık adı verilen yöntemle gerçekleştirir, onları devingen kılar”(Aktulum, 2013:124). Yazar bu romanda geleneği ve onun ürünlerini başarıyla kullanmıştır. Yukarıda ele aldığımız mitolojik motifler, türküler, efsaneler, edebî eserler romanda yerli yerinde, ustaca kullanılmıştır. Bir eserin başarısını; yazarın, ister karakterini isterse de alıntılacağı veya anlatacağı olayı eserine nasıl yerleştirdiği belirler. Eğer yazar bu işlemleri yerli yerinde yapamazsa karakterler ve alıntılar havada kalır, sırtır. Bu romanın en önemli başarılarından biri, yazarın metinlerarası aktarımlarını başarıyla, yerli yerinde kullanmasıdır. Dünya klasiklerinde de bunu görüyoruz. Mesela romanın başında bir vesileyle bir karakterin adı geçer. Daha sonra okuyucu, o karakteri un-

tur. Fakat bir zaman gelir ve aynı karakter yine karşımıza çıkar ve görevini tamamlar.

Hakim bakış açısıyla yazılan bu roman bir sentez romanıdır. Yazar batı mitolojisiyle, Hitit mitolojisini bir arada çok güzel anlatmıştır. Yine romanda İstanbul ile Anadolu hep beraber anlatılmış, olaylar birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Ana vak'a (Merih ile Yıldız'ın aşkı) İstanbul'da gerçekleşirken işin içine Anadolu şehirleri katılmış ve bir sentez oluşturulmuştur. Romanda anlatılan aşk da bir sentez meydana getirmiştir. Harun ile Mihri'nin aşkıyla Merih ile Yıldız'ın aşkı, birbirinin içine girmiş, birbiri içinde erimiş, tek aşk haline gelmiştir. Zaman konusunda da bir sentez var romanda. Geçmiş ile gelecek bir araya getirilerek iyi bir sentez ortaya çıkarılmıştır.

Türk edebiyatında başarılı psikolojik tahliller, Peyami Safa'nın 9. Hariciye Koğuşu adlı romanıyla ortaya çıkmıştır. Bundan önceki romanlarda da insan psikolojisi vardır fakat Peyami Safa kadar başarılı anlatılmamıştır. Başarılı psikolojik ve ruhsal tahliller Ahmet Hamdi Tanpınar ile zirveye ulaşmıştır. Yıldız'ın Türküsü romanında da biz başarılı psikolojik ve ruhsal tahlilleri buluyoruz. Özellikle aşkın anlatıldığı kısımlarda sanki Tanpınar'ı okuyor gibi hissediyoruz kendimizi. Merih'in ruh hali, yalnızlığı, dedesine olan özlemi, aşk içindeki çırpınışları romanda ustaca anlatılmıştır. Merih'i Huzur romanındaki Mümtaz'a benzetmek mümkün olabilir mi bilemiyorum? Fakat Yıldız, bilgisiyle, kültürüyle, kendine olan güveni ve ferasetiyle Huzur romanının kahramanı Nuran'a benzemektedir. Merih'in zaman zaman hayal ve rüya alemine dalması, kendinden geçmesi, yine Tanpınar'ın "Abdullah Efendinin Rüyalari" hikayesini hatırlatmaktadır.

Romana astral/gök ile ilgili unsurlar hakimdir. Romanın kadın kahramanının adı Yıldız'dır. Erkek kahramanın adı olan Merih, bir gezegenin Mars'ın adıdır. Roman kahramanı olan Nuran'ın adı "Nur", ışıkla ilgilidir. Yine diğer kahramanın adı Gökçe'dir. Yıldız'ın halasının adı Mihri'dir. Mihr, güneş anlamına gelir. Romanda sık geçen felekler, burçlar hep gök yüzüyle alakalıdır. Yine mitolojik Tanrı ve Tanrıçalar da bu gruba dahil edilebilir.

Romanda yazar, bazı bölümlerin (1, 3, 5, 7, 9, 11,13) başına epigraf diyebileceğimiz metinler yerleştirmiştir. Bu metinler içerisinde zaman anlayışına, varlık felsefesine, yaratılışa, yaşamaya, zaman-mekan ilişkisi ve ömre ait edebî bir dil ile ifade edilen aforizma tarzı cümleler yer alır. Bu ifadeler romana bir teşni katmış, yazarın bilgi birikimini, düşünce zenginliğini ortaya koymuştur.

Romana zenginlik katan diğer bir unsur da özellikle on dördüncü bölümde yer alan şiirsel ifadelerdir. Roman kahramanı Merih, Yıldız için bir türkü yazmak ister ve türkünün sözlerini, içeriğini zihninde canlandırır. İşte zihninden geçen o sözler şiirsel bir dille çok güzel ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, bir aşk romanı olmasına rağmen bu romanın asıl vermek istediği mesaj, hayatta tesadüf diye bir şeyin olmadığını, yaşanan, başa gelen olayların bir sebebinin olduğunu göstermektir. Yazar bu gerçeği çok güzel ifade etmiştir:

“Hayatta tesadüf diye bir şey yoktur. Zaman düz çizgi değildir, çünkü öyle olsaydı kesişmeler ve karşılaşmalar olmazdı” (s.184).

Romanın 11. sayfasında yazar, “Bazı insanların kaderi birbirine o kadar bağlıdır ki yakın da olsalar, uzak da olsalar günün birinde birleşir” diyor. Gerçekten de roman boyunca karakterlerin kaderlerinin birbirlerine nasıl bağlı olduğunu görüyor, hayretler içinde kalıyoruz.

Yıldız’ın Türküsü adlı romanın, Türkiye’de son zamanlarda yazılan en iyi romanlardan biri olduğunu düşünüyor ve bu romanın okuyucuya pek çok şey katacağına inanıyorum. Yazarın, 2024 yılında yayınladığı “Ceviz Yaprakları” isimli romanının da aşkı ve sosyal hadiseleri çok güzel anlatan bir eser olduğunu burada belirtmek isterim.

KAYNAKLAR

- Aktulum, Kubilay(2013).*Folklor ve Metinlerarasılık*, Çizgi Yayınevi, Konya
- Erhat, Azra(2021). *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Hacıköylü, Mehmet Emin(2024).*Ceviz Yaprakları*, Panama Yayınları, Ankara
- Halikarnas Balıkcısı(1955), *Anadolu Tanrıları*, Yedi Tepe Yayınları, İstanbul
- Uludağ, Süleyman(1999). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul

ANILAR/ ВОСПОМИНАНИЯ/ MEMORIES:

**KÜLTÜR, TURİZM VE TANITMA BAKANLIKLARININ
BİRLEŞTİRİLMESİ (1981-2003) ÜZERİNE
BAZI TESPİTLER, ANILAR**

**SOME OBSERVATIONS AND MEMORIES ON THE MERGER OF
THE MINISTRIES OF CULTURE, TOURISM, AND PROMOTION
(1981–2003)**

**НЕКОТОРЫЕ ВЫВОДЫ И ВОСПОМИНАНИЯ ОБ
ОБЪЕДИНЕНИИ МИНИСТЕРСТВ КУЛЬТУРЫ, ТУРИЗМА И
ИНФОРМАЦИИ (1981–2003 ГГ.)**

Nail TAN*

ÖZ

Dünyada seyahat çok eski, tarihî, kültürel, ekonomik yönleri bulunan bir olaydır. Turizm adıyla çok önemli hâle gelmesi ise II. Dünya Savaşı'ndan sonradır denilebilir.

Türkiye'de, dünya devletleri ile birlikte turizmin gelişmesine ihtiyaç duyulup 1957 yılında Turizm ve Enformasyon /Tanıtma Bakanlığı kurulmuştur. Kültür görevleri ise kuruluşundan itibaren MV/MEB bünyesindeki birimlerce yürütülmüş, hatta bir ara (1935-1941) Bakanlığın adı Kültür Bakanlığı olmuştur. Bakanlığın Kültür Müsteşarlığı bölümü, 12 Mart 1971 askerî müdahalesinden sonra Kültür Bakanlığı adını almıştır.

İki Bakanlığın ortak görev alanı; tarihî doku; yaşayan kültürel mirastır denilebilir. Biri araştırıp korumaya çalışırken, diğeri tanıtma, yaşatma ve gelir elde etmeye önem vermektedir. Görev karmaşasına son vermek amacıyla 1981 yılı sonunda iki Bakanlık birleştirilmiş, 1989-2003 yılları arasındaki ayrılığın ardından tekrar birleşme gerçekleşmiştir. Birleşme dönemlerinde turizmde çok önemli

* Kültür ve Turizm Bakanlığı E HAGEM Genel Müdürü. Ankara/TÜRKİYE
ORCID ID 0000-0001-7267-14181
(hayrettinivgin@gmail.com)

gelişmeler yaşanmıştır. Turistik kültürel donatım terimiyle ifade edilen ortak hizmet alanı birleşme dönemlerinde çok iyi kullanılmıştır.

MEB/KB/KTB’de halk kültürü/folklor biriminde 1970-1984, 1997-1998 yılları arasında üst düzey görev yaparken birleşme öncesi ve sonrasını tam anlamıyla yaşadık. Olumlu ve olumsuz pek çok olay yaşadık. Bu yazıda bir bölümünü anlatıp deneyimlerimizi yeni nesillere aktaracağız. Birleşme hâlen sürüyor, turizmde rekorlar kırılıyor.

Anahtar Kelimeler: Kültür, turizm, Kültür Bakanlığı, Turizm ve Tanıtım Bakanlığı, turistik kültürel donatım.

ABSTRACT

Travel has been a significant activity throughout history, with cultural, historical, and economic dimensions. Tourism, as a recognized field, became particularly important after World War II.

In Turkey, alongside other countries, there was a growing need to develop tourism, leading to the establishment of the **Ministry of Tourism and Information/Promotion** in 1957. Cultural affairs, on the other hand, were managed by units within the **Parliament/Ministry of National Education (MV/MEB)**; at one point (1935–1941), the ministry was even named the **Ministry of Culture**. The **Undersecretariat for Culture** later became the Ministry of Culture after the military intervention on March 12, 1971.

The shared domain of the two ministries was the **historical texture and living cultural heritage**. While one focused on research and preservation, the other emphasized promotion, preservation through public engagement, and revenue generation. To resolve overlapping responsibilities, the two ministries were merged at the end of 1981. Following a separation between 1989 and 2003, they were merged again. During these merger periods, significant developments occurred in tourism, and the concept of “**touristic cultural infrastructure**” became a key framework for joint activities.

The author personally experienced these changes while holding senior positions in the **Folk Culture/Folklore Unit** of MEB/KB/KTB between 1970–1984 and 1997–1998, witnessing the periods before and after the mergers firsthand. Both positive and negative events were encountered, some of which are shared in this article to pass on experiences to younger generations. The merger continues today, with record achievements in tourism.

Key Words: Culture, tourism, Ministry of Culture, Ministry of Tourism and Promotion, touristic cultural infrastructure.

Giriş

Önce beni Kültür ve Turizm Bakanlığında üst düzey görev (Daire Başk.,Gen. Müd. Yrd., Genel Müdür) yapmaya hazırlayan ortamdan biraz söz etmeliyiz.

Kastamonu Araç ilçesinin Kavacık köyünde 1941 yılında doğdum. Köylü, çiftçi çocuğuyum, Diğer yandan; yetim, bir şehit oğlu olan ancak bu gerçek 2016 yılında ortaya çıkan babam Remzi Tan Jandarma Çavuşlarına tanınan bir hakla polisliğe (Gaziantep, Tokat, Konya, Ankara, Kastamonu'da görev yaptı.) atandı (1937). Böylece köyden yarı yarıya koptuk. Ardından, Göl Köy Enstitüsünde, 1953 yılında, ilkokuldan sonra öğretmen olmak için öğretime başladım.

Kastamonulu bir çiftçi çocuğu olmak; 18 yaşına kadar (7-18) köye her yaz gidip tarlamızı ekip biçmemiz dolayısıyla oradaki toprağa, üretime bağlılığımız; arkasından Göl Köy Enstitüsündeki dört aylık da olsa yaşadığım üretime dayalı eğitim, benim hayatımın önemli odak noktası oldu. Beni, kültürel turistik olaylardan koparmayan dahası onlarla bağlarımı daha da güçlendiren ana sebep de budur.

Bu sürecin sonunda, bir köy öğretmeni olarak bir yıl Kastamonu'nun bir orman içi köyünde (Kavak) öğretmenlik görevinde bulundum. İlk çevre incelemelerimi de o köyde yaptım (1959-1960). Köylüyle iç içe yaşadım. O bir yıl çok önemliydi. İlgim, buradan dolayı arttı. Daha sonra, Bursa Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümünü bitirdim (1962). Edebiyatın içerisinde de halk edebiyatı denen bir bölüm vardır ve tamamen halk kültürü ve halk edebiyatını inceler.

Cumhuriyet döneminde Türkçe, edebiyat ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin bir görevi de Türkiye'nin kültürel değerlerini araştırmak, yazıya geçirmek, bunları değerlendirmek olmuştur. Yani Cumhuriyet; öğretmenlere, farkında olmadan ikinci bir görev daha yüklemiştir. Onlar da derlediklerini Halkevleri dergilerinde, diğer dergilerde yazmış; kitaplar yayımlamışlardır. Ben de ağabeylerimin izinde yürüyerek, orta dereceli okul öğretmeni olduktan sonra, boş zamanlarımda kültürel araştırmalara önem verdim; makaleler yazdım, kitaplar yazdım. Bursa Eğitim Enstitüsünde daha öğrenciyken, 1961 yılının Nisan ayında ilk yazım (şiir) İstanbul'da bir dergide çıktı. Ardından da benim folklorla, halk kültürüyle ilgili yazılarımın yayımı başlıyor.

1962 yılında edebiyat grubu öğretmeni olarak okulu birincilikle bitirdiğim için bir kura çektim. Kurada, Van Alpaslan İlköğretmen Okulu çıktı...Van'da üç yıl öğretmenlik yaptım (1962-1965). O dönemde, ilk yaz boyunca memleketime gitmedim, çevredeki illeri, köyleri gezdim, Halkın yaşayışı, kültürel konularını da derlemeler yapıp yazılar hazırladım (*TFA* 1965 gibi).. Van'dan sonra da Kastamonu Kız İlköğretmen Okuluna geldim. Üç yıl da Kastamonu Kız İlköğretmen Okulunda görev yapmak nasip oldu (1965-1968). Orada da kültürel çalışmalarımızı sürdürdük.

60'lı yıllarda Millî Eğitim Bakanlığında edebiyat grubu öğretmeni-yim(1962-1970). Öğretmen yokluğunda, bize iki yıllık bir eğitimle “Türkçe, Edebiyat, Sosyal Bilgiler, Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi, Türkiye Cumhuriyeti

Tarihi, Çocuk Edebiyatı, Kompozisyon” gibi dersleri okutma yetkisi verdiler...Şimdi ise, bu saydığım dalların her birinin ayrı bölümleri, ayrı öğretmenleri var. Biz, Cumhuriyet'in üçüncü nesli de bayağı yük taşıdık... Yokluk karşısında mücadele verdik. Köy enstitüleriydi, İlköğretmen okullarıydı, eğitim enstitüleriydi, yüksek öğretmen okullarıydı.. İyi yetişmemiz için çeşit çeşit tedbirler almıştı.

Öğretmenliğimiz sırasındaki başarılı çalışmalarımız, MEB *İlköğretim* dergisinde yayımladığım yazı ve diğer yazılarım dolayısıyla aldığım takdirnameler, ödüller 1970 yılında, Millî Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatındaki Millî Folklor Enstitüsü Müdür Yardımcılığı görevine atanmama sebep oldu. O dönem Millî Folklor Enstitüsü Millî Eğitim Bakanlığına bağlıydı. Kültür Bakanlığı ayrılığı 1971'de oldu. Millî Folklor Enstitüsünün kuruluş görevleri arasında Türkiye'nin halk kültürü değerlerini derlemek, araştırmak, tasnif etmek, yaşatmak, bunlardan faydalanmayı sağlamak gibi bir devlet görevi vardı. 1971'de Millî Eğitim Bakanlığının Kültür Müsteşarlığı bölümü; tiyatro, opera , bale , güzel sanatlar, müzecilik, kütüphanecilik bölümleri hepimiz Kültür Bakanlığına bağlandık. Ayrı bakanlık olduk. ” İlk Bakanımız Prof. Dr. Talât Sait Halman'dı. ABD'den getirilmişti.

1. Kültür Bakanlığında üst düzey görev alışı

1971'de Kültür Bakanlığı kurulunca 1972 sonbaharında, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü/TODAİE giriş sınavlarına başvurduğum. O zamanın en önemli idarecilik okulu orasıydı ve memurlara, çalışırken de eğitimlerini sürdürme şansı tanınıyordu. Bu eğitim için bir yıl süreyle daireden maaşlı izinli olarak ayrıldım. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsünde, master derecesinde, “kamu yönetimi uzmanı” diploması verilen tezli bir eğitim aldım. Aynen şu anki üniversitelerdeki master tezleri gibi de tez yazarak, 1973'ün Haziranında birincilikle mezun oldum. Bunu da övünerek söylüyorum. Çünkü, bu okulun giriş sınavına tam 24 bin kişi girmişti; ama bu 24 bin kişiden sadece 180'ini mülakata çağırılmışlardı. Eğitim için seçilen öğrenci sayısı ise 90 kişi idi. 24 binden 180'e, 180'den de 90'a düşeceksin... Bunu belirtmek zorundayım; o zamanlar Amme İdaresi Enstitüsünde çok önemli bir giriş sınavı yapılırdı. Sınavda bize Türkiye'nin dış politikası ile ilgili 10 sayfalık bir makale verdiler. 1,5 saat de süre... Bu sürede verilen makaleyi okumamızı ve 500 kelimelik bir özet çıkarmamızı istediler. Okuyup özetlemeye göre, okuduğunu anlamaya göre yapılan bir sınav bu. Eleme için ne güzel düşünülmüş. Türkiye'de insanlarımızın çok önemli bir sorunu da okuduğunu anlamamasıdır... Okuduğunu ya anlayamıyor ya da başka türlü anlıyor. İşte bu sınavları geçip, TODAİE Sınavı'nı kazandığım gibi, bir de birincilikle bitirince, o diploma dolayısıyla beni hem bakan, hem müsteşar onayıyla başkan tayin ettiler. Başkanlığına atandığım daire Millî Folklor Araştırma Dairesi... Yani, Amme İdaresi Enstitüsünden mezun olduğum 1973'te; hem çalıştığım Millî Folklor Enstitüsü, Daire Başkanlığı olarak büyüdü hem de benim başkan olarak konumum değişti. 32 yaşındaydım Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığına

getirildiğimde (Res. 1-2). O dönemde Türkiye'de görülmüş değil o yaşta birinin başkan oluşu. Çok az yüksek yönetici kadrosu vardı.

O güvenden sonra, ben bütün araştırma ekipmanlarını satın aldım daireye. İmkânlar yağmaya başladı ve orası da büyüdü. Kısa sürede Türkiye'nin her tarafına, bütün illere araştırma ekipleri yollamaya başladım. Türkiye'de, ayağımın değmediği, gitmediğim dört veya beş il vardır. Ben de zaman zaman araştırmacılarla beraber giderdim. Yani makamımda oturup, ben başkanım demedim. Amme idaresi/ kamu yönetimi eğitimi aldığım için çok farklı bir idarecilik yürüttüm. Dikkat çekici bir idareciydim. Onun için de başarılı oldum.

Kastamonu Araç'ın bir köyünden çık gel sen Ankara'da kurtlar sofrasında yer edin; hem de genç yaşta... Dört beş memur kadar çalışmak zorundaydım kendimi kabul ettirmek için. Eğitim eksikliğimi gidermek için, başka eğitimler de aldım. Mesela 1983'te Millî Güvenlik Akademisini bitirdim. Yine yaklaşık bir yıl maaşlı izinli...Her Bakanlıktan ancak bir yöneticiye şans veriliyordu. İstanbul'da, Harp Akademileri Komutanlığında bu Millî Güvenlik Akademisi. Derslerimizin yaklaşık yarısı da, kurmay subaylarla ortaktı. Onlarla beraber gördüğüm o eğitimde, devletin idaresi hakkında geniş bilgiyle donandık. Mesela, diyelim ki bir savaş oldu... Savaşta, kültürel varlıklarımızdan öncelikle hangilerini koruyacaksınız, nasıl koruyacaksınız, nereye götüreceksiniz, ne yapacaksınız? Biz kültür insanları, bunlarla uğraştık; hatta orada da tez hazırladık. Sonra üniversitedeki fark derslerini verip, üniversite mezunu da oldum, Anadolu Ü AÖF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden (1991). Bu da benim konumumda olanlar için gerekli idi.

Bu sırada, görev içerisinde tecrübe de geldi. Gezmeler de eğitimime tecrübe kazandırdı; dünya tecrübesini kazandırdı. Dünyada turizm nasıl yapılıyor, kültürel değerler nasıl korunuyor? Bunları bizzat yerinde gördüm. Ne mutlu ki, 38 ülkeye gitmek nasip oldu; bazılarına belki 5-10 defa gittim. Yanlış anlaşılmasın, birçok ülkeye bildiri sunmak için davet edildim. Gördüğüm tecrübeyi de Türkiye'ye aktarmaya çalıştım. Çünkü, gezerek görerek edinilen tecrübe, bir okula devam etmek kadar önemlidir. Oysa bir kısım insanlar gidiyor yiyor, içiyor dönüyor. Ben öyle değildim. Her gidişim bir rapora dönüşüyordu ayrıca. Şimdi Kültür, Turizm ve Tanıtma Bakanlıklarının birleştirilmesi olayını ele alabiliriz.

2. Kültür, Turizm ve Tanıtma Bakanlıklarının birleştirilmesi

1971'de Millî Eğitim Bakanlığından ayrılan Kültür Bakanlığında; Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığında, 1980 yılına kadar yaklaşık altı yıl başkanlık yaptım. Sonra 12 Eylül 1980 Darbesi oldu. Darbe'den sonra Kültür Bakanlığına Cihad Baban getirildi. 1981 yılının 30 Kasımında Kültür Turizm ve Tanıtma Bakanlıkları birleştirildi. Ben ayrı olduğu dönemde yaşadığım sıkıntıları biliyorum. Birleştikten sonra ne oldu? Onu da...

Türkiye'de, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı 1957 yılında kurulmuştu. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, 1971'de ise bu Bakanlık vardı, bir de bizim Kültür Bakanlığı...

Benim başkanlığını yürüttüğüm Kültür Bakanlığı MİFAD'a, ayda ortalama 8-10 yazı gelirdi, Turizm ve Tanıtma Bakanlığından... Mesela Belçika ile imzalanan turizm anlaşması gereğince bir "Ahşap El Sanatları Sergisi" açılacak... *Malzeme derlenip, toplanıp, tanıtıcı bilgileriyle beraber Bakanlığımıza gönderilmesi* diye gelen yazıda, oraya hazırlık yapmamız istenir... Onlar da, bizim hazırladıklarımızı yurt dışında götürecek ve anlaşmanın gereği sergileyecekler... Yani biz çalışıp sergiyi hazırlıyoruz ama onlar hazırladıklarımızı Avrupa'ya götürüyorlar. Biz de asıl işi yapıyoruz. Bir süre sonra bu yazılar ve talepler o kadar çoğaldı ki...Devlet görevi tabii, ne yapacaksınız? Yapacaksınız.

Peki biz nasıl çalışıyoruz bu işlerin hazırlığı için? Burası da önemli... Çünkü müzelerden Bakanlar Kurulu kararı olmadan eser gönderemezsiniz, yasak! Kültür Bakanlığı müzelerden eser gönderemeyince bu defa elinde koleksiyonu olan, özel koleksiyon sahiplerini, koleksiyonerleri buluyoruz. Mesela Sabiha Tansuğ Hanım'ın kıyafet koleksiyonu var... Envanter yapıyoruz, kimde ne var, ne sergisi açabiliriz diye. Ona göre de Turizm ve Tanıtma Bakanlığında talep geldikçe, o arkadaşlar kanun gereği de işin başında olmaları şartıyla, gönderiyoruz... Koleksiyonerler: "*Benim eşyaman bilgisini, bakanlık memuru yanlış söylerse ne olacak? Onun için bizzat gidip, bilgiyi ben vereceğim.*" diye şart koşuyorlardı. Onu da kabul ettirdik. Bir zaman geldi, 1973-1974'te, "Devlet Hak Dansları Topluluğu" kuracağız, diye tutturdular turizmciler. Sizin işiniz değil ki, o bizim işimiz, dedik; çünkü sanatçılar bizde, sanat mekânları bizde ve Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü bizde... Oysa onlar; kuracakları topluluğu il il, ülke ülke tanıtım amaçlı dolaştıracak ve o toplulukla dünyayı gezecekler... Bakanla, müsteşarla oturduk, konuştuk. Karşı çıksak başka türlü anlarlar; derler ki devlet, bizim hizmet yapmamızı istemiyor, kıskanıyor falan... Bana; "*Nail Bey, Devlet Halk Dansları Topluğunun kuruluş protokolünü sen imzala!*" dediler. Kuruluş protokolünü böylece imzaladım (1975). Halkevleri Genel Merkezi Başkanı Kadri Kaplan da imzaladı. Metin And, Gürer Aykal, Duygu Aykal da işin başındaydı. Bugünkü Anadolu Ateşi'nin benzeri bir topluluk hayal ediyorlardı. Topluluk kuruldu. Geçici işçi kadrosuyla (İki Bakanlık birleşince 1986'da Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne bağlandı. Sanatçı kadrosuna geçtiler.) Yani iki Bakanlık arasındaki ilişkiler tam bürokratik ilişkilerdi. Bir işi, iki ayrı Bakanlık yapıyor, şeklindeydi. Hatta kültürel konularda yarışma düzenleniyor, bizden de jüri üyesi istiyorlardı. Zaman zaman tabii görüş ayrılığı da olabiliyordu. Halil Oğultürk, Suat Okay, Selami Karaibrahimgil, Rüştü Akar en çok işbirliği yaptığımız görevlilerdi.

İki Bakanlığın son yılında 1981'de Kültür Bakanı Cihad Baban döneminde Türk mutfak kültürü konusunda önemli çalışmalar yaptık. Türk Mutfağı Sempozyumu, Türk Mutfağından Örnekler Sergisi, Mengen I. Aşçılar Festivali, Mengen Aşçılık Okulu girişimi gibi (Res. 9-11).

Kültür Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı birleştiği zaman 1981'in 30 Kasım'ında; işin tuhafı, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı eski bakanlık olduğu için bizim Kültür Bakanlığını kaldırdılar. Bizim Bakanlık, onlarla birleştirilmiş gibi oldu.

Çünkü, kararnamede: “*Kültür Bakanlığının kaldırılıp, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile birleştirilmesi*” ifadesi vardı.

1 Ocak 1982'de uygulama başladı. İlk Bakan İlhan Evliyaoğlu (Zaten Turizm ve Tanıtma Bakanı idi.) geldi, çalışmalara başladık (Res. 12). Askeri yönetim... Müsteşar, emekli paşa; yardımcılar, emekli paşa... Turizmcilerle aynı masanın etrafında, her ay bir defa genel müdürler, başkanlar toplantısı yapılıyor. Biz yöneticiler, bir ayda neler yaptık, onu anlatıyoruz. Gelecek ayda neler yapacağız, onu anlatıyoruz... Böylece arkadaşlarımla birlikte, turizmcilerle daha yakın tanışır olduk. O zaman da korkunç gerçeği öğrendik... 1982'de iki Bakanlık birleştiğinde, turistik yatak sayısı 50 bin civarındaydı. Yıl sonunda da, 100 bine çıktı... Sayı 100 bine çıkınca da oynamaya başladılar neredeyse. 150 bin, 250 bin rakamları konuşulurken, bu kez 1983'te demokrasiye geçiş seçimleri yapıldı. Turgut Özal Başbakan oldu. Anavatan Partisi iktidara geldi. Turgut Özal, turizmde gerçekten büyük bir hamle başlattı. Devlet 49 yıllığına otelcilere arazi verdi, yolu elektriği suyu getirildi.

3. Turizmde kazanılan, kaybedilenler

Antalya Kemer'den başlayarak kıyı kesimini kuşatacak şekilde önce Akdeniz kıyısı, sonra Ege sahilleri derken, Türkiye'de müsait yerleri, “Turizm Gelişim Alanı” ilan ettiler. Bugün deniyor ki 2-2,5 milyon turistik yatak sahibiyiz. Otellerle, turistik tesislerle dolu her yer. Yani nereden nereye, bakar mısınız? İki Bakanlığın birleşmesinin faydası, Turizm ve Tanıtma Bakanlığına daha çok oldu. Çünkü varlıkları yoktu ve çok az şeyleri vardı. Başbakanlığa bağlı bir Genel Müdürlüktü, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü olarak, 1957'de... Sonra Turizm ve Tanıtma Bakanlığı yaptılar. Yani bir türlü büyümedi, gelişmedi o Bakanlık... Turizmde, dünya; eski tarihî dokusunu korudu, ancak dünya tecrübesini Türkiye'ye getirinceye kadar Türkiye tarihî dokusunu kaybetti. Ne kadar çok şey kaybetti bilerseniz. İspanya'da yapılanları, Fransa'da yapılanları, İtalya'da yapılanları biliyoruz. Biz tarihî dokunun çoğunu kaybettikten sonra kalanlarla yetinmek zorunda kaldık.

En çok da 1950'li yıllarda kaybettik. Çünkü, DP döneminde (1950-1960) bazı şeyler doğru yapıldıysa da, bazıları yanlıştı. Türkiye'nin her tarafında sanayileşme, şehirleşme hareketi başladı. Fabrikalar yapıyoruz, tarihî eserlerin etrafını açıyoruz, meydanlar açıyoruz diye büyük yıkımlar yapıldı. Gerekli olanı da vardı, olmayanı da...

Türkiye'den bazı örnekler vermek istiyorum. Kastamonu'da Vali Nurettin Aynuksa, Niyazi Akı, Rebi Karatekin (1950-1960), Necdet Yalçın zamanında (1961-1966) büyük yıkımlar oldu. Nasrullah Camisi'nin çevresi, hükümet meydanının önü... Oraları, tamamen yapılarla doluydu. Öğretmen okulu, eski mahalle mektebi (uygulama okulu) falan vardı orda. Nitekim, vilayet ortasındaki Karacömek Çayı'nın sağında ve solunda iki yolun açılması (1930'lu yıllarda başlar) , eski Kastamonu fotoğraflarında da görülür... Nasrullah Köprüsünün bir gözünün

daha (aslı dört gözlü) yol altında kalması da 1960'lı yıllarda oldu. Herkes 'bravo' dedi alkışladı, 'meydanları temizledi', dediler ama Kastamonu'da o kadar çok konak yıkıldı ki... Hatta Nasrullah Köprüsü bile yıkılacaktı, müzeciler kurtardı.

Halbuki dünya tecrübesiyle şunu yapmak lazımdı... Şehirlerin eski dokusu, tarihî dokusu korunacak alan oluyor böyle durumlarda. Şehrin ihtiyaçlarını da yeni alanda, yeni bölümlerde yapıyorlar, yeni mahalleler yapıyorlar. Boş alanlara yeni ihtiyaçları yapıyorlar. Hermann Jansen, 1928'de hazırladığı Ankara'nın imar planını da ona göre yapmış. Ulus ve Kale civarını korumuş. Ondan sonra bakanlıkları, büyükelçilikleri falan hepsini Sıhhiye'den başlayarak Kızılay, Çankaya'ya kadar olan alanlara yaymış. Spor alanları, stadyum kütüphane vs. hepsi Ankara'nın yeni bölümlerinde yapılmış.

Ama sadece Kastamonu'da değil, her şehirde böyle oldu. O günkü üniversitedeki hocaların yönlendirmesiyle, o günkü Türkiye'deki meselelere bakışla... Öyle yetiştirilmişler... Bunları, kendiliğinden yapmış insanlar değillerdi elbette. O günlerde, "*Köylü nüfus çok fazla. Kalkınmak için sanayileşme, şehirleşme şart*", diye öğretiliyordu.

İstanbul'un tarihî semtlerinde de aynı şey yapıldı. Ahşap mimariye âdeta çerçöp gözüyle, çöplük olarak bakıldı. Gene de Kastamonu Merkezde 352 konak ve çok sayıda sivil mimari yapısı (toplamı 500'ü aşkın), o günkü tahribattan kısmen kurtuldu. Ama bunlar parça parça sokaklara dağıldı... Bir mahallede, yan yana iki eski ev bulunmaz neredeyse... Oysa, Turistik şehir Kastamonu'da Şeyh Şaban-ı Velî Türbesi çevresinde bir eski doku adası oluşturulabilirdi. Kale etrafında bir ada... Atabey Gazi Camisi'nin etrafında yine böyle bir ada... Eskiden bahçeli, o kadar güzel evler vardı ki... Şehrin o kısmı korunabilseydi ne güzel olurdu. Yenileri başka taraflara yapılsaydı. Bakın tesadüfen ortaya çıkmış güzel bir olay var! Safranbolu... Safranbolu, Kastamonu'nun ilçesiydi. 1927'de Zonguldak'a bağlandı. Safranbolulular yazın, yazlık evlerine çıkarlar; yazları çok sıcak olur çünkü o vadi... Yazlık, kışlık iki Safranbolu olduğu için, kendiliğinden korunmuş eski şehir, yıkmamışlar. Yörük köyü de kendisini korumuş.

Eski dönemde bu ahşap malzeme dolayısıyla 16-19. yüzyıl Kastamonu sancağı, vilayeti marangozları, sıvacıları, duvarcıları ile tanınmıştı. İstanbul'da büyük yangınlar olduğu zaman Padişah fermanı ile Kastamonu'ya bağlı kazalardan işçiler, ustalar toplanıp tamirâtı, inşaatı yapmaya giderlerdi. İstanbul'daki konakların küçüklerini, benzerlerini dönüştürerek kendi memleketlerinde yaptılar. Aşağı yukarı İstanbul'dan Kastamonu'ya kadar yakın bütün yörelerde bu stil görülür. Taraklı'da, Mudurnu'da, Beypazarı'nda aynıdır. Yani bu tarihî konaklı şehirler ilçeler; bu ustaların İstanbul'a gidip görüp gelmeleri ile oluşmuştur. Taş ustalarının çoğu İstanbul'da kalmıştır. Taş işçiliğinin uzun zaman alışması dolayısıyla...

Mutfak meselesinde de Kastamonuluların öne çıkmasının sebebi. Osmanlı saray mutfağına yaptığı katkılardan dolayıdır. Oduncu, aşçı yamağı olarak saraya girmişler, hemşehrilerini de peşlerinden sürüklemişlerdir. Saray mutfağından, vezir, sadrazam konaklarına; o konaklardan da Anadolu konaklarına, mahalle ko-

naklarına aktarılan bir gelenek var. Saray mutfağı kalıntıları var. Kısacası Anadolu'dan zenginlikler gelmiş, İstanbul'da harmanlanmış, sonra tekrar Anadolu'ya dağılmış. Sarayda tabi padişaha her şeyin en iyisini getirmek, yedirmek lazım.

Buraya kadar, iki Bakanlığın birleşmesinin hangi Bakanlığa daha yararlı olduğunun cevabını verdik. Turizmde, bugün iki Bakanlık birleştikten sonra dikkat ederseniz, bizim kültürel değerlerimizin çoğunu turizmcilerin kullandığını görürsünüz. Kültür Bakanlığı bölümü olarak bu yapıları ortaya çıkarmak, korumak, tanıtmak, yaşatmak için turizmden gelen gelirlerden biz de faydalanıyorduk. Döner Sermaye çok zenginleşmişti. Kazılar çoğaldı, müzecilik gelişti. Festivallerle, tanıtım etkili hâle geldi. Kültür Bakanlığı ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığının birleşmesinde, bizim bütün kazancımız budur. Turizm kesimi daha kârlı çıktı. Turizmdeki gelirlerden tüm ülke yararlandı.

Bir ara (31 Mart 1989'da) iki Bakanlık yine ayrıldı. İki hizmet, görev öylesine kaynaşmıştı ki yine birleştirildi (29 Nisan 2003). Çünkü, turizm hizmetlerinde turistik kültürel donatım denilen çok önemli bir alan var. Bu alanla ilgili kültürel çalışmaların önemli bir bölümü folklorlarla ilgili, tarihî dokusuyla, yaşayan kültürel miras ve sanatla ilgili.

4. Turistik kültürel donatımın önemi

İki Bakanlığın, 1981 sonunda birleştiğini söyledim. Ancak ben Millî Folklor Enstitüsünde 1970'te göreve başlamıştım. 73'te daire oldu. Enstitü ve Millî Folklor Araştırma Dairesinin görevleri arasında bu kültürel değerleri derlemek, arşivlemek, tanıtmak, yaşatmak ve çeşitli alanlarda değerlendirmek de var... Eğer siz kullanmazsanız, bunları yaşatamazsınız. Yaşatmanın yolu, bunlara işlev vermektir. Bir kısmı eski işlevini devam ettirir, bir kısmına da yeni işlevler verirsiniz. Kültür Bakanlığı Millî Folklor Enstitüsü Müdür Yardımcısı ve daha sonra Daire Başkanı olduğum zaman, bu konuda ilk yazımı: 1976'da *Sümerbank* dergisinde yayımladım: "Çağdaş Kültür ve Teknolojide Geleneksel Kültürümüzden Yararlanma" başlığını taşıyordu. Sonra, 1978'de, *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinde, "Sanayi Toplumunda Folklorizm" yazısını; 1981'de de *Meydan* dergisinde, "Turistik Kültürel Donatımın Önemi" başlıklı yazımı kamuoyuyla paylaştım. Yani iki Bakanlık birleşmeden önce; bu folklor değerlerinin yaşatılmasıyla ilgili bir tedbir olarak, turizm alanında da bu değerlerin kullanılabileceğini, örnekleriyle beraber yazmıştım. Yazdıklarım, Bakanlıkların birleşmesinden sonra asıl görevimiz oldu. Bu alanda, daha pek çok yazım var. Daha sonra sempozyumlarda da bildiriler sunmuşum... Turizmcilerle beraber gitmişiz, çeşitli toplantılara katılmışız...

Memleketim olması dolayısıyla bu sürecin Kastamonu ayağı ile ilgili bilgiler de vereyim... Kastamonu topraklarına vefa borcumu hiçbir zaman unutmadım. Daha Kültür Bakanlığı, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile birleşmeden önce, Kastamonu'ya pek çok kez gidip geldim. Bir taraftan Kastamonu'nun bakırcılık, yazmacılık sanatları, yemekleri, çarşaf bağları ile ilgili derlemeler yaparken; diğer

yandan Kasaba köyündeki Candaroğlu Mahmut Bey Camisi (Bugün UNESCO Mimari Şaheserleri arasında) gibi tarihî mekânlarla ilgili Türkiye'nin en itibarlı dergilerinde yayınlar yaptım. Birleştikten sonra hem Kastamonu'yla, hem de Türkiye'nin turistik kültürel donatımıyla ilgili yazılarımız mecburen daha da arttı. *Turizm Yıllığı-1985*'te (Bs. Haz.Prof. Dr. Şükrü Elçin) , “Turizmde Folklor Değerlerimizden Nasıl Yararlanabiliriz?” yazısını yayımladım. Birleşmeden 6 yıl sonra, 1988'de, Kastamonu'da: “Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu” sempozyumu yapıldı. O sempozyumun düzenlenmesinde, Dr. Mustafa Eski'nin çok katkısı oldu. Kendisi Gazi Ü Eğitim Meslek Yüksek Okulunun müdürü idi. Benim sunduğum bildiri de, “Kastamonu'nun Turistik Kültürel Donatımı” başlığını taşıyordu. 1990 yılında da, Bakanlığın bir dergisinde “Kastamonu'nun Ünlü Yemek, Yiyecek ve İçecekleri” diye uzun bir makale yayımladım. Bunlardan başka “Kastamonu Evleri” ile ilgili, şekerci “Hacı Bekir” ile ilgili, “Döner Kebap”la ve bunlar gibi Kastamonu'nun turistik kültürel donatımı ile ilgili peş peşe gelen çalışmalarım yayımlandı. Hem Türkiye'yle hem de Kastamonu'yla ilgili olanlar (Res. 4-8). 2019 yılında Kastamonu Üniversitesinde Serap Efeoğlu tarafından Prof. Dr. Eyüp Akman danışmanlığında yapılan “Nail Tan'ın Kastamonu Kültürü Üzerine Çalışmaları” başlıklı yüksek lisans tezinde ayrıntılı bilgi vardır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tabii Türkiye'nin tüm illerine hizmet götürüyor; valilere, kaymakamlara, belediye başkanlarına düşünce veriyor... Turizmciler bu değerleri de böyle arşive, müzeye koymak için toplamıyor; yaşatmak, bunlardan faydalanmak lazım geldiği için yapıyor. Çünkü bütün dünya bunlardan faydalanıyor.

Bizim arkadaşlar ise, hepsini müzeye, arşive koyalım diye yapıyorlar sanki... Değerli kardeşim! Müzeye koy; ama müzeye konan şey ölü mirastır. Biz bunu yaşatmak istiyoruz. En nadide örnekler orada dursun; ama bu günümüze de uzasın, yaşasın. Bütün dünya bunu yapıyor. Biz de 1981-1984 MİFAD Başkanlığı, 1984-1988 Güzel Sanatlar Genel Müdür Yardımcılığı, 1997-1998 Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü görevimiz sırasında turizme zevkle katkıda bulunduk.

Kastamonu ile ilgili olarak kendi düşüncelerimi şimdi söyleyeceğim...Evela tarihî dokunun yaşatılması lazım. Mesela konaklara işlev vermek lazım. O tarihî konaklar ki 1980'li yıllarda Türkiye'de büyük problem oldu. Bakanlıkların önüne otobüsler dolusu ev sahipleri geldi. Tescillenmiş evlerin yıkılması yasak olduğu, hatta onarıırken bile Bakanlıktan izin almak gerektiği için, dediler ki; “*Bizim yanımıza beş katlı apartman yapıldı. Adam eski evini yıktı da yaptı, zengin oldu... Bana diyorsun ki sen yapamazsın. İçinde otur, bir de üşü... Duvarı tamir ederken bana sor!*”

Koruma Kurulu toplanacak, iki yıl sonra cevap verecek; ya yapabilirsin ya da yapamazsın denilecek... Bu yapılar; ayrıca, ustalar doğru malzemeyi kullanıyor mu diye kontrol altında; yanlış yapırlarsa ceza yerler... Kısacası bu konaklara bir fonksiyon verilecek ama Bakanlık konakların restorasyonuna yardımcı da olacak.

Nitekim düşünce düşünce, emlak vergisinden bir pay ayrıldı da bu konakların sahiplerine şimdi ücretsiz veya düşük faizli krediyle restorasyonlar yapılabilir. Adam konağını korumuş, ama suçlu çıkmış. Olacak iş mi?

Şimdi geldik 2000'li yıllara... Ben, 1998 yılı Nisan ayında Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğünden emekliye ayrıldım (Res. 3). Ayrıldığımda, MİFAD bizim ve meslektaşlarımızın çalışmalarıyla gelişip büyümüş, genel müdürlük hâline gelmişti (1991). Üniversitelere "folklor" dersleri konulmuş (1980); folklor uzmanları yetişmeye başlamıştı. Neredeyse her ilimizde folklor uzmanlarımız, folklor araştırmacımız vardı.

1998'de emekli olunca, aynı gün Türk Dil Kurumunda, "Türk Destanları Projesi"nde uzman olarak çalışmaya başladım. Maaşlı bir görev değildi; çünkü iki yerden para almamız mümkün değildi. Sadece ya emekli maaşını alacaksın ya da hangisi yüksekse onu alacaksın. 10 yıl, o destan projesinde görev yaptım. Ama Kastamonu ile ilgili daha serbesttim. Kastamonu'dan her çağırıldıklarında, toplantıya gidebiliyor, düşüncelerimi söyleyebiliyor, yazabiliyordum. Sonra dünyayı yine dolaşıyordum; özellikle de Türk dünyasını... O zaman daha yakından tanımaya başladım oraları. 2000'den sonra Türk dünyasıyla ilgili temaslar, gidip gelmeler arttı. Oradaki tecrübeleri de yerinde gördüm. Eski dokuyu koruyup yeni şehirleri yeni alanlarda yapmak konusu mesela. Onlar da eski dokulardan turizmde, kültürel hizmetlerde yararlanıyorlardı. Sovyet döneminde öğrenmişler ve kurmuşlar sistemlerini. O medreseler, o eski yapılar... Aman Allah'ım! Azerbaycan'da, Özbekistan'da, Kırgızistan'da neler var, neler! Oralara gidip görmek şansımız oldu. Her gelişte de yazdık gördüklerimizi.

5. Memleketim Kastamonu için düşündüğüm kalkınma modeli

Memleketim Kastamonu turizmiyle emeklilik döneminde daha çok ilgilenince önemli gelişmeler oldu. 2000 yılında Kastamonu Merkez Belediye Başkanlığı "Kastamonu'nun Kalkınmasında Temel Çıkış Yolları" konulu bir toplantı düzenlemişti. Rahmetli Turhan Topçuoğlu belediye başkanıydı. Bu toplantıda "Kastamonu'ya Özgü Bir Kalkınma Modeli" diye bir bildiri sundum. Bu, "*Yeşile Dayalı Kalkınma Modeli*" idi. Buradaki düşünceler, çoğunlukla benim tecrübelerime dayalıdır...

O bildiride, "*Kastamonu'da fabrika yapılmasın!*" demiştim. O günden, bugünleri yani gıda darboğazının geleceğini, iklimin değişeceğini görmüşüm gibi...

Zaten tek tük yazılıyordu o zamanlar... Yeryüzündeki ısınma, gündemdeydi. Kastamonu'nun toprak, tabiat ve su varlıklarının, tarihî dokusunun giderek daha önem kazanacağını söyledim. Bu zenginliğimizi yeşille takviye etmemiz gerektiğini söyledim.

"*Orman zenginliğimiz yeşille takviye edilsin.*" derken, mesela, "*Orman Genel Müdürlüğü; kestane, ceviz, şimşir, meşe, ihlamur, dut gibi hem kerestesi değerli hem de meyvesi değerli ağaçları, ağaçlandırmada kullansın*", dedim. Bunlardan

oluşan ormanlar lazım”, dedim. Kırgızistan'da gördüğüm ceviz ormanları, beni şaşkına çevirmişti çünkü. Kırgızlar demişlerdi ki:

“Bizim petrolümüz yok, doğal gazımız yok! Diğer Cumhuriyetlerin hepsinde doğal gaz da var, petrol de var; ama bizim doğal gazımız da, petrolümüz de ceviz”... Bunun hem meyvesini satıyoruz, en çok da kerestesini satıyoruz”.

Dünyada Fransızların, İtalyanların mobilyalarda kullandıkları ceviz kerestesinin önemli bir bölümü Kırgızistan'dan gider.

Ülkemiz de, doğalgazı istediği yerden alıyor. Parayı, doları verdi mi alıyor; ama bizim de böyle tasarruflara ihtiyacımız var. Mesela Kastamonu'nun özel bir ürün zenginliği var, yeni sadece orada yetişen ürünleri var. Mesela ‘Üryani Eriği’; başka illerde de denemişler, yetişmemiş. Sadece Kastamonu ve civarında, bir de Zonguldak'ın, Karabük'ün bazı yerlerinde olabiliyor... Sonradan bu ürün “Türkiye Coğrafi İşareti” ünvanını da aldı. “Daday Ala Eriği”dir aslı.... Şu an coğrafi işaretli 34 ürünümüz var (Res.18). Biz, bu ürünü don nedeniyle bu yıl hiç satın alamadık. Geçmiş yıllarda da eş dost vasıtasıyla getirtebiliyorduk. Olmayan bir ürünün coğrafi işareti olur mu? Niye? Çünkü Kastamonu'nun en büyük kaybı, “boşalmış köyler”dir.

Bir ilin kalkınmasını istiyorsanız, diğer illerde olmayanı yapacak; onunla tanınacaksınız. Eğer biz bu boş köylere, toprak yapısına, iklimine göre bir şey dikebilseydik, bazı yerlere ceviz, bazılarında kestane, bazılarında mesela salep gibi farkı olurdu. Salebi yani yabani orkideyi Bakanlıklara, araştırma enstitülerine yaza yaza, tarlada yetiştirecek şekilde araştırılmasını yaptırabilirdik. Kardelen yumrusunu üçe dörde bölüp, çoğaltma tekniğiyle yabani orkideyi de tarlada yetiştirmenin mümkün olduğunu öğrendik. Ama gel gör ki bu alanda göze çarpan bir şey yapılmıyor ilde. Köylüye tavsiye yetmiyor.

Mesela öğün içeceği konusu... Her öğünün, tipik farklı içeceklerinin olması lazım... Bu benim hayalim... Yazdım da... Yaz-kış, gelen yabancılar salep içebilmeli. Ekşi (eğşi) denilen kızılçık ve elma karışımı içeceğimiz vardır; etli ekmele beraber ikram ederler. Nefistir. Mesela ekşi gibi geleneksel yiyeceklerimizle beraber içeceklerimiz de olmalı. Dibek kahvesi de, Kastamonu'nun sembolü olacak bir değerimiz.

Diğer illerde olmayan şeylerin üzerinde durmak lazım. Bunun için, boşalan köylere birer fonksiyon verilebilir. Kimine küçükbaş hayvan, kimine büyükbaş hayvan yetiştirme gibi. Arazisine, yaylasına göre hayvancılığı da unutmayacağız.

Boş köyleri değerlendirilirken aklıma geldi... Daday Ballıdağ'daki hastane yıkılıp yeniden yapılacaktı. Huzur Evi veya Yaşlı Bakım Merkezi olacak deniliyordu. Bir gelişme olmamış. Yaşlı Bakım Merkezi konusu da gittikçe çok önemli hâle geliyor ülkemizde. Bu tür tesislerle boşalan köylere fonksiyon/işlev verme meselesi birbiriyle entegre bir hâlde de düşünülebilir. Bazı köyleri, hem üretimin yapıldığı, hem de insanların bilhassa yaşlıların gelebildiği, hayvanları sevebildiği bir ortamda “huzur evi, yaşlı bakım merkezi” olarak değerlendirmek mümkün. Çok değil, 2-3 köy...

Bir daha söylüyorum...Artık, Tarım Organize Sanayi Bölgesi dışında Kastamonu'ya sanayi adına hiçbir şey yapılmamalıdır. Kastamonu entegre kapı pencere tesisleri ile Tosya'daki kapı pencere atölyelerinin, orman varlığını bitirdiğini unutmayalım. Böyle devam ederse, selden ya da kuraklıktan dolayı AB tescilli ne sarımsak olacak ne de başka bir şey. Aklımızı başınıza toplamamız lazım. Ormandaki ağaçlar kesile kesile, (Millî Parklar dışında) çapı 15-20 cm'e kadar indi. Oysa bu çok kıymetli varlığımızı korumak zorundayız.

Bu yeşile dayalı kalkınma modelinin ayrıntıları var... Tamamen üretim, koruma, temiz hava, hijyenik huzurlu hayat. Deniz, güneş, kumumuz zaten var yeterince sahilde... Kastamonu bu iklim değişikliğinden dolayı çok şanslı bir durumdadır. Çok kıymetli bir duruma gelmiştir ilimiz.

Diğer yandan, bu boşalan köylere bir özel kanun çıkarmak gerekir. Bu kanunda, bütün mirasçılara, oradaki tarlalarda payı olanlara, gelirden pay verilebilir; işsiz çocuklara iş vaat edilebilir Gazetelerde okuduk. Tarım ve Orman Bakanlığınca tarla kiralama konusunda bazı adımlar atıldı. Sevindik.

“Yeşile Dayalı Kalkınma Projesi”ne, bir de tabiatta kendiliğinden yetişen bitkileri, yenilebilen sebze ve meyveleri ekleyelim... Bunun içinde çeşit çeşit mantarlar; dağ çileği, ahlat, kızılıklık, alıç, kuşburnu, böğürtlen, yabani erik gibi yabani meyveler, yabani buğday... Her şeyin yabanisi yani... Bunları görsün insanlar, bir yerde yaşasın. Hem tatil yapsın, hem de bu yabani ürünleri görsün, tatlarına baksın, sularını içsin. Onu düşünüyorum.

Kendiliğinden yetişir; kekik mesela... Çeşit çeşit kekiklerimiz var... Çay, yemek malzemesi olarak kullanılan... Bunların hepsinin bir köyde olduğunu düşünüyorum. Çok fazlaya gerek yok. Bu yeşil olayı böyle... Yeşili satacağız, yeşili...Defneyi de unutmayalım. Bu konuda bir yazım da var: “*Araç Kavacık Köyünde Doğada Kendiliğinden Yetişen Bitki ve Meyvelerle Beslenme*” diye. O yazıda bunların hepsini sayıyorum. Bizim çocukluğumuzda, neler yerdik? Ormanda mantar toplamaya bayılırdık. Çeşit çeşit mantarlar. Birinden salata yap, birini kavur, birini kurut, birinden başka bir şey yap...

Mesela “kösküç”... Tarlalarda “kösküç” diye bir yumru olurdu. Bir çeşit turp. Bambaşka bir tattaydı. Tarlalar sürüldüğü zaman çocuklar kösküç toplamaya koşarlardı. Toprağın yüzüne çıkardı çünkü.

6. UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı ve Kastamonu

Kastamonu, turizmde sıçrama yapmak istiyorsa UNESCO *Yaratıcı Şehirler Ağı*'nda mutlaka yer almalıdır. UNESCO'nun *Yaratıcı Şehirler Ağı* sadece gastronomiden ibaret değil. Onun müzik, yavaş şehir ağı var; akıllı şehir ağı var. Daha böyle 6-8 çeşit dalı var. 2025'te Ankara “Öğrenen Şehir”, Kahramanmaraş da “Edebiyat Şehri” ünvanını aldı. Mimari Şaheseri Candaroğlu Mahmut Bey Camisi UNESCO Mimari Listesine girdi. Ne güzel.

Şunu da söyleyeyim... Kastamonu'da, gastronomi dalında, 2019'da başvuru hazırlıkları yapılırken, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Öcal

Oğuz -ki Millî Folklor Araştırma Dairesinde de çalışmıştır-benim de fikrimi almıştı Ankara'da. “Sizi çağırdılar mı ilden?” dedi. “Yok!” dedim. Oysa bizim bu alanda çok sayıda yazımız, vardı ve bunların büyük bir kısmı Kastamonu gazetelerinde yayımlanmıştı. Mutfak, benim eski görev alanım içinde olduğu, devlet görevim olduğu için, sempozyumlar düzenledik, sergiler açtık. MEB Mengen Aşçılar Okulunu açtırdık, Mengen Aşçılar Festivali’ni 1981’de düzenledik.

Hatırlarım... 2000’li yıllarda gazetelerde anketler yapılıyordu gastronomi, mutfak kültürü alanında... “*En zengin iller nereleri?*” diye. Anketlerde ilk on şehir arasına Kastamonu da girer, bazen ilk beş içerisinde yer alırdı. Mutfak yazarı Mehmet Yaşın de , *Hürriyet* gazetesinde bir anket yayımlamıştı (5 Mart 2016). İstanbul birinci, Gaziantep ikinci, Kastamonu da üçüncü il olarak sıralanmıştı. Bu tür yayınlara rağmen, , ben 2019’da, “*Kastamonu’nun UNESCO’nun gastronomi dalında yapacağı başvurusunun kabul edileceğine inanmadığımı*” söyledim Prof. Öcal Oğuz’a... “*El sanatları alanında başvuru yapılırsa daha çabuk kabul edileceğine inanıyorum*”, dedim. Öcal Bey, “*Niçin?*” dedi. Dedim ki:

“*Mutfak kültürü alanında başvuru yapabilmek için evvela şehirde var olacaktır. Şehre geldiği zaman yerlisi, yabancıları şehrin mutfağını bulacak... Mutfak güzel yiyeceklerini yiyebileceği bir hayli seçenek bulabilecek. Bu noktada, bir kere şehirde bu yok ya da çok az var. Aç kalmıyorsunuz, ama seçeneğiniz son derece sınırlı. Sonra Türkiye’nin mutfağı olacaktır. Ondan sonra da evrensel mutfak için başvuracaksınız. Kastamonu mutfağı , şimdi Türkiye’de nerede büyük şehirlerde? Bu kadar büyük şehir var. Nerede Kastamonu Lokantası? Kastamonu etli ekmeği yapılıp satılan kaç yer gösterebilirsiniz? Ben her gittiğimde İstanbul’da isterim bir etli ekmeği yiyeyim. Bugüne kadar yiyemedim...*”

Halbuki, 1 Ocak 2025 tarihi itibarıyla, Devlet İstatistik Enstitüsünün adrese dayalı nüfus kayıtlarına göre, İstanbul’da; 545 bin Kastamonulu yaşıyor, İnanılır bir rakam değil. Ankara’da 46 bin civarında Kastamonulu var. Başka insanların tatomasına gerek yok de ama kendi hemşehrilerimizin mutfak ihtiyacını, hasretini giderecek iki-üç tesisin dışında hiçbir yer yok. Köklü, şekerci "Hacı Bekir" müessesesi var; “Abdullah Efendi Lokantası” varmış ama el değiştirmiş. İstanbul’un bütün bostanlarını Kastamonulular işletmiş bir zamanlar. Bugün Antalya’da Kastamonulu nüfusu artıyor. Bunun sebebi sera bostancılığını Kastamonulular yapıyor. İşçiliğini yapıyor fakat ticari mutfak dediğimiz kısma geldiği zaman Kastamonu ticari mutfağı büyük şehirlerde yok. Hacı Bekir’in Kastamonu’da şubesi yok. Kastamonu’da varlığı yok. Şube açma talebi bekliyor işletmeci. Çok enteresan bir detaydır bu. Onun için dedim ki Öcal [Oğuz] Bey’e... “*Bu listeye girmek kadar çıkmak da var. ‘Yaratıcı şehirler arasında, özelliklerini kaybeden ülkeler listenden çıkarılır’ diyor yönetmelik. Uluslararası uzmanlar var sizi kontrol ediyorlar. Listeye girdiği dönemdeki varlık korunuyor mu? Aynı kalite, aynı özellikler devam ediyor mu? Kontrol ediyorlar sizi. Eğer siz o özelliği kaybetmişseniz, yaratıcı şehirler açısından çıkarılıyorsunuz.*”

Ben süreci iyi biliyorum... Altı yıldır, başvuru dosyası sunulamıyor? Çünkü UNESCO uzmanlarının elinde yönetmelikleri var. Bakın! Gastronomi dalında hangi şehirler bu ağa kabul ediliyor? En ince ayrıntısına kadar yönetmeliklere yazılmıştır. Bunları gördüm ve Bakanlığın UNESCO SOKÜM Uzmanlar Komisyonunda da çalıştım (2012-2014). “Türk Kahvesi” gibi çok zor bir dosyanın kabul edildiği yıl (2013) komisyondaydım. İki Kastamonulu ustanın el sanatları dalında UNESCO Yaşayan İnsan Hazinesi olduğunu unutmamalım. (Res. 13-14).

Gelelim Daday'ın UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağında “Yavaş Şehir” ilan edilmesine... Bu çok güzel bir şey. Çok olumlu buluyorum. Daday, hakikaten de yavaş, huzurlu bir şehirdir. Büyük şehirlerde bunalan insan, yalnız kalmak, kendisiyle baş başa kalmak, huzurlu, sakin bir ortamda bulunmak, can ve mal güvenliği olan, hijyenik bir ortamda yaşamak ister. Onun için de Kastamonu'nun şansı var. Bu boşalmış köyler meselesi bu yönüyle de değerlendirilebilir. Gelenler huzur içinde oturacak, kendilerini dinleyecekler. Diliyorum ki deresi, göleti de olsun; orada balıkları olsun, oltasını atsın vatandaş... Böyle bir şey istiyor insan. Yavaş hayat istiyor yani. Bu yavaş hayatın bulunduğu şehirlere, ilçelere ihtiyaç isteyenler çoğalacak zamanla.

7. Türkiye turizmi ve Kastamonu, öneriler

Yakın geçmişte Kastamonu'da Vali olarak görev yapan (1997-2003) Dr. Enis Yeter'in valiliğini, bir şans olarak gördüm. 1997'de Kastamonu Valisi olması, bir şanstı. Aynı yıl, ben de Kültür Bakanlığında, HAGEM'in genel müdürü olmuştum. Beni ziyarete geldiler... “*Vali olarak tayin oldum; Ankara'da, bize destek olabilecek bürokratları öncelikle tanımak istedim*”, dedi. “*Tam yerine geldiniz, benim de derdim büyüktü, Bakanlıktaki görevimiz nedeniyle bazı şeyleri anlatacak idareci bulamıyoruz.*” demiştim. Meğer Enis Bey hazırmış, bu tarihî turistik kültürel dokuyu değerlendirmeye...Yapmak istediklerini anlattı. Ve o kadar güzel bir noktaya geldi ki... Şimdi, 25 yılda Kastamonu'nun artık yabancı turist yönünden bir turistik doyum noktasına geldiğini söylüyorum. İç turizmde ise gerileme var. KTB açıklamasına göre Türkiye turizmde daha 2025'in ilk on bir ayında 50 milyon yabancı turist ve 64 milyar dolar gelir hedefine ulaştı. Yılı 63 milyon 941 bin ziyaretçi ve 65 milyar 231 milyon dolarlık gelirle rekor kırarak kapattı.

Kastamonu'ya gelince. Pandemiden önceki yıllık 500.000 turist sayısındaki düşüşü yüksek enflasyon sebebiyle kapatamamış durumda. 2024 rakamı gülünç 126.039. 2025 henüz belli değil (02 Şubat 2026) ama 300.000 civarında.

Buna rağmen, Kastamonu; bundan sonra, daha fazla yabancı kalabalığı (500.000 üzerini) kaldıramaz. Çünkü; evvela tesis yeri lazım, kaliteli ham madde lazım, yiyecek lazım, su lazım, taşıma lazım, sanat donatımı lazım. Hele sanatsız faaliyet hiç olmaz. Çok tesis yerine, kaliteli az tesis ve yerli turiste yönelik hizmete önem vermek yeterli. Kastamonu altın yıllarını 5-10 yıl sonra yaşayacak.

Niçin Kastamonu yabancı turist ağırlığını kaldıramaz? Mesela, 2024'te Antalya'ya gittik ve çocuklar dâhil 3000 yataklı bir otelde kaldık. Aman Allah'ım!

Fabrika gibi işliyor otel. Nasıl bir mal geliyor TIR'lar, kamyonlar? Gelen mal, bir günde de yok oluyor... Antalya'nın her tarafına domates dikseniz, o otelin domatesini karşılamaz diyor insan. O kadar da çok dökülüyor, ziyan oluyor; öyle bir israf var ki... (Otelciler, itiraz edip artıklarını hayvan barınaklarına, yem fabrikalarına gönderildiğini söyleyebilirler. Doğrudur. Bir bölümü kurtuluyor. Ancak, şu soruyu da soralım. En pahalı yiyecekleri insanlar mı, hayvanları mı yemeli?) Bahsettiğim, “Her Şey Dâhil Sistemi”...Kastamonu’da bu büyüklükte beş otel olsa şehirli aç kalır. “Her Şey Dâhil Sistemi”ne alışkın yabancı turist hatta yerliler bir süre daha Kastamonu’ya gelmeyeceklerdir. Onun için, ölçülü gitmek lazım. Zamanla, bozulmalar başlıyor. Doğayı bozmaya başlıyorsunuz. Bozulma başladığı zaman da bir daha geri döneceksiniz.

Bununla beraber, Kastamonu için bu noktada daha yapılacaklar işler var. 25 yılda çok şey yapıldı; ama hâlâ geliştirilmesi gereken işler var. Bunların başında, turistik tarihî dokuyu değerlendirecek olan müzeler geliyor... Bir defa müzeler bakımında, çok yetersiziz. Diğer illerde olmayanın olduğu birkaç müzeye ihtiyacımız var. Bunlar da Kastamonu'nun geleneksel kültüründen kaynaklanan müzeler olmalı.

Biri mesela “Türkiye Sepet Müzesi”... Bu müze Kastamonu'da kurulmalıdır. Bu konuda, Fransa'daki “Kundura Müzesi”, Belçika'daki “Dantel Müzesi” örnek alınabilir.

Sonra yine Kastamonu ‘da başlayan Şapka Devrimi dolayısıyla “Kastamonu Şapka Müzesi” var (Res. 20) ama çok daha büyük “Türkiye Şapka Müzesi” hâline getirilmesi, büyümesi gerekiyor.

“Doğa ve Kültür Köyü” (Res. 21) adını verdikleri, Dr. Enis Yeter Bey'in başlattığı bir proje de tamamlanamadı. “Doğa ve Kültür Köyü Projesi” de acilen ele alınmalıdır. Orada; evlerin, samanlıkların, ahırların kopyası yapılacaktı...İçi, tarım ve hayvancılık aletleriyle doldurulacaktı. Kastamonu’nu köylerinin mutfak zenginliği orada yaşatılacaktı. Bu proje de yarım kalmış vaziyette bekliyor.

Sonra, “Kastamonu Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi”... İnebolu-Ankara İstiklal Yolu’nda yaşananları düşünün. Şimdi, dijital müzecilikte öyle büyük imkânlar var ki... Mesela o tekerlekleri gıcırdayan kağıt cephanesini... Sizi bir odaya sokuyorlar; o odada, kenara; kağıtı çeken insanların, hayvanların sesleri, teker gıcırmasıyla önünüzden geçip gidiyor. Çok güzel canlandırmalar var.

Hayatımın en onurlu görevlerinden biri Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nin kuruluşunda görev almamdır (2000-2002). O görevde dünya uygulamalarını görme şansım oldu.

Azerbaycan'da bir yere gittiğiniz zaman, kendi Kent Tarihi Müzeleri, âdeta bizim “Arkeoloji Müzesi” artı “Etnografya Müzesi” artı “Yaşayan Miras Müzesi, SOKÜM Müzesi” gibi... Yaşayan mirasla ilgili ne kaldıysa onlar da, müzede... Coğrafi işaretli ürünler diyoruz. Onlar da müzede yeterince yer almalı. 2025’te 34’e yükselmiş coğrafi işaretli ürünlerimiz. Kastamonu SOKÜM Envanteri de tabii. Bir de hediyelik eşyalar meselesi var çok önemli... Coğrafi işaretli ürünler en

başta geliyor. Bu sebeble yeteri kadar üretilmesi gerekiyor. Hediyelik eşyada; şimşir, ceviz, meşe gibi kıymetli ağaçlar yetiştirilirse, o zaman hediyelik eşyalar da çok çeşitlenir. Ceviz oyma çerçeveler, sandıklar, küçük sandıklar, çeyiz sandıkları, oyuncaklar vb. olur. Neler olmaz ki... Yeter ki kaliteli, özgün ham madde olsun, malzeme olsun... Acilen dediğim bu ormanları yetiştirmek lazım.

Sonra “Hemşehrilik Turizmi”... Bakın iç turizmi hep ihmal ettik. Şimdi de ağırlıklı olarak yabancıları düşünerek hareket ediyoruz nedense. Halbuki demin söylediğim, 313 bin Kastamonulunun iki katından fazlası, 81 ile dağılmış vaziyette. Bunların yılda en az bir kere, anne babalarını veya yakınlarını ziyarete gelmeleri, memleket hasretlerini gidermek için seyahat etmeleri mümkün. Üçte biri seyahat etse bile yeter. Giderken tabii bir şeyler de götürecekler; özellikle de yiyecekleri bir şeyleri. Şehrin içerisinde satacak mal kalmaz. Ama benim gördüğüm, bu anlamda yeterli üretim yok! Boş araziler durdukça, o hemşehriler gelse de elleri boş dönerler. Ben gidiyorum etli ekmeğe yiyemeden dönüyorum şimdilerde. Kalite yeterli değil. Ekşi, salep, dibek kahvesi gibi kendimize özgü, orijinal içecekler her yerde olmalı, her yerde bulunabilmeli.

“Davul/Zurna Oyunları Festivali”, yıllardır hayata geçiremediğimiz fikirlere biri....Ata Erdoğan arkadaşımız ilk adımı atmıştı 2010 yılında. Ne demiştik, Kastamonu'nun halk sanatına da destek lazım. Sanat desteği derken, kendisine özgü, orijinal bir festivalinin olmasını kastediyordum. “Kültür Yolu Festivalleri” tabii fevkalade güzel. Bizim şehrimize de gelecektir. Ama Türkiye'ye, dünyaya açılmak için başka pencerelere de gerek var. . Bahsettiğim, Kastamonu adıyla anılacak bir festival... O da Davulcu Karayılan'dan, merhum Mahir Dağlı'dan dolaylı...Önce Türkiye ölçeğinde düzenlenir; daha sonra istenirse Asya hatta Afrika bile girebilir devreye. Bir de Kastamonu ağzıyla kısa meddah hikâyeleri (Taner Ayyıldız'ın yaptığı gibi) anlatıları ilgi çeker. Geceleri doldurur. Tabii müzik unutulmaz.

Sonuç

Türkiye’de, Kültür, Turizm ve Tanıtma Bakanlıkları ilk birleştirildiği (1981) zaman biz çalışanlar çok yadırgamıştık. Kültür Bakanlığının ancak MEB ile birleşebileceğine inanyorduk. Yaşayarak öğrendik ki, turistik kültürel donatım unsurlarını barındırması dolayısıyla Kültür Bakanlığının turizmle de ortak görev alanları var. Kültürel mirasın korunması ve yaşatılmasında iç ve dış turizm, önemli gelir desteği sağlıyor.

Diğer yandan, yabancı turistlerin olumlu izlenimleriyle dünya kamuoyunu, adalet sistemini etkileme de kolaylaşıyor. Türkiye’den kaçırılmış yıllardan beri geri getirilemeyen birçok tarihî eserin vatanına dönmesinde Bakanlığın özverili çalışmaları yanında Türkiye’nin turistik kültürel donatımının da rolünü inkar etmemek gerekir. UNESCO SOKÜM Dünya Mirası Listesinde en çok kültürel unsuru (32)bulunan 2. ülke olmak ne demektir?

1957-1981 döneminde Türkiye’de kültür görevi MEB bünyesinde yürütülürken Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ayrı Bakanlıktı. Ne kültür ne de turizm alanında beklenen gelişme sağlanamamıştı. 1971 ve 1974’te Kültür Bakanlığı kuruldu. Kültürel hizmetlerde büyük gelişme görüldü. 1981 sonunda iki Bakanlık birleştirildi. Turizmde gelişmeler başladı. 1989’da kültürel kesim ayrılarak ikinci plana düşmekten kurtulmak istedi. İki Bakanlık ayrıldı. Bu ayrılık dönemi iki Bakanlığa da yaramadı ki 29 Nisan 2003 tarihinde çıkarılan kanunla tekrar birleştirildi. İki Bakanlık da bu kez (Kültür daha az) birleşmeden kârlı çıktı ki 2026’da durum değişmedi. 2003 ‘te birleşmenin karşısındaydım. Bugün kararsızım. İzliyorum.

Bir zamanlar onurla görev yaptığımız Kültür ve Turizm Bakanlığının Bakanından en alt görevlisine bütün personeline üstün başarılar diliyoruz.

Yararlanılan Kaynaklar:

- Aydoğdu, Aydoğan (2018); *Kastamonu Örneğiyle Kırsal Turizm*, Ankara, 164 s., Detay Yayın.
- Kastamonu Turizm Paneli* (2011); Yön.-Prof. Dr. Sadık Erik, Ankara, 88 s. KASDERFED Yayını.
- Tan, Nail (1975); “Kastamonu Çarşaf Bağları” *Sümerbank S 152*, 2/1975, s. 3035.
- Tan, Nail (1975); “Yazmacılık Sanatı”, *Sümerbank*, S 155, 5/1975, s. 15-16.
- Tan, Nail; (1975); Bakırcılık Sanatı”, *Sümerbank*, S 165, 3/1976, s. 34-37.
- Tan, Nail; (1977); “Bağlama Yapımı”, *Türk Etnografya Dergisi*, S 16, s.95-106.
- Tan, Nail (1978); “Sanayi Toplumunda Folklorizm”, *TFA S 347*, 6/1978, s. 8346-8348.
- Tan, Nail (1979); “Kastamonu’nun Eski Evleri”, *Sanat Dünyamız*, S 15, 1/1979, s. 22-28.
- Tan, Nail; (1980); “Kastamonu Çarşaf Bağları”, *Türkiyemiz*, S 31, 6/1980, s. 7-9.
- Tan, Nail (1981); “Turistik Kültürel Donatımın Önemi”, *Meydan*, S 599/81, s.32-33.
- Tan, Nail (1981); “Türk Mutfağı”, *Meydan*, S 599/81, s. 33-34.
- Tan, Nail (1982); “Candaroğlu Mahmut Bey Camii”, *Türkiyemiz*, S 37, 6/1982, s. 24-30.
- Tan, Nail (1982); “Türk Mutfağını Yaşatmak İçin”, *Meydan*, S 606/82, s. 36-37.

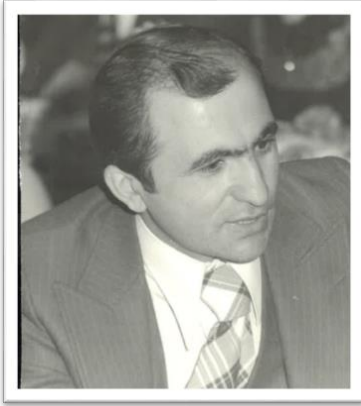
- Tan , Nail (1983), “Kastamonu Evlerinin Saçaklarındaki Hayvan ve Bitki Motifleri”, *Sanat Dünyamız*, S 28, 1/1983, s.21-26.
- Tan, Nail; (1984); “Türkiye’de Şekerciliğin Gelişmesinde Hacıbekir Müessesesinin Rolü”, *Geleneksel Türk Tatlıları Sempozyumu Bildirileri*”, Ankara, s. 21-44. KTB MİFAD Yayını
- Tan, Nail (1985); “Turizm Çalışmalarında Turistik Kültürel Donatımın Önemi”, *Millî Kültür*, S 49, 7/1985, s. 76-78.
- Tan, Nail (1986); “Dış Turizmde Folklor Değerlerimizden Nasıl Yararlanabiliriz?”, *Turizm Yıllığı 1985*, Ankara, s. 171-175, KTB Yayını.
- Tan, Nail (1989); “Kastamonu’nun Turistik Kültürel Donatımı,” *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu-Tebliğler*, Ankara s.161-166.
- Tan, Nail (1989); “Kastamonu’da Candaroğulları Dönemine Ait Mimari Es-erler”, *Kültür ve Sanat*, S 2, 5/1989, s. 66-70..
- Tan, Nail (1989); “Kastamonu’da Yaşayan Halk Sanat ve Zanaatları”, *Kültür ve Sanat*, S 3, 5/1989, s. 36-40.
- Tan, Nail (1990); “Kastamonu’nun Ünlü Yemek, Yiyecek ve İçecekleri”, *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1990/1*, Ankara, s. 101-118, KB HAKAD Yayını.
- Tan, Nail (1993); “Kastamonu’da Döner Kebap Yapımı”, *Kastamonu’nun Sesi*, S 3, 3/1993, s. 18-19.
- Tan, Nail (2000); “Kastamonu’ya Özgü Kalkınma Modeli”, *Kastamonu’nun Kalkınmasında Çıkış Yolları/Tebliğler*, Kastamonu, s. 34-36. Kastamonu Belediye Yayını.
- Tan, Nail-Tan, Özdemir (2003); “Kastamonu’da Doğada Kendiliğinden Yetişen Bitkilerle Beslenme”, *Yemek Kitabı*, haz. M. Sabri Koz, İstanbul, s. 725-737, Kitabevi Yayını.
- Yeter, Enis (2008); *Kentsel Gelişme ve Kültür Değerleri*, İstanbul, 432 s. Tarihî Kentler Birliği Yayını.
- Tan, Nail (2009); *Folklorik/Halk Bilimi Genel Bilgiler*, 7. bs., İstanbul 284 s.Halk Kültürü Yay.

Not: Bu makale, parkinson rahatsızlığım nedeniyle Dünya Mirası Kastamonu İnisyatifi Üyesi Güzin Aytekin’in 2 Aralık 2025 tarihinde evimde yaptığı söyleşide anlattıklarım geliştirilerek yayıma hazırlanmıştır.

GÖRSELLER

(Res.1) Kastamonu Ankara dönüşü, Araç Gemi köyünde doğduğu evin benzeri önünde, eşi Mefharet Tan ve oğlu M. Özgür Tan'la (1975)

(Res. 2) KB MİFAD Başkanı
Nail TAN (1973)

(Res.3) KB HAGEM Genel Müdürü
Nail TAN (1998)

NAIL TAN'IN KASTAMONU'NUN TURİSTİK KÜLTÜREL DONATIMIYLA İLGİLİ BAZI KİTAPLARI

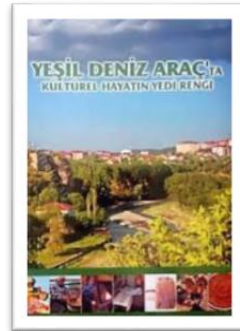
(Res.4)

(Res.5)

(Res.6)

(Res.7)

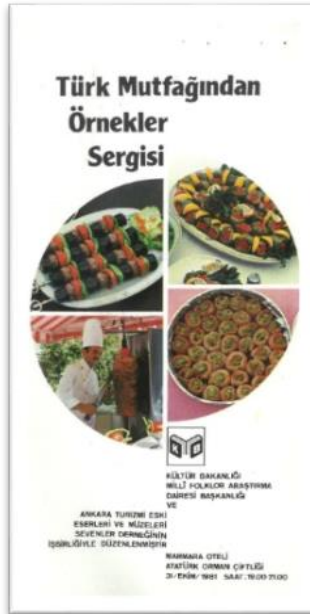

(Res.8)

KÜLTÜR BAKANLIĞI VE TURİZM BAKANLIĞI BİRLEŞMEDEN ÖNCE

(Res.9)

(Res.10)

(Res.11) Mengen Aşçılar Festivali (1981-1983) düzenleyicileri:
Nail Tan, Kâmil Toygar, İsmail Hakkı Akyoloğlu, Prof. Dr. A. Edip Uysal

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIKLARI BİRLEŞTİKTEN SONRA

(Res. 12) KTB MİFAD'ın düzenlediği Afganistan Göçmenleri El Sanatları Sergisi açılışı (8 Şubat 1983). KTB Bakanı İlhan Evliyaoglu ve Müsteşar K. Gökçe ile

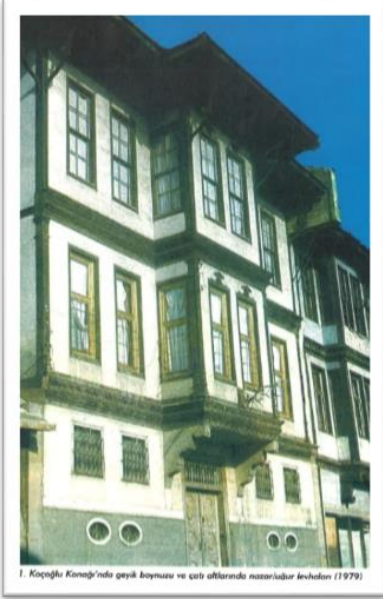

(Res.13) UNESCO 2009 Yaşayan İnsan Hazinesi Bekir Tekeli Ağabeyi Ahmet Tekeli ile (1975)

(Res. 14) UNESCO 2012 Yaşayan İnsan Hazinesi Cemil Kızılkaya

KASTAMONU TURİSTİK KÜLTÜREL DONATIMINDAN ÖRNEKLER

(Res.15)

(Res.16) Köşe tahtasından turna figürü (2008)

(Res.17) Eski madenî kapı açma düzeni ve şakşakları (2008)

(Res.18) Kastamonu Coğrafi İşaretli Ürünlerinden bir bölümü.

(Res. 19) Kastamonu Kent Tarihi Müzesi'nden (2025)

(Res. 20) Kastamonu Şapka Müzesi'nden (2025)

(Res. 21) Kastamonu Doğa ve Kültür Köyü'nden (2025)

KÜLTÜR EVRENİ DERGİSİ

ISSN: 1308-6197

Yayın İlkeleri

1) Kültür Evreni Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Kültür Evreni Dergisinde [halk bilimi, dil bilimi, müzik, edebiyat, Türklük bilimi, mitoloji] alanında makalelerin yanısıra; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Kültür Evreni Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internet) yayımlanmamış olacaktır.

4) Kültür Evreni Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Kültür Evreni Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle özet ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça özet ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özetler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özetler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özetler de kabul edilmeyecektir.

11) Özetler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özetini içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duyup duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özetlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan problem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. "Çok, az, büyük, biraz" vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların genellenebilir olup olmadığı, potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma

bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özetle; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a) Yazının Başlığı

- Türkçe başlık
- İngilizce başlık
- Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özetler

- Türkçe özet ve anahtar kelimeler
- İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki özet ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

c) Makale Metni

d) Kaynakça

e) Ekler (varsa)

f) Geniş özet (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft Word) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18) Yazılar (makaleler), başlıklar, özetler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimedenden az olmamalıdır. Yani, Kültür Evreni dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat(2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar; e-posta (e-mail) olarak (**kulturevreni@gmail.com**) mail adresine gönderilecektir. Arzu edilirse yazılar; derginin (**www.kulturevreni.com**) sitesinde “makale gönder” menüsüne tıklanılarak ve ilgili alanlar doldurularak da gönderilebilir.

23) Dergi Temsilcilerine aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka (**kulturevreni@gmail.com**) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

25) Dergimize gönderilen yazılara yayımlandığında herhangi bir telif ücreti ödenmeyecektir.

UNIVERSE CULTURE JOURNAL

ISSN: 1308-6197

Publication Principles

1) *Universe Culture* published four times a year is an international peer reviewed journal.

2) *Universe Culture* journal includes scientific articles about [folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology]. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Universe Culture* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Universe Culture* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Turkmen, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writing) should be include abstract, and key words Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and key words.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and key words in Turkish, English and language of main text abstract and key words.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and key words.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and key words.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

2) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as “So, little, big, little” etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indicati-

ons about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Key words also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Key words should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and key words
- English abstracts (summary) and key words

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and key words in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS World program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Universe Culture* journal, writings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of "**Bibliography**". Those are listed in alphabetical order in that the surname of the author mainly located. "**Bibliography**" will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [Köprülü, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik", *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal's website of (**www.kulturevreni.com**) by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (**kulturevreni@gmail.com**) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel. (**kulturevreni@gmail.com**)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blinding principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) There will be no royalty payment after the publication of these articles.

ЖУРНАЛ “МИР КУЛЬТУРЫ”

ISSN: 1308-6197

Требования по изданию

1) Журнал “Мир культуры” является реферированным журналом и выходит в год четыре раза.

2) В журнале “Мир культуры”, наряду со статьями из области [фольклора, языковедения, музыки, литературы, тюркологии, мифологии] будут издаваться статьи из сферы (разговорной речи, репортажей), критики, презентации и информирования.

3) Статьи, которые будут печататься в журнале “Мир культуры”, не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи, в журнале “Мир культуры”, будут печататься на современном турецком языке, английском, русском языках и на разных диалектах турецкого языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский, Крымский и т.п.).

5) Во всех статьях, издаваемых в журнале “Мир культуры” в указанном в 4-ой статье языках, можно использовать латинский, арабский шрифт письменности и кириллицу. Однако, аннотации (abstract) и ключевые слова (keywords) должны быть латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на современном турецком языке, с аннотацией и ключевыми словами, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова на английском языке.

7) Кроме статей на современном турецком языке, все статьи издаваемые на диалектах турецкого языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на современном турецком, английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны состояться из 100-250 слов без абзаца. Категорически не будут приниматься аннотации с одним предложением и менее 100 или более 250 слов.

11) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны содержать краткий смысл самой статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новинки, методов исследования, диспута, предложений и р10заинтересовать читателя. По нему читатель должен определить, стоит ли ему дочитывать до конца всю статью и связана ли она с его специальностью.

12) В аннотациях правильно должна быть поставлена проблема и указана путь его решения, чётко должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнены разницы между выдвинутой проблемой и похожими ему, указаны самые значительные итоги, открытия должны быть

определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные как “много, мало, большой, немножко” не должны приниматься, отчётливо должны определены значительные итоги и их вклад в науке. Информация должна быть уложена в одном предложении, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В них должна приниматься форма прошедшего времени. В аннотациях не принимаются картины, рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издания, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны определены строго из числа применяемых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должна быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти. В статьях из сферы литературы следует соблюдать доступность к заглавию и автору произведения.

14) Заглавие статьи не должна превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идеи и обсуждение статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

16) Правила писания статьи

g) Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья

h) Аннотации

-Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишется аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья

i) Текст статьи

j) Источники

к) Приложения (если имеются)

l) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты. Рисунки, ноты и т.п. из статьи должны высылаться соответственно с высокой растворимостью.

18)Статья, включая заглавие, аннотация, текст, сноски, источники и т.п. должна состояться не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Мир культуры” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20)Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место заимствований и препровождений в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

б) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице (**www.kulturevreni.com**) кликая над “**makale gönder**” надписью и заполняя форму “**Makale Gönder Formu**”. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должна отправляется по адресу (**kulturevreni@gmail.com**)

23) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (**kulturevreni@gmail.com**)

24) Каждая статья, принятая для публикации, будут отправляться двум специалистам, членам совета редколегий для рассмотрения и она будет печататься на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаются к авторам. Члены совета редколегий не будут осведомлены по именам и фамилиям авторов статей, информация будет конфиденциальным. Принцип двусторонней конфиденциальности (double blind referee) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколегий. Окончательное решение о публикации статьи будет принимается редколегией.

25) Авторы статей не будут вознаграждаться.

